

4570.

გამომცემი ოფიციალი.

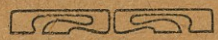

ცხენოსან წყობილების წესდება ნ ა წ ი ლ ი

I

ს ა ლ კ ე ს წ ა ვ ლ ე ბ ა დ ა

1896 წელსა ცხენოსან წყობილების წესდების
სახელმძღვანელო მუხლები.

თ ა ნ დ ა რ თ ი

ცხენოსან წყობილების წესდების პირველი ნაწილისა

დამტკიცებულია საქართველოს რესპუბლ. სამხედრო მინისტრისაგან
1919 წელს 20 იანვარს.

თბილისი.
წამბა სამხედრო სამინისტროსი.
1919

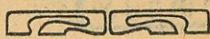
357 (06)

ცხენოსან ჟურნალის
ფუძვლილების შესახებ
ნ ა ვ ი ლ ი

I

შალკე სწავლება
და

1896 წელსა ცხენოსან წყობილების წესდები
სახელმძღვანელო მუხლები.

თ ა ნ დ ა რ თ ი

ცხენოსან წყობილების წესდების პირველი ნაწილისა

დამტკიცებულია საქართველოს რესპუბლ. სამხედრო მინისტრისაგან
1919 წელს 20 იანვარს

თფილისი.
სტამბა სამხედრო სამინისტროსა.
1919

წილი	1337.
ფურცლები	4570.

იუნიონიკოზი მხედობა

საქართველოს რესპუბლიკის სამხედრო მინისტრის ბრძანების თანახმად შემდგარმა საწესდებო კომისიამ, ღენერალი ოდიშელიძის თავმჯდომარეობით და წევრობით—ღენერალ არჯევანიძისა, პოლკოვნიკების: აბესაძისა, და ხოსიტაშვილისა, პოდპოლკოვნიკების: გენერალური შტაბის ჩეჩელაშვილისა, ლ. ცაგარელისა, სულხანიშვილისა და თუმანიშვილისა, და საქმის მწარმოებელის კაპიტანი თევზაძისა, განიხილა, შეასწორა და გადათარგმნა რუსულიდან ესე წესდება, რომელიც ეგზავნება ჯარებს სახელმძღვანელოდ.

საქართველოს
პარლამენტის
კანცელარია
გ. ბიბლოთაძე

ი რ ა გ ე მ რ ი

სსრკ
შემაჯავრობა

ნაწილი I.

საკლე სწავლებას სხენჯა. ცხენოსნობის წესები.

თავი I.

როგორ უნდა იჭირებოდეს და იტარებოდეს დალაგებული ცხენი.

1. დალაგებულ ცხენს ლაგმის ტოტების კისერზე გადაგდებული უნდა დაეტოვოს, აღვირის ტოტები უნდა გადმოსცილდეს თავზე ისე, რომ ლაგმისებზე ზემოდგან მოვიდეს; შემდეგ, მხედარი დგება ცხენის მარცხნივ, პირით მინდვრისკენ, ნიდაყვში მოხრილ მარჯვენა ხელით აღვირის ტოტები დაიჭირება ცხენის ყბების ქვეშ, ლაგმის ტოტებს ზემოდგან და თან საჩვენებელ თითით გაიყოფიან, აღვირის ტოტების გადაკერებული ბოლოები უნდა დაიჭიროს თავისუფლად ჩაშვებულ მარცხენა მუჭაში, ცოტათი ბოლო გასული. ცხენი უნდა ოთხთავე ფეხებზე სწორედ იდგეს, გაუჭიმავი და ფეხაუკრევაოდ (ტანის ქვეშ ფეხის წაუდგმელად). (ნახ. 1).

მოძრაობისთვის ცხენი მარჯვენა ხელით წინ წაიწევა, შეყენებისთვის—უნდა მოსწიოთ, ორთავ შემთხვევაში ცხენს საშუალება არ უნდა მიეცეს თავი ჩაქინდროს (ნახ. 2).

შენიშვნა 1. თუ მხედარს (ინახს) ხმალი აქვს ზედა, მაშინ მოძრაობის დროს მას იჭერს მარცხენა ხელით ქვემოთა რგოლის ქვეშ, ოთხ ცოტათი შეკუმშულ თითებით გარედგან, ცერათი უკანიდგან და შიგნიდგან, მასთან არ უნდა გაიშვებოდეს აღვირის ტოტების ბოლოები.

თუ მხედარს შუბი აქვს, ადგილას იგი იჭირება მარცხენა მხართან, დამორილ ნაწილით მარცხენა ფეხის წვერთან, გარედგან. მარცხენა ხელს ჩასწევს შუბის ტარზე, ოთხი თითი, აღვირის ტოტებით გაყრილი, გარედგან, ცერა—უკანიდგან და შუბის შიგნითა მხრიდგან. მოძრაობის დროს მხედარს შუბი უდევს მარცხენა მხარზე, დამორილ ნაწილით ქვემოთ და აღვირის ტოტებით მარცხენა მუჭაში; ამ ხელით იჭერს შუბს.

შენიშვნა 2. ცხენოსნობის თავდაპირველ სწავლების, აგრეთვე ჯიელ ცხენების გახედვნის დროს, ლაგამი უნდა უჯაჭვოდ გაუკეთდეს; ცხენოსნობის პირველ გაკვეთილებზედვე შეიძლება სრულიად არ ამოედოს ლაგამის რკინა, მაგრამ ტოტე-

ბის გათავთვადების¹; წესები ისეთივე რჩება, ლაგმის ტოტების გამოკლებით.

მხედრები (ინოხები) როგორც კი მოიპოვებენ ჭეჯდომში ცოტა რამ გაბედულებას, არ დაუწყებენ ალვირის ტოტებს ცქერას ისე, როგორც ერთადერთ საშველ საშუალებას იმისთვის, რომ უნაგირში გაჩერდნენ და შესძლებენ შეგნებით გამოიყენონ მოხმარების ილეთები, მაშინ შეიძლება ცხენოსნობა მოახდინოთ ჯაჭვ-მიმაგრებით. ამ დროს მოხმარების წესები ისეთებივია, როგორც უჯაჭვოთ ცხენოსნობის დროს, მაგრამ, რადგანაც ბერკეტული მოქმედება ლაგამისა ძლიერდება ჯაჭვ-მიმაგრებულობის დროს, ამიტომ მხედარს მოეთხოვება დიდი მოხერხებულება და ყურადღება ცხენის ლაშების გაუფუჭებლად შენახვისთვის, რაიც მიიხწევა ხელის სიმჩატით.

როგორ უნდა ცხენზე შეჯდომა, ტოტების გათავთვადება და ჩამოსდომა.

2. ცხენზე შეჯდომის წინ ცხენი უნდა დაეყენდეს, და მხედარიც გვერდზე დაუდგეს, როგორც ეს მოხსენებულია წინა მუხლში.

ცხენზე შეჯდომა მ ილეთად ხდება:

პირველი ილეთი. უნდა მიბრუნდეთ მარ-

ჯვნივ, აღვირის ტოტები გადაეყაროს ცხენს კისერზე, ნახევარი ნაბიჯი წასდგათ მარჯვნივ, მარჯვენა ხელით გაასწოროთ აღვირის ტოტები, მათზე დააღოთ ქედის ზემოთ მარცხენა ხელის თათი, ხელის გულით ქვემოთკენ, ჩაიჭიროთ ისინი ფაფარის ბლუჯა თმებთან, ერთად 4 თითით, ცერაზე გადაიხვიოთ ამ ბლუჯა თმების ბოლო და მარჯვენა ხელით აიღოთ უზანგის ღვედი (თასმა) უზანგთან ახლო (ნახ. 3).

შენიშვნა. თუ მხედარს შუბი აქვს, მაშინ იგი მარცხენა ხელით ტარს ავლებს შუაზე, მიბრუნდება რა მარჯვნივ, ნახევარ ნაბიჯს სდგამს მარჯვნივ, შუბს მიადებს ცხენის ქედს, დამორილ ბოლოს აბჯენს მიწას, წინა ფეხებიდგან განზე, ერთს ნაბიჯზე და დანარჩენს აკეთებს, როგორც ზემოთ არის ნათქვამი.

მეორე ილეთი. იწვევა მარცხენა ფეხი და უზანგში გაიყრება ტერფის ნახევრამდის, გაფრთხილებით, რომ ფეხის წვერით ცხენს არ შეეხოთ; მარჯვენა ხელი უნდა მოეველოს უკანა ტახტას, მარჯვენა ფეხით უნდა აისკუპოს მიწიდან და ავიდეს ამ ღროს აქვს სადგნობი მარცხენა მუხლით უნაგირზე, მარცხენა ფეხი და ხელები; სხეულის სწორედ ჭერით უნდა გადიტანოს გაჭიმული მარჯვენა

ფეხი ცხენის გავაზე მოუხვედრებლივ და, ამასთანავე მოაშორებს მარჯვენა ხელს უკანა ტახტას, მის გაჭიმულ თითებით მიეხელება უნაგირის წინა ნაწილს მარჯვნივ; ამის შემდეგ მუხლების მოჭერით, მსუბუქად ეშვება უნაგირზე (ნახ. 4 და 5).

მესამე ილეთი. მარჯვენა ფეხი გარედგან შეიდგმება უზანგში, მასთან ყური უნდა ეგდოს, რომ უზანგები მოდიოდეს ტერფის განიერ ნაწილთან. შემდეგ ფაფარი გაიშვება, აღვირის ტოტები გატარდება: მარცხენა—ნეკას ქვეშ ხელის გულის ზემოთ, მარჯვენა—მარცხენა ხელის საშუალო და საჩვენებელ თითებს შუა; მარჯვენა ხელით იღება ლაგმის ტოტები, გადაეცემა მარცხენას და გაიყოფა მარცხენა ხელის უსახელო თითით; ტოტების გასწორების შემდეგ, მათი ბოლოები უნდა გადაიყაროს საჩვენებელ თითის ზემოდგან მარჯვენა მხრისკენ და შეკუმშულ ხელში ტოტები დაიჭირება ცერათი. გადაუტრიალებელი ტოტები თავის შიგნითა მხრით უნდა ცხენის კისერს უყურებდეს: ტოტები ღრმად, თითების ძირებთან უნდა იჭირებოდეს.

მარცხენა ხელის თათი იჭირება ფრჩხილებით ქვემოდ. მარჯვენა ხელი, თუ იარაღი არ უჭირავს, თავისუფლად ჩაეშვება ქვემოდ; როცა საჭიროა ცხენის მართვისთვის მარცხენას მიშველება, მარჯვე-

ნას თათი დაიდება მარცხენა თათზე. მასთან მარჯვენა ხელის შუა თითი გაჰყოფს ტოტების მარცხენა მწყვილს, ნეკა—მარჯვენას (ნახ. 6).

ტოტების ასეთ გათავთავდებას ეწოდება წყობრივი:

შენიშვნა 1. როცა ცხენი საკმაოდ არ ემორჩილება ტოტების ძვრას, მაშინ მართვის მეტ მოხერხებულობისთვის ტოტები უნდა ორთავე ხელში გათავთავდდეს. მასთან აღვირის და ლაგმის მარცხენა ტოტები მარცხენაში, მარჯვენა ტოტები მარჯვენაში. როგორც კი საჭირო აღარ იქნება ასეთი დაყოფა, მარჯვენა ტოტები გადაიციემა მარცხენაში, მარჯვენა კი დაიშვება ან დაიდება მარცხენაზე, როგორც ზევით იყო ნაჩვენები.

მარცხენა ხელის განთავისუფლების საჭიროებაში ტოტები რჩება მარჯვენაში, როგორც იყო დადებული მარცხენაზე, და მათი ბოლოები გადაიყრება მარჯვენა ცერას ზემოდგან მარცხენა მხრისკენ.

შენიშვნა 2. თუ მარჯვენა ხელი დადებული არ არის მარცხენაზე, მაშინ მარცხენა ხელის თათი არ შეიძლება დარჩეს ფრჩხილებით ქვემოდ ჩატრიალებული, რადგანაც ეს გამოიწვევს თათის დაჭიმვას. თათი თავისუფლად უნდა იყოს, მასთან მისი ცერა ცოტა ზემოთ იქნება ნეკაზე (ნახ. 20,

24, 26 და 31); აკრძალული არ არის, თუ კი უფრო მოხერხებულად მიიჩნევს ვინმე, მარცხენა ხელის თათი დაიჭიროს დგომელა.

შენიშვნა 3. თუ მხედარს შუბი აქვს, მაშინ, შესდგამს რა მარჯვენა ფეხს უზანგში, იღებს მარჯვენა ხელით შუბს დაბლუჯით და ზემოთ შეისვრის, ორჯელ აიქნევს და წასწვდება და, როცა ქვემოთა ნაწილი ტახტას გაუსწორდება, გადააქვს ცხენის კისერზე (ნახ. 7), სდგამს თასმის ყულფში (ВЪ БУШМАТЪ), მიიბჯენს რა შუბს მხარზე, ტოტებს ათავთავადებს და ჩაუშვებს მარჯვენა ხელს ტარზე თითებით ქვემოდ.

3. ლაგმის ტოტები რომ გასწორდეს, შემოკლდეს ან დაგრძელდეს, ამისთვის მარჯვენა ხელის ცერათი და საჩვენებლით უნდა აიღოს მათი ბოლოები, გაიჭიმოს მთელი სიგძით მალლა და ასე გასწორდეს, შემოკლდეს ან დაგრძელდეს. აღვირის ტოტების გასწორება, დამოკლება ან გაგრძელება მარჯვენა ხელით ყოველ მათგანის ცალკე მოწვევით ან მიშვებით ხდება.

როცა ერთბაშად ოთხთავ ტოტის გაგრძელება ან დამოკლებაა საჭირო, მაშინ უნდა მარჯვენა ხელში აიღოს მათი ბოლოები, მარცხენა ხელით ტოტები უნდა წაიწიოს ან გამოიწიოს.

ნათქვამის შესრულების შემდეგ მარჯვენა ხელის თათიდან უნდა გაიშვას ტოტების ბოლოები და ორთავე ხელი შესაფერისად დაიჭირება.

4. ტოტების წყობრივი გათავთავადების გარდა, ცხენოსნობის და ცხენის მართვის თავდაპირველ სწავლების დროს გამოიყენება ტოტების გათავთავდება ორთავე ხელში.

ამისათვის ტოტები ჯერ გათავთავდება, როგორც ნაჩვენებია მე-2 მუხ. (მესამე ილეთი), მაგრამ რაკი ლაგმის ტოტები გადაეცემა მარცხენა ხელს, უნდა მარჯვენა ხელით აიღოთ აღვირის მარჯვენა ტოტი, გაატაროთ ნეკას ქვეშ ხელის გულზე აყოლებით, საჩვენებელ თითი შემოდგან უნდა გადიდოს და თათი იკუმშება მუშტად (ნახ. 8). ამ დროს ორთავე ხელის მუშტები ერთს სიმაღლეზე და დგომელა უნდა იყოს, ერთი მეორისაგან მუშტის სიგანეზე; ლაგმის ტოტები იმდენად მიშვებული უნდა იყოს, რომ ცხენს მეტი სადგნობი აღვირისაზე ჰქონდეს. *)

5. ერთ-ერთ შემონაჩვენებ გათავთავადებით ტოტების მჭერალმა მხედარმა, რომ სხვა გვარად დაიჭიროს ტოტები, წარმოითქმება ამის შესაფერი განკარგულება:

*) ამის შესაფერისად გათავთავდება ტოტები ორთავე ხელში აღვირით ცხენოსნობის დროს.

ტოტი წყობრივად, აღვირი ორთავე ხელში.

როცა განკარგულებით ტოტების გათავთავდება არ არის ნაჩვენები, მაშინ ისინი გათავთავდებიან წყობრივად.

6. ცხენიდან ჩამოხდომა შ ილეთად უნდა:

პირველი ილეთი. ლაგმის ტოტები გაიშვება და მარცხენა ხელით, აღვირის ტოტებით შიგ, წაევლება ქედს (ქეჩოს) ზემოდგან ფაფარს, მარჯვენა ხელი დაედება უნაგირის წინა ნაწილს მარჯვენა მხრიდან და გამოიღება მარჯვენა ფეხი უზანგიდან.

შენიშვნა. თუ მხედარს შუბი აქვს, რაკი გაათავთავადებს ტოტებს, როგორც ზემოთ არის ნაჩვენები, გამოიღებს მას თასმის ყულფიდან, აისვრის ზემოთ, გადააქვს ცხენს ზემოდგან მარცხნივ, მარცხენა ხელის შიგნით და, გადასცემს რა ამ ხელს შუბს, დააყენებს უკანასკნელს, როგორც ეს ნაჩვენებია მე-2 მუხ. პირველ ილეთის შენიშვნაში.

მეორე ილეთი. დაებჯინება რა მარჯვენა ხელით უნაგირს, მარჯვენა გაჭიმული ფეხი გადაიტანება ცხენის გავას ზემოთ მიუკარებლივ და დაიდგმება მიწაზე; ამის შემდეგ გამოიღება მარცხე-

ნა ფეხი უზანგიდგან, მიიღვმება მარჯვენასთან, მარჯვენა ხელი კი ჩაიშვება პირდაპირ.

მესამე ილეთი. გაიშვება ფაფარი, ნაბიჯი გაიღვმება მარცხნივ, აღვირის მარცხენა ტოტის ხელიდგან გაუშვებლად, მარჯვენა ხელით ლაგმის ტოტები გადმოიყრება ცხენის კისრიდგან და დაიჭირება ყბებს ქვეშ, როგორც ნაჩვენებია მუხ. 1, ამის შემდეგ, კედაროზე მობრუნებით, მარცხენა ხელი ჩაიშვება პირდაპირ.

შენიშვნა. თუ მხედარს შუბი აქვს, მაშინ კედაროზე მიბრუნების თანავე იჭერს ისე, როგორც ნაჩვენებია პირველ მუხ. შენიშვნაში.

7. ცხენზე შესაჯდომათ და ჩამოსახდომათ ილეთებით გაიცემა განკარგულებები: ილეთებად შეჯე ან ილეთებად ჩამოხდი, შემდეგ შეასრულე—**მართ**, შეასრულე—**მრ**, შეასრულე—**სამ**.

ამისავე შესასრულებლად უილეთოდ წარმოითქმება განკარგულებები: **შეჯე** ან **ჩამოხე**.

უკანასკნელ განკარგულებებით მხედართ ნაჩვენებ ილეთებს ასრულებს გაუკერძობლივ.

შენიშვნა. განკარგულება გაიყოფა საწინაშოდ და ასასრულებლად; საწინაშოები წესდებაში აღნიშნულია შავ ასოებით, ასასრულებელი—დიდებით.

8. ცხენზე შესაჯდომად და ჩამოსახდომათ მარჯვენა მხრიდან წარმოთქმება განკარგულება: ილეთებად, მარჯვნივ შეჯე (ჩამოხე) ანარადა მარჯვნივ—**შეჯე (ჩამოხე)**.

თუ მარჯვენა მხრივ მდგომ მხედრის შეჯდომა საჭიროა მარცხენა მხრიდან, მაშინ წარმოთქმება განკარგულება: მარცხნივ—**შეჯე**.

9. მარცხენა მხრიდან შესაჯდომათ, ასასრულებელ განკარგულების (თუ განკარგულება ილეთებად, მაშინ განკარგულებით შეასრულე—**მართ**) შემდეგ მხედარი უნდა გადავიდეს ცხენის მარჯვენა მხრისკენ და შეჯდეს მე-2 მუხ. ნაჩვენებ წესებით, მხოლოდ იქ ნათქვამი მარცხენა ფეხზე და ხელზე, აქ ეკუთვნის მარჯვენა ფეხს და ხელს, და წინაუკმო.

ტოტების გათავთავადება ხდება მე-2 და მე-4 მუხ. თანახმად.

ასევე უნდა ჩამოხდომა მარჯვნივ და დადგომა ცხენის მარჯვენა მხრივ თანახმად მე-6 და 1 მუხლებისა.

ჯ დ ო მ ა .

10 უნაგირზე ჯდომა უნდა იყოს თავისუფალი (ნებიერი), სრულიად მშვიდი და გაუჭიმავი, სხეულის ყველა ნაწილების, ერთმანეთის დამოუკი-

დებლად, თავისუფალ მოძრაობის დაცვით. დაჭიშვია (დაძაგრვა) ჯდომის დროს ცხენოსანს საშუალებას უკარგავს ცხენის სხვა და სხვა გვარ მოძრაობის შეგრძნობისას და, საჭირო შემთხვევაში, მის მიშველებებისას ან წინააღმდეგობისას.

11. მხედრის სხეული სამ ნაწილად იყოფა: ორი მოძრავი, სახელდობრ: ზემოთა—თავიდგან წელამდე, და ქვემოთა—მუხლიდგან ქუსლებამდე, და ნაკლებად მოძრავი—შუალა, წელიდგან მუხლებამდე.

12. სწორე ჯდომის დროს უნაგირზე რამდენადაც კი შეიძლება ღრმად უნდა იჯდეს კაცი ორ საჯდომ ძვლებზე; სხეულის ჩვეულებრივი მდგომარეობა უნდა იყოს შვეულ ხაზებრივი, წელი შეუზნექავად შიგნით, რადგანაც მხოლოდ მის ასეთ ჭერის დროს შემსუბუქდება ბიძგები მხედრისთვისაც და ცხენისთვისაც.

მხრები თავისუფლად დაშვებულები იჭირება; წაკუზვა არ შეიძლება. თავი და კისერი იჭირება სწორედ, უკან გადაუხრელად, ნიკაპი არც გამოიშვირება წინ, არც დაიშვება ძირს; ცქერა პირდაპირი, თავის გასწვრივ.

13. მკლავები სამ ნაწილად იყოფა: ზემოთა—მხრიდგან ნიდაყვამდე (მხრის ძვალი), შუალა ნიდა-

ყვიდგან თათამდე (მხრის წინაღი)—და თათი (ხელი).

მკლავების ზემოთა ნაწილი, თავისუფლად ჩაშვებული, უნდა ეხებოდეს, მაგრამ არ უნდა იყოს მიკრული სხეულზე.

მკლავების შუალა ნაწილი ცოტათი უნდა ეხებოდეს მხედარს, რითაც მოიპოვება მკლავების უფრო მკვიდრი მდებარეობა (მკლავების მიკვრა სხეულზე იწვევს მხრების აწევას და მთელ ჯდომის არასასურველ დაჭიმვას (დაძაგვრას).

მკლავების თათები (ხელები) უნდა ცოტათი მოღუნული იყოს შიგნითკენ, თითები შეკუმშული მუშტად, მაგრამ თითები იმდენად უნდა მოიხმარებოდნენ, რომ მათი საშუალებით შესაძლებელი იყოს ესა თუ ის ტოტი მიეშოს ან მოიწიოს. ცერები უნდა ნახევრად მოხრილები იყოს და მათით იჭირებოდეს გატარებული ტოტები.

მართვის სინაზისთვის მოითხოვება, რომ არამც თუ თითები (ხელები), არამედ მთელი მკლავიც მოძრავი იყოს საჭირო დროს, და არა გაშეშებულსავით მიკრული ნიდაყვებით სხეულთან.

14. ტოტების წყობრივი გათავთავდების დროს მარცხენა ხელი ფრჩხილებით ქვემოდ უნდა იჭირებოდეს (მე-2 მუხ. შენიშვნა მე-3 ილეთს) წინატაბტის შუაზე, ამასთან ყურადღება უნდა მიექ-

ცეს, რომ იგი იყოს გაგრძელება მხრის წინადისა; მარჯვენა ხელი, თუ მას არ უჭირავს შუბი ან ამოწვდილი ხმალი, თავისუფლად ჩაეშვება ან მარცხენაზე იდება, როგორც ნაჩვენებია მე-2 მუხ.

აღვირის ორ ხელში, გათავთავდების დროს თათები უნდა მუშტად შეიკუმშოს და დგომელა იჭირებოდეს ნიდაყვის ძვლის გასწვრივ. თათებს შუა მუშტის ოდენა სიშორე უნდა იყოს; თითების მეორე სახსრები უნდა ერთს შვეულ ხაზზე იყოს, ნახევრად მოხრილ ცერა თითის ბოლო კიდევ რბილი ნაწილით მიბჯენილი საჩვენებელის მეორე სახსარზე.

მკლავების თათები (ხელები) (მარცხენასი ან მარჯვენასი, როცა ტოტები ერთს ხელშია) ტოტების ყოველ გვარ გათავთავდების დროს იჭირება წინა ტახტზე ერთი მუშტით ზევით.

შენიშვნა. განსწავლილ მხედრიდგან მოითხოვება უფრო მეტი შეგნებითი მართვა ცხენისა, შესაფერისად მის ხასიათისა და გახედნის მენაკისა. ამასთან, რადგანაც ცხენის უკბილო კიდეზე აღვირის რკინების სისწორით მოქმედებისთვის ტოტებს უნდა ჰქონდეს ამ კიდისკენ მიმართულება რამდენადაც კი შეიძლება მიახლოვებული სწორე კუთხესთან, ამიტომ, რაც უფრო მაღლა მოაქვს ცხენს

თავი, იმდენად დაბლა უნდა იჭირებოდეს მკლავების თათები-ლა წინაუკმო.

15. სწორედ გაწყობილ უზანგების დროს, ბარძაყები დაშვებულია ძირს და, მხედრის აგებულების მიხედვით, ცოტა წინ და უნდა მიკრული და ბტყლად იდვნენ უნაგირის გვერდებზე; მუხლები კიდევ მიხრილნი მისკენ და უძრავნი. მხედრის სხეულის შუა ნაწილის რაც უფრო მეტი წერტილები ექნება შეხებული ცხენს, მით უფრო ღრმა და მტკიცეა ჯდომა, მით უფრო ნაკლებად ჰშორდება მხედარი უნაგირს ცხენის გადმომგდებ მოძრაობის დროს და მით უფრო მაგრა ზის უნაგირზე ე. ი. აქვს შლუსი.

16. შლუსი და ბალანსი (წინასწრობა), მოქმედებენ რა ერთმანეთზე, ჰშველიან ჯდომის სიმაგრეს: არა საკმარის შლუსის დროს მხედარი მხოლოდ წინასწორობით სარგებლობს, რაიც ჯერ მთლად ვერ შეადულებს მას ცხენთან; არა საკმარის წინოსწორობის დროს კიდევ მხედარი ტყუილ-უბრალოდ ჰხარჯავს ძალას, რომ უნაგირზე დარჩეს შლუსის შემწეობით.

17. ფეხის შიგნითა ნაწილი, ცხენის შემხები, მუხლიდგან კვირისტავამდის იწოდება წვივად

(შენკელი) და მის საშუალებით იმართება ცხენი. ფეხის ეს ნაწილი, მუხლიდგან თავისუფლად ჩაშვებული, შიგნითა მხრით უნდა ეხებოდეს ცხენის გვერდს: ამასთან ქუსლი ცოტა ქვემოდ უნდა იყოს ფეხის წვერზე, ფეხის წვერი კიდევ ცოტათი განზე გაწეული.

18. დაუჭიმავი ფეხები ყოველთვის უნდა გრძნობდნენ ცხენს; თავისუფალი, დაუბჯინებლივი უზანგი ტერფის განიერ ნაწილთან უნდა იყოს მუდამ.

შენიშვნა. უზანგი ისე უნდა იყოს გაწყობილი, რომ მხედარს, ამდგარს უზანგებზე, ფეხებგასწორებულს და ტერფებ ტატნობრივ მჭერალს, უნაგირს და ლაჯს შუა ქარი ჰქონდეს მუშტი.

უზანგის ამ-გვარ გაწყობის და სწორე ჯდომის დროს ფეხ-გაუყრელი უზანგი უნდა მოდიოდეს ორი თითით მალლა წალის ქუსლის ზემოთა კიდურზე.

უზანგებიანად ცხენოსნობის თავდაპირველ გაკვეთილების შემდეგ, ცხენოსნობა უნდა ხდებოდეს უუზანგოთ, რადგანაც მხოლოდ ასეთ ცხენოსნობით მოიპოვება შლუსიცი და ბალანსიცი, ურომლისებოდაც შეუძლებელია უნაგირზე მტკიცე (მაგარი) ჯდომა.

მ ა რ თ ვ ა.

საერთო დარიგებები.

19. მართვა იმაში მდგომარეობს, რომ მხედარი, გადასცემს რა ზეგავლენის იმ საშუალებებით, რაიც ხელთ აქვს, თვის ნების-ყოფას ცხენს, აიძულებს მას შეასრულოს თავისი მოთხოვნები.

შენიშვნა. ქვემოთ მუხლებში მოყვანილია გახედნილ ცხენის მართვის წესები, რომლებიც უნდა შეთვისებულ იქმნენ ცხენოსნობის თავდაპირველ საწავლებლის დროს. შემდეგ მათი გამოყენება უნდა ხდებოდეს ცხენის ხასიათის, კილოვნების და გახედნის სიაგვარის მიხედვით.

20. ცხენის მართვის საშუალებები სამია: წვივები (შენკელები), სხეულის წახრამოხრა და ტოტები.

წვივებით მხედარი ცხენს წინ ჰგზავნის და ჰმართავს მის უკანა ნაწილს (უკანას); სხეულის წახრამოხრით ჰშველის მართვას; ტოტებით შეაყენებს ან უკლებს მოძრაობას და ჰმართავს ცხენის წინას (წინა ნაწილს), ამიტომ მხედარმა უნდა მოიხმაროს სამთავე საშუალებანი ყოველთვის ერთად და თანხმობით, მასთან ყველაზე უფრო აქტიურად

უნდა იმოქმედოს წვივებით (შენკელებით), შემდეგ სხეულის წახრა-წამოხრით და ტოტებით.

21. წვივები (შენკელები) და ტოტები არის შიგნითები და გარეთები. შიგნითა წვივი და ტოტი ისეთებს ჰქვიათ, რომლებიც მიბრუნ-მო-ბრუნების, მიწვე-მოწვევის და ნავარდის დროს მოე-ქცევიან იმ მხარისკენ, რომელზედაც მოძრაობ-სრულდება; გარეთები--პირისპირი.

22. მართვის უმთავრეს საშუალებათა გარდა არის დამხმარეები--დეზები და წკეპლა, რომელ-თა დანიშნულებაც ორნაირია: წვივების მოქმე-დების გასაძლიერებლად და დამოუკიდებლად, რო-გორც სასჯელი მხედრის ნების-ყოფის წინააღმდე-გობის ან ურჩობისთვის ცხენის მიერ.

წვივებით მოქმედება და მათით მართვა

23. წვივებით მართვა იმაში მდგომარეობს რომ მხედარი თავის ნების ყოფის გადასაცემად ცხენისთვის მოქმედობს მის უკანა ნაწილზე წვი-ვების ან ერთის ღონით ან ერთ ერთის უფრო მეტის დაჭირებით.

24. ამასთან მოქმედება უნდა შეუხამდეს ცხე-ნის კიდოვნებას და იმას, რასაც მისგან მოითხოვთ.

თუ წვივით დაჭირება საკმარისი არ არის, მაშინ უფრო მეტად საგრძნობ იძულებითვის იხმარება წვივით ბიძგი.

წვივით დაჭირება ან მით ბიძგის გაკეთება მოსართავების შუაზე უნდა (ორ გაწეულ მოსართავების დროს) ან ერთი მოსართავის დროს უკანა მის კიდურთან.

25. წვივით ისე უნდა მოქმედება, რომ დაჭერთ თუ ურტყამთ მითი, თავის დღეში არ უნდა მოაშოროთ და ასწიოთ მუხლი უნაგირიდან და არ უნდა შესცვალოთ ჯდომა.

26. ორთავე წვივის დაჭირება გამოიყენება ცხენის წინ წაგზავნისთვის აგრეთვე ნაკლებ ალურზე გადასასვლელად, შეჩერების და ცხენის შეკრფისთვის, როცა საჭიროა ავიცილოთ უკანა ფეხების ჩამორჩენა.

27. ორთავე წვივის დაჭერით, მაგრამ სხვა და სხვა ძალით ცხენი მოიხრება გვერდში (გვერდის აშართვა მუხ. 34) მიბრუნ-მობრუნებაზე, მიწვევ-მოწვევაზე და ნავარდზე გადასვლისას.

28. ერთ-ერთ წვივის დაჭერით ცხენის უკანა საპირისპირო მხრივ მიიწვევა. საპირისპირო წვივი მოაწესრიგებს და შეაყენებს ამ მოძრაობას.

სხეულის წაწევ-წამოწევა.

29. სხეულის წაწევ-წამოწევა ცხენის და მხედრის სიმძიმის ცქიტს ადგილს უცვლის და ამიტომ ხელს უწყობს ცხენის მიბრუნ-მობრუნებას და მოძრაობას. წინ წაწევა ასუმბუქებს ცხენის უკანას; წამოწევა უკან ასუმბუქებს ცხენის წინანას; გადაწევა გვერდზე ჰშველის ცხენს წონასწორობის შენარჩუნებაში მიბრუნ-მობრუნებისას.

სხეულის გვერდზე გადაწევის დროს სხეულის სიმძიმე გადაეცემა ~~საფერ~~ საჯდომ ძვალს, და არა მხედარი გადიწევ-გადმოიწევა უნაგირზე და მოიხრება ფერდში.

ტოტების მოქმედება და მათით მართვა.

30. ტოტებით გადაეცემა მხედრის ნების ყოფა ცხენის წინანას და მსუფუქ კავშირს შეადგენს მხედრის მკლავისას ცხენის პირთან, მაგრამ არადროს არ უხდა იყოს უნაგირზე შერჩენის საშუალებად.

31. ტოტები მოქმედობენ: აღვირისა—რკინის დაწოლით ენაზე, ქვემოთა ყბის უკბილო კიდურზე, ლაგმისები—ლაგმის რკინის დაწოლით ქვემოთა ყბის უკბილო კიდურზე (იხ. დართვა).

ამის გარდა, ტოტები მოქმედებენ უშუაშავლო დაწოლით, კისერზე.

32. ტოტებით შეჩერდება ან შეკავდება მოძრაობა და იმართება ცხენის წინანა, ე. ი. იჩვენება მოძრაობის მიმართულება და დაიდგინება თავის და კისრის მდგომარეობა (ამართვა).

33. როგორც აღვილას, ისე სიარულის დროს ტოტები იმდენად უნდა დაჭიმულები იყოს, რომ მხედარი გრძნობდეს მსუბუქ სადგნობს ცხენის პირისას, უმთავრესად აღვირის რკინაზე.

საერთოდ ცხენის მართვა ცხენოსნობის დროს აღვირით უნდა, ვიდრე ეს საკმარისია მხედრის ნების დამორჩილებისთვის ცხენისა, ლაგამს კი მიჭმართავს ყოველთვის, როდესაც აღვირის მოქმედება საკმაო არ არის და შესწყვეტს ლაგმით მოქმედებას მაშინვე, როგორც კი საჭიროება აღარ მოითხოვს.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა: ჩქარ ალიურებზე დგნობა ცხენისა აღვირზე მატულობს, მაგრამ იგი არ უნდა მიეყრდობოდეს მთლად ტოტზე, ამისათვის ყოველთვის უნდა შენახულ იყოს ხელის სისუბუქე. მკლავის სისუბუქე არამკთუ ხელში მოქნილობით მიიხწევა, არამედ მხედრის მოხერხებითაც იმ მხრივ, რომ შეუნარჩუნებს რა ცხენს მსუბუქ დგნობას

ტოტზე, საჭირო დროს წაიწიოს მკლავი ნიდაყვში და მხარში წინ, ცხენის თავის და კისერისთვის თავისუფლების მისაცემად.

34. პირდაპირ მოძრაობისთვის ტოტები უნდა მოქმედებდნენ სწორედ (პირდაპირი ამართვა). მიბრუნ-მობრუნებისას და მიწვევ-მოწვევისას, როცა ცხენი შეკრეფილ უნდა იქმნეს მოძრაობის მხრისკენ (გვერდის ამართვა), ტოტების მოქმედება სხვა და სხვა ნაირია: შიგნითა ტოტი იძლევა ამართვას, აიძულებს ცხენს ცოტათი (მხედარი უნდა ჰხედავდეს ცხენის ნახევარ თვალს) მოატრიალოს თავი კისრით ამართვის მხრისკენ; გარეთა ტოტის დაჭერით და კისერზე დადებით, აწესრიგებს თავის მიბრუნ-მობრუნებას, რომ ცხენმა მხარი არ გასწიოს გარეთ და არ გადაიგდოს კისერი.

წვივების (შენკელების) უმოქმედოთ, მარტო ტოტებით მუშაობა უშედეგოა, რადგანაც ამისთანა შემთხვევებში ცხენი არ იზნიკება გვერდებში და არ წაუდგავს უკანა ფეხებს, ე. ი. მას არ ეძლევა სწორი ამართვა. გვერდის ამართვისთვის საჭიროა უფრო მაგრა დაეჭიროს! შიგნითა წვივი (შენკელი).

35. ტოტის მისაშვებად, საჭიროა: წყობრივ ცხენოსნების დროს—მარცხენა მკლავის ხელი წა-

იწვევა წინ; ცხენოსნობის დროს ტოტები ორთავე მკლავში—ორთავე ხელი წაიწვევა წინ.

36. ტოტების თავისკენ მოწვევისთვის, უნდა: წყობრივ ცხენოსნობის დროს გასწიო მარცხენა მკლავის ხელს უკან (ორთავე ხელი, თუ მარჯვენა მარცხენაზე დადებული); ცხენოსნობის დროს ტოტები ორთავე მკლავში—მოსწიე ორთავე ხელი უკან.

37. რომ მიიწიოს მარჯვენა ტოტი დი დაეჭიროს კისერს მარცხენა, უნდა: წყობრივ ცხენოსნობის დროს—გადატრიალდეს მარცხენა (ან ორთავესი, როცა მარჯვენა დადებულია მარცხენაზე ხელი მარჯვნივ, ცეხას თავისთან მიახლოვებით (რითაც შემოკლდება მარჯვენა ტოტები), და ამავე დროს ხელი უნდა მიიწიოს მარჯვნივ (ამით მარცხენა ტოტები დაეჭირება კისერს).

ცხენოსნობის დროს ტოტები ორთავე ხელში—მიიხლოვებთ თავისთან ნეკა და მარჯვენა ხელის ცერა გასწიეთ რამოდენიმედ წინ, ხელის მუშტის სივანეს ოდენაზე დაშვებით და ცოტათი ფრჩხილების შემოტრიალებით ზემოთ (ამით შემოკლდება აღვირის მარჯვენა ტოტი); ამავე დროს, აღვირის მარცხენა ტოტის შეუსუსტებლად, მარცხენა ხელის

თათი მიიწევა მარჯვენე (ამით აღვირის მარცხენა ტოტი დაეჭირება კისერს).

38. თავისკენ მარცხენა ტოტის მისაწევად და კისერზე მარჯვენის დასაჭერად, უნდა:

წყობრივ ცხენოსნობის დროს — გადატრიალდეს მარცხენა (ან ორთავესი) მკლავის ხელი მარცხნივ ნეკას თავისკენ მიახლოვებით (ამით შემოკლდება მარცხენა ტოტები), და ამავე დროს ხელი მოიწიოს მარცხნივ (ამით მარჯვენა ტოტები დაეჭირება კისერს).

ცხენოსნობის დროს ტოტები ორთავე ხელში — თავისკენ უნდა მიიხლოვოს ნეკა და მარცხენა ხელის ცერა ცოტათი წინ წაიწიოს ხელის მუშტის სივანის ოდენაზე ჩაშვებით (იმით შემოკლდება აღვირის მარცხენა ტოტი); ამავე დროს, აღვირის მარჯვენა ტოტის შეუსუსტებლად, მარჯვენა მკლავის ხელი გადიწევა მარცხნივ (ამით აღვირის მარჯვენა ტოტი დაეჭირება კისერს).

39. განკარგულებით: **თავისუფლად** უნდა მოაშორეთ წვივები (შენკელები), მიუშვათ ტოტები იმდენად, რომ ცხენს შეეძლოს თავისუფლად გაიქიმოს კისერი, მარჯვენათი კიდევ გადაეს-გადმოეხოს ცხენს. განკარგულებით: **მოისამშვეთ** უნდა გასწორდეს საჭურველი და ტანისამოსი. განკარგუ-

ლებით: **სმენა**—გათავთავადე ტოტები, ცხენი წვი-
ვებით (შენკელებით) მსუბუქად მოიჭირება და შე-
საფერი ჯდომა მიიღება.

დეზების და წკვლის ხმარებაზე.

40. დეზები ჰშველიან ერთ ერთ წვივის
(შენკელის) ან ორთავეს მოქმედების გაძლიერებას,
როცა ცხენი იმეებს არ ემორჩილება, ამ მიზნით
უნდა დაეჭიროს წვივი, ვიდრე დეზი არ შეეხება
ცხენის გვერდს, და თანდათან წვივთან ერთად
უნდა გაძლიერდეს დაჭირება დეზით.

41. დასასჯელ სამუალებად დეზი იხმარება
მაშინ, როდესაც ცხენი ურჩობს.

ამისათვის სხეულის რაოდენადმე უკან გადა-
წევით, უნდა ღრმად ჩაჯდეს მხედარი უნაგირზე
ბარძაყებით მაგრა შემოავლოს ცხენს (წინ წაგ-
ზანისთვის — ცოტა უნდა მიეშოს ტოტები), მკაც-
რათ და მოკვეთით უნდა ჰკრას დეზები მოსართა-
ვებს შუა ან ცალკე მოსართავის უკანა კიდურთან.
თუ ცხენი ერთბაშად არ ემორჩილება, მაშინ დას-
ჯა უნდა გაგრძელდეს დეზების განმეორებითი და
ხშირ კვრით და ამასთანავე არ უნდა შესუსტდეს
წვივების მოქმედება, ვიდრე სავსებით არ მიიხწყვა
დამორჩილება.

42. წკებლა იხმარება, როგორც დამხმარე წვივებისთვის (შენკელებისთვის) იმ შემთხვევაში, როდესაც წვივების და ღეზების მოქმედებას არ ემორჩილება ცხენი.

43. წკებლა უნდა იჭირებოდეს: მარჯვნივ ცხენოსნობის დროს—მარჯვენახელში, მარცხნივ*) ცხენოსნობის დროს კიდევ—მარცხენაში, ბოლოთი ყოველთვის ძირს.

წკებლით დარტყმა უნდა ხდებოდეს უმეშვეოდ წვივების უკან.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა: მხარზე წკებლა მხოლოდ მაშინ დაერთყმება, როდესაც ცხენი ერთ რომელიმე მხარისკენ მიიგდება; დარტყმა მიგდების მხრიდან უნდა.

44. წკებლით, როგორც სასჯელით, მოქმედებისთვის, უნდა ჯერ საჩქაროდ გადაიცეს ტოტები ერთ ხელში და წკებლა ამოტრიალდეს ბოლოთი ზემოთ. წკებლით დარტყმა უნდა ხდებოდეს არა გაშლით და არც გამართულ ხელით, არამედ მოკვეთით, მძაფრ მოძრაობით მოხრილი ხელით.

*) მოძრაობა მანქაში ან უბრალო წრეში ან სწორკუთხედში მარცნიდან მარჯვენისკენ იწოდება ცხენოსნობად მარჯვნივ. მოძრაობა მარჯვნიდან მარცხნივ—ცხენოსნობად მარცხნივ.

**ალიურები, მოძრაობა წინ და ერთ ალი
ურიდგან ემოჯეზე გადასვლა; შეკრება
და ნახევრად შეკრება.**

45. ალიური ეწოდება ცხენის სხვა და სხვა სისწრაფით მოძრაობას.

46. ცხენოსან ჯარში მოიხმარება შემდეგი ალიურები; ნაბიჯი, ჩორთი, ნავარდი და დაოთხება (ჭენება).

ორკეც ალიურად ითვლება სისწრაფით მომდევნო ალიური. მაგალითად: ნაბიჯის მიხედვით ორკეცი ალიური იქნება ჩორთი; ჩორთის მიხედვით — ნავარდი და სხვ.

შენიშვნა: გადათვლილ ალიურებს გარდა მოიხმარება კიდევ: მომატებული და შემოკლებული ჩორთი (ტროტი) და სამანეჟო ნავარდი.

ეს ალიურება გამოიყენება ცხენოსნობის სწავლების და ცხენის გახედნის და მუშაობის დროს, როგორც სავარჯიშო ილეთები.

47. ადგილიდგან რომელიმე ალიურით დაძვრისთვის ან ნაკლებ ალიურიდგან მეტზე გადასასვლელად ითქმის განკარგულება: ნაბიჯით, ჩორთით, ნავარდით, საველი ნავარდით — **წა**, მოძრაობისთვის ან გადასასვლელათ დაოთხებაზე — დაოთხებით (ჭენებით) — **წა** — **წა**.

მეტ ალიურიდგან ნაკლებზე გადასასვლელად განკარგულება **წა** არ წარმოითქმება, მხოლოდ წარმოითქმება გაგრძელებით განკარგულება, რომელიც აღნიშნავს ახალ ალიურს და რომლის შემდეგაც ხდება ასრულება.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა: ასევე წარმოითქმება განკარგულებები: შემოკლებულ ჩორთით, ჩორთი უმატე და სამანეჟო ნავარდით — **წა**.

მომატებულ ჩორთიდგან ჩორთზე გადასასვლელად წარმოითქმება განკარგულება: **უკლე**.

48. ყოველ მოძრაობის წინ უნდა ცხენი შეიკრიფოს (წინასწარ აგრძნობინოთ ცხენს) მოძრაობაში მიმართულების ან სისწრაფის შეცვლისთვის და შეყენების წინ უნდა ნახევრად შეკავება გაკეთდეს.

შეკრეფა და ნახევრად შეკავება იმაში მდგომარეობს, რომ უკანა ფეხების მიტანით სხეულის ქვეშ და კისრის და თავის აწევით ცხენი გადასწევს თავის სიმძიმის ცქიტს უკანას ახლო, რითაც შეისუმბუქებს წინანას. ამისათვის უნდა გაძლიერდეს ორთავე წვივის (შენკელის) დაჭირება და ტოტების მსუბუქად მიწევით, რაოდენადვე აიწიოს მკლავების თათები. მკლავების ხელების მოძრაობის თანავე წვივებიც თავის ადგილას დაიწყობა.

49. რომელი ალიურიტაც გინდა წაიგზავნოს ცხენი ადგილიდგან, სიჭირა მისი შეკრეფა, როგორც წინა მუხლშია ნაჩვენები, ამის შემდეგ ცოტა მიეშვება ტოტი წვივების შეუსუსტებლივ და ამით ხდება ცხენის თანაბარი გადასვლა წინ.

მეტ ალიურიდგან ნაკლებზე გადასვლისას წვივების დაჭირებით და სხეულის ცოტა უკან გადაწევით, უნდა მოხდეს ნახევრად შეკავება და თანაბარი გადასვლა ახალ ალიურზე, რის შემდეგაც შეწყდება გაძლიერებული მოქმედება წვივების და ტოტების.

თანაბარ გადასვლას ამ შემთხვევაში მეტად დიდი მნიშვნელობა აქვს ცხენის დაზოგისთვის.

50. ნაბიჯი — 10 — 12 წამში ვერსი.

ნაბიჯით ცხენი ყოველ ფეხს ცალკე გადაადგამს, ამასთან გაისმის ორი თანდათან დარტყმა ფეხებისა მიწაზე, თანასწორ დროის გამოშვებით (ტემპი).

ნაბიჯით სიარულის დროს, ცხენი უნდა ატაროთ შეკრეფილი, ხალისიანი და საშუალო (გაზომილ) ტარებით; ამასთან ყური უნდა ეგდოს, რომ ცხენი არ გადადიოდეს ჩორთზე.

51. ჩორტი — 5 წუთში ვერსი.

ჩორთით მოძრაობის დროს ცხენი ორ ტემ-

პად მიდის და სდგამს ფეხებს მწყვილ მწყვილად ჯვარედინად—წინა მარჯვენას და მარცხენა უკანას და წინაუკმო—ერთდროულად.

ჩორთის დროს ყური უნდა ეგდოს, რომ ცხენი თანაბარ და სწორი ტემპით მიდიოდეს, არ გადაჰქონდეს უკანა ფეხი წინაზე და არ ირტყამდეს უკანა ფეხებს წინაზე.

52. მომატებულ ჩორთის დროს ცხენი უნდა წაიგზავნებოდეს რამდენადაც კი შეიძლება მეტად წინ და ნება არ უნდა მიეცეს მას ტოტზე დაწოლისა; შემოკლებულ ჩორთის დროს ცხენი უნდა წვივებით (შენკელებით) იტარებოდეს, სრულიად შეკრეფილი, უფრო მსუბუქ ტოტებით, რამოდენადმე სიარულის შემოკლებით და ჩორთის გარკვეული ტემპის შენახვით.

53. როგორც ნაბიჯზე, ისე ჩორთზე უნდა დაცულ იყოს ჯდომა, მე-10—18 მუხ. ნაჩვენები, ჩორთზე მსუბუქად უნდა ეშვებოდეს მხედარი ყოველ ნაბიჯის შემდეგ (სასწავლო ჩორთი).

54. ცხენის და მხედარის შეღავათისთვის გამოიყენება შემსუბუქებული ჩორთი რომელიც შემორე მოყვანილისაგან მით განსხვავდება, რომ ცხენის ბიძგებისაგან აწევა და თანაბრივ დაშვება უნაგირზე ნაბიჯ გამოშვებით ხდება. როცა მხედარი დაე-

ეშვება ცხენის წინა მარცხენა ფეხის მიწაზე დადგომასთან ერთად, მაშინ იგი ცხენოსნობს შემსუბუქებულ ჩორთით მარცხენა ფეხიდგან, და წინაუკმო,

შემსუბუქებულ ჩორთით ცხენოსნობის დროს უნდა ცოტათი წინ წაიწიოს და გაძლიერდეს შლუსი, შემსუბუქება ჩორთიდგან სამოსწავლოზე და წინაუკმოდ გადასვლისთვის წარმოითქმება განკარგულებები: **სამოსწავლო ჩორთით ან შემსუბუქე ჩორთით.**

შემსუბუქებულ ჩორთით ცხენოსნობა უნდა ყველა შემთხვევაში, გარდა საცერემონიო გავლისა და განკარგულებით ნაჩვენები რეპრიზებისა ცხენოსნობის სწავლების დროს.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა: ფეხ გამოშვებით მხედრის დაშვება უნაგირზე ჰლლის ცხენის ერთ რომელიმე ფეხს, ამიტომ შემსუბუქებულ ჩორთით ცხენოსნობის დროს ფეხი უნდა შეიცვალოს ხოლმე. ამისათვის უნდა ადგეთ უზანგებზე და ამ მდგომარეობაში გაუშვათ ორი ნაბიჯი და იწყეთ მოძრაობა შემსუბუქებულ ჩორთით სხვა ფეხით.

მანეთში მარჯვნივ ცხენოსნობის დროს შემსუბუქებულ ჩორთით უნდა იაროთ მარჯვენა ფეხით, მარცხნივ ცხენოსნობის დროს—მარცხენით.

კარგს მხედარს უნდა შეეძლოს შემსუბუქებულ ჩოროთით იცხენოსნოს უუზანგოთაც.

55. ნავარდი — ვიწრო წითისა ვერსი

ნავარდის ყოველ აწოდაში სამი ტემპი აქვს: პირველი—ცხენი წასდგამს წინ უკანა გარეთა ფეხს და მასზე გადააქვს მთელი თვის სიმძიმე; მეორე—წაუდგამს წინ და სხეულს ქვეშ უკანა შიგნით ფეხს და ამავე დროს სდგამს მიწაზე გარეთა წინა ფეხს; მესამე—გადასცემს სხეულს შიგნითა წინა ფეხზე; შემდეგ კვლავ გადაეცემა სხეული გარეთა უკანა ფეხს (პირველ ტემპი) და სხ. ნავარდით ცხენს შეუძლიან წასვლა მარჯვენა ან მარცხენა ფეხით. როცა ცხენი მარჯვენა ფეხით მიდის, მაშინ თავის ქვეშ წინ წასდგამს უფრო მეტად უკანა მარჯვენა ფეხს, მარჯვენა წინას კიდევ წასწევს წინ მარცხენაზე მეტად და უფრო მალა. ნავარდით მარცხენა ფეხით პირიქით—ცხენს გააქვს წინ უფრო მეტად მარცხენა ფეხები.

მარჯვნივ ცხენოსნობის დროს ცხენი უნდა წაიყვანოთ მარჯვენა ფეხით; მარცხნივ ცხენოსნობის დროს—მარცხენათი.

შენიშვნა: ნავარდის დროს მეტი მუშაობა მოსდის იმ ფეხებს—წინა და უკანას, რომელნიც მეორე ტემპს აღნიშნავენ; საერთოდ კი

უფრო მეტად მუშაობს უკანა, რადგანაც მისგან
ხდება წაგზავნა წინ.

თუ ნავარდის დროს ცხენს არ გააქვს წინ
ფეხები ერთ და იმავე გვერდისა, ე. ი. წინანათი
მიდის ერთი ფეხით, უკანათი სხვით, მაშინ იგი
მიდის არა სწორ ნავარდით (ცხენი აჯვარედინებს)
რაც არ უნდა დაიშვებოდეს.

56. მარჯვენა ფეხით ნავარდათ გატარების-
თვის საჭიროა უწინარეს ყოვლისა დააჭიროთ ორ-
თავე წვივები (შენკელები) და წაიგზავნოს ცხენი
ტოტზე, რომ შეიკრიფოს იგი; შემდეგ უნდა მი-
ეცეს ამართვა მარჯვნივ (34 მუხ.), შემდეგ ორ-
თავე წვივის მოქმედებით, მაგრამ უფრო მეტად
მარცხენათი, უნდა აიძულოთ ცხენი წავიდეს ნა-
ვარდით.

ამასთან უნდა ყური ეგდოს, რომ ცხენი არ
იგდებდეს უკანას მარჯვნივ, რისთვისაც წაიწვევარა
ხელები მარჯვნივ და, ამ გვარად, წარიგზავნება
რა ცხენი ამ მხარისკენ, უნდა წინაღმდეგობა გა-
ეწიოს უკანას მიგდებას მარჯვენა წვივით (შენ-
კელით).

ნავარდით გატარების დაწყების შემდეგ, ცხე-
ნი უნდა წვივებით იჭირებოდეს ნავარდის დროს,
ტოტებით კიდევ მოწესრიგდებოდეს ტარება.

57. მარცხენა ფეხით ნავარდით გატარებისთვის უნდა ჯერ ორთავე წვივები დაეჭიროს და წაიგზავნოს (მიეშოს) ცხენი ტოტზე, რომ შეიკრიფოს იგი; შემდეგ უნდა მიეცეს ამართვა მარცხნივ (34 მუხ.) და ორთავე წვივების მოქმედებით, უფრო მეტად კი მარჯვენით, უნდა აიძულოთ ცხენი იწყოს ნავარდი.

ამასთან უნდა ყური ეგდოს, რომ ცხენი არ იგდებდეს უკანას მარცხნივ რისთვისაც უნდა მოიქცეთ ისე, როგორც ნაჩვენები იყო მარჯვენა ფეხით ნავარდით გატარებისთვის.

გატარების შემდეგ უნდა მოიქცეთ როგორც წინა მუხლშია ნაჩვენები.

58. ნავარდის დაწყება მშვიდად უნდა შესრულდეს; ნავარდით მოძრაობის დროს კიდევ მხედარი უნდა ცდილობდეს ღრმად ჩაჯდეს უნაგირში, შიგნითა მხარს ცოტა უკან სწევს, გადასცემს სხეულის დონობას ამავე მხარეს, მაგრამ არ ჰშორდება უნაგირს, არ უკეთებს ბიძგებს ცხენის ზურგს, არ არყევს სხეულს და ფეხებს და უჭირავს ბარძაყები და მუხლები მიტრიალებულნი შიგნით.

შენიშვნა. ნავარდით მოძრაობა 7—8 წუთით ხელს უწყობს სწორ და თავისუფალ ჯდომის გამომუშავებას და ცხენს კიდევ აჩვევს სწორ და წყ-

ნარ აწოდას; ნავარდის შემდეგ კარგია ჩორთზე გადასვლა, მაგრამ ცხენები ამ დროს არ უნდა ირტყამდნენ ჩლიქს ჩლიქზე.

59. ცხენის ნავარდზე გამოწვრთენისთვის, როგორც ჰიმნასტიური ვარჯიშობა, იხმარება **სამანეჟო ნავარდი** — 5 წუთში ვერსი. ამ ალიურის საფუძველია ცხენის სრული მიკრეფა, სამანეჟო ნავარდით მოძრაობის დროს ჯდომა უნდა რამდონადაც კი შეიძლება ღრმად, რათა სიმძიმის ცქიტი (ცენტრი) გადაეცეს უკანალის სიახლოვეს.

60. ჩორთიდგან ნავარდზე გადასასვლელად ჯერ უნდა ნახევრად შეკავება მოხდეს, მხოლოდ ამის შემდეგ შეასრულეთ ნავარდის დაწყებისთვის მოხსენებული ზევით.

ნავარდიდგან ჩორთზე გადასვლისთვისაც ჯერ ნახევრადა შეკავება ხდება. ამევე დროს შიგნითა წვივის უფრო მაგრად დაჭირებით და შიგნითა ტოტის თანაბარ ჭერით უნდა გადაიყვანოთ ცხენი ჩორთზე, რის შემდეგაც შესუსტდება ტოტების მოქმედება, წვივების დაჭირებით კიდევ მიიყვანება ცხენის ტარება მიღებულ ზომამდე.

61. **საველე ნავარდი** — 2¹/₂ წუთში ვერსი.

საველე ნავარდი მიიხსევა ცხენის უკანანის

ძლიერ მუშაობით, რისგანაც ხდებდა მთელი წაგზავნა წინ.

დაწყება ისევე ხდება, როგორც ნავარდის დროს, მაგრამ ცხენს შეძლებას აძლევენ გაიჭიმოს, რომ იგი წინ უფრო ფართო აწოდით მიიწევდეს თავისუფლად დაშვებულ თავით და ცოტათი აწეულ გავით.

62. საველე ნავარდის დროს, ღრმა ჯდომის შენახვით, უზანგებში უნდა რამდენადაც შეიძლება ღრმად გაუკეთდეს ფეხები; ხელები ცოტათი დაეშვება.

63. დაოთხება (ჭენება) — ცხენის სრული აწოდა.

დაოთხებით მოძრაობის დროს ხელები ცოტა წინ და ძირს იწევა, რომ ცხენს შეძლება მიეცეს რამდენადაც კი შესაძლოა მეტად გაიჭიმოს და განავითაროს უდიდესი სისწრაფე; წაიგზავნება რა წვივებით ან დეზებით ცხენი წინ, მხედრის სხეული ცოტათი წინ წაიწევა და დაეყრდნობა მუხლებს, ნაწილად უზანგებსაც.

შეჩერება.

64. შესაჩერებლად წარმოითქმება განკარგულება: **სდემ.**

ამ განკარგულების შემდეგ, ტოტების მოწე-

ვით, მოეჭირება წვივები ცხენს და, გადასწევს რა სხეულს ცოტათი უკან, მხედარი თანაბრად შეაყენებს ცხენს. ამ დროს წვივების და ტოტების მოქმედება მკაცრად უნდა იყვნენ შეთანხმებული; როგორც ნაადრევი, ისე მეტის მეტად მძლავრი მოქმედება ტოტებით ერთნაირად მავნებლებია.

65. ცხენის მართებულად შეყენების დროს, იგი, მისდგამს რა ფეხებს სხეულის ქვეშ და ამავე დროს დაიმდაბლებს რა უკანანს, იწევს ყელს ზევით, მოიღუნავს კისერს და ოთხთავე ფეხებზე შესდგება სწორედ, სწრაფად მაგრამ თანაბრად, ტოტებზე არადიდათ მიბჯენით.

66. ნაბიჯზე შეყენება სიძნელეს არ წარმოადგენს, მოძრაობის სინელის გამო. ჩორთზე შეჩერება უფრო ძნელია და მხედრისაგან მოითხოვს უფრო მეტ ენერგიულ მოქმედებას. სწორი შეყენება ნავარდზედა დაოთხებაზე ამაზე კიდევ უფრო მეტ ჯაფას და გამოცდილებას მოითხოვს მხედრისაგან და უფრო ძნელია ცხენისთვის. ყველა ალიურებზე შეჩერების ილეთები ერთნაირია, მხოლოდ სხეულის და წვივების მოქმედება მძლავრდება ალიურის სიკქვიტის მიხედვით.

67. ჩქარ ალიურებზე შეყენება ხდება წინასწარად შემოკლებულ ტარებით, უამი-

სოდ შეჩერება მეტად ავნებს (ჰსვამს) ცხენების უკანა ფეხებს.

განკარგულება **სღეშ** უნდა წარმოითქვას ალიურის მიხედვით, რომლითაც მიღის მხედარი, 5—50 ნაბიჯზე იმ ადგილიდგან, სადაც იგი უნდა შესდგეს.

ცხენოსნობა პირდაპირ მიმართულებით.

68. პირდაპირი მიმართულებით ცხენოსნობის დროს ცხენი სწორ წვივებში იტარება, მსუბუქ და თანასწორ მიბჯენით ტოტებზე, მასთან ყური ეგდება, რომ არც ერთ მხარისკენ არ უხვევდეს; თუ ეს მოხდება ცხენი უნდა იძულებულ იქმნეს წვივების და ტოტების მოქმედებით აილოს თავდაპირველი მიმართულება. ან, თუ ცხენი უკანანს უწყებს აქეთ-იქით მიწევ-მოწევას, ამას უნდა ვეწინააღმდეგოთ შესაფერ წვივის მოქმედებით.

მოძრაობის დროს მიბრუნ-მობრუნება და მხრით შემოვლა.

69. ყოველგვარ მიბრუნ-მობრუნების დროს წვივები აიძულებენ ცხენს წინ მოძრაობაზე. შიგნითა ტოტი მიჰმართავს ცხენს, უჩვენებს რა მიტრიალებას; შიგნითა წვივი არ უშვებს მას გადიხაროს შიგნით; გარეთა წვივი და გარეთა ტოტი განსაზღვრავს მოტრიალების სიდიდეს და ფიგურას.

70. წრის $1\frac{1}{4}$ ნაწილზე მიბრუნებისთვის მარჯვნივ ან მარცხნივ წარმოითქმება განკარგულება: **მარჯვნივ ან მარცხნივ—წა.** უკანასკნელ განკარგულების შემდეგ მოძრაობაში ცხენი მიტრიალდება ნაჩვენებ მხრისკენ წრის $1\frac{1}{4}$ ნაწილზე და გაგრძელდება მოძრაობა ახალ მიმართულებით.

მოტრიალება ისე უნდა შესრულდეს, რომ ცხენმა ასწეროს რკალი (дуга). ამისთვის მას მოეჭირება წვივები, შიგნითა ტოტის თანაბრად ჭერით და მით ახალი მიმართულების ჩვენებით, უნდა დაეჭიროს გარეთა ტოტი ცხენის კისერს და, შიგნითა წვივის მოუშორებლივ, გარეთათი ვაიძულებთ შესარულოს მიტრიალება; ამავე დროს სხეული გადაიხრება შიგნითკენ.

71. ნახევრად მარჯვნივ ან მარცხნივ მიტრიალებისთვის წარმოითქმის განკარგულება: **ნახევრად მარჯვნივ ან ნახევრად მარცხნივ—წა.** უკანასკნელ განკარგულების შემდეგ უნდა ვიხელმძღვანელოთ წინა მუხლში მოხსენებულობით, მოძრაობაში ცხენი მიტრიალდება დანიშნულ მხარისკენ წრის $\frac{1}{8}$ ნაწილზე და განაგრძობს მოძრაობას ახალ მიმართულებით.

72. ზურგისკენ მიტრიალებისთვის წარმოითქმება განკარგულება: **მარჯვნივ ზურგისკენ ან მარცხ-**

ნივ ზურგისკენ—წა. უკანასკნელ განკარგულების შემდეგ ცხენი შეყენდება, მიტრიალდება მე-82 მუხ. თანახმად და ადგილას რჩება, ვიდრე არ წარმოითქმის განკარგულება **პირდაპირ**, რომლის შემდეგაც მოძრაობა გრძელდება იმავე ალიურით, როგორც იყო მოტრიალებამდინ; თუ ეს ნავარდი იყო, მაშინ ნავარდით მეორე ფეხით გაგრძელდება.

73. წრის სხვა ნაწილზე მიმართულების გამოცვლისთვის წარმოითქმის განკარგულება: **მარჯვენა ან მარცხენა მხარი წინ—წა**, და როდესაც მხედარი წამოიწევს წრის სასურველ ნაწილზე—**პირდაპირ**. მხრით წამოწევა სრულდება მე-70 მუხ. თანახმად.

მიმართულების შეცვლა მანევში.

74. მიმართულების შეცვლა სრულდება ორნაირად: მანეჟის შუაზე გადავლით ერთი კედლიდან მეორემდე სწორე კუთხით, ან კუთხიდან გამოსვლის შემდეგ მანეჟის გრძელ კედლებზე, ცერად ერთი კუთხიდან მეორესკენ (ნახ. 9)

მიმართულების შეცვლისთვის წარმოითქმება განკარგულება: **მიმართულების შეცვლა—წა**. პირველ შემთხვევაში ასასრულებელ განკარგულების შემდეგ ცხენის მოტრიალება ხდება მე-70 მუხ. თანახმად, მიდის პირდაპირ კედლისკენ და მივა რა მას-

თან, მიტრიალდება მეორე მხარისკენ, რითაც შეიცვლება მიმართულება. მეორე შემთხვევაში განკარგულება **წა** იმ დროს წარმოითქმება, რომ მხედარმა იწყოს მიმართულების შეცვლა, გაივლის რა 6 ნაბიჯს გრძელ კედლის კუთხიდან; ამასთან ცხენის მიტრიალება იმდენად უნდა რომ გაიაროს მანეჟი და ცერებით, გავიდეს პირდაპირ გრძელვე კედელთან კუთხიდან 6 ნაბიჯის მანძილზე და ამგვარად შესცვალოს მიმართულება.

75. თუ მიმართულების შეცვლა ნავარდზე ხდება, მაშინ პირდაპირ კედლიდან 3 ნაბიჯზე ცხენი უნდა გაიყვანოთ შემოკლებულ ჩორთზე, კედელთან მისვლისას კიდევ — იწყოთ ნავარდი მეორე ფეხით.

წ რ ე მ ბ ი (ვოლტები).

76. ვოლტები ეწოდება ცხენის მოძრაობას წრეზე, რომელსაც დიამეტრი 6-9 ნაბიჯი აქვს.

ვოლტის შესასრულებლად წარმოითქმება განკარგულება: ვოლტი მარჯვნივ (მარცხნივ) — **წა**

უკანასკნელ განკარგულების შემდეგ უნდა ცოტა ცოტაობით მოაშოროთ ცხენი კედელს, ასწეროთ წრე ნაჩვენებ ზომისა, რისთვისაც დაეჭირება წვივები, ალიურის შეუმოკლებლივ, შეიკავება შიგნითა ტოტი, გარეთა ტოტის მოუშვებლად, ცოტათი

გადიხრება სხეული წრის გულისკენ და ცხენი აიძულე-
ბა შეასრულოს ვოლტი ისე, რომ მისი უკანა მიდი-
ოდეს წინას კვალზე.

შენიშვნა. თუ ცხენი კედლიდგან მო-
კლედ ჰშორდება (გადავარდება წრეში) ამას უნ-
და ვეწინააღმდეგოთ შიგნითა წვივის და გარეთა ტო-
ტის მოქმედებით; ამ შემთხვევაში ხელები გადი-
წევა გარეთკენ.

თუ, წინაუკმო, ცხენი აკეთებს დადებულზე
მეტ წრეს (ამოვარდება წრიდგან). მაშინ გარეთა
წვივის და ტოტის ძრიელ მოქმედებით და სხეუ-
ლის და ხელების მეტის გადახრით წრის გულისკენ
საჭიროა ვაიძულოთ იგი მიიღოს შესაფერი მიმა-
რთულება.

თუ ცხენი უკანას გაიგდებს გარეთ ან მიიგ-
დებს შიგნითკენ, მაშინ ამას უნდა ვეწინააღმდე-
გოთ შესაფერ გარეთა ან შიგნითა წვივის მოქმე-
დებით.

მოძრაობა მარჯვნივ ან მარცხნივ უკან.

77. მარჯვნივ ან მარცხნივ უკან მოძრაობი-
სათვის წარმოითქმება განკარგულება:

მარჯვნივ—უკან ან მარცხნივ—უკან—წა.

უკანასკნელ განკარგულების შემდეგ ჯერ უნდა
აიწეროს ნახევარი წრე (ვოლტი) წინა მუხ-

ლში ნაჩვენებ წესით, ამის შესრულების შემდეგ კი, აღმართვის შენახვით მიბრუნებას მხრისკენ უნდა წავიდეს ნახევრად მიბრუნებით კედლისკენ, რომელთან მისვლისას უნდა მიეცეს ცხენს პირდაპირი აღმართვა და გასწიოს ახალ მიმართულებით (ნახ. 10).

78. თუ მარჯვნივ ან მარცხნივ — უკან სრულდება ნავარდზე, მაშინ მოძრაობის გასაგრძელებლად უნდა ვიხელმძღვანელოთ მე-75 მუხ მოხსენებულით.

79. მოძრაობა მარჯვნივ ან მარცხნივ — უკან შეიძლება შესრულდეს მეორე მხრისკენაც, ე. ი. მარჯვნივ ცხენოსნობისას — მარცხნივ — უკან, მარცხნივ ცხენოსნობისას — მარჯვნივ — უკან, მაგრამ მხოლოდ ნაბიჯით და ჩორთით.

ამისთანა შემთხვევებში ცხენი უნდა მანეთის გულისკენ წაიყვანოს ნახევრად მიტრიალებით, შემდეგ, მიეცემა რა აღმართვა მიტრიალების მხრისკენ, აიწერება ნახევარ ვოლტი კედლისკენ (ნახ. 11).

აღვილას მიბრუნ-მობრუნება.

80 წრის $\frac{1}{4}$ ნაწილზე მიტრიალებისთვის მარჯვნივ ადგილას წარმოითქმება განკარგულება: **მარჯვნივ — წა.** განკარგულების შემდეგ ცხენი ისე უნდა ვაიძულოთ მოტრიალდეს, რომ მისმა წინამ აწეროს

$\frac{1}{4}$, წრისა, უკანანი კი ადგილას დარჩეს, ამასთან მიბრუნების ღერძი უნდა უკანა ფეხებს შუა მოჰხვდეს.

ამისათვის ცხენი დაიჭირება წვივებში და, როდესაც იგი მზათ არის წაიწიოს წინ, შეკავდება მარჯვენა ტოტი, მარცხენა დაეჭირება ცხენის კისერს და გაძრიელდება მარცხენა წვივის მოქმედება, ეგდება რა ყური, რომ მან წინა მარცხენა ფეხი გადაიტანოს მარჯვენას ზემოთ (ნახ. 12)

მიტრიალების ბოლოში უნდა შეჩერდეს ცხენი, ვიჭერთ რა მარჯვენა წვივით და გარეთა ტოტით, ამავე დროს შევწყვეტთ შიგნითა ტოტის მოქმედებას და მარცხენა წვივის გაძრიელებულ მუშაობას.

წრის $\frac{1}{4}$ ნაწილზე მიტრიალება ხდება განკარგულებით: **მარცხნივ—წა**, დასრულდება ზემო აღწერილის თანახმად წრის $\frac{1}{4}$ ნაწილზე მარჯვნივ.

81. ნახევრად მიბრუნ-მობრუნებისათვის ან მარცხნივ ადგილას წარმოითქმება განკარგულება: **ნახევრად მარჯვნივ ნახევრად მარცხნივ—წა**, ამ განკარგულების შემდეგ სრულდება წინა მუხლში ნათქვამის შესაფერისად, მხოლოდ არა წრის $\frac{1}{4}$ ნაწილზე მიბრუნების, არამედ წრის $\frac{1}{8}$ მიბრუნების შესახებ.

82. ზურგისკენ ადგილას მიბრუნებისთვის წარმოითქმება განკარგულება: **მარჯვნივ ზურგისკენ**

(მარცხნივ ზურგისკენ (— წა განკარგულება წა-ს შემდეგ საჭიროა, წრის $\frac{1}{4}$ ნაწილზე მიბრუნებისთვის აწერილ წესების შესრულებით გააკეთოთ სრული მიბრუნება, ე. ი. ცხენის წინათი აღწეროთ წრის $\frac{1}{2}$, მოძრაობის შეუჩერებლივ, ვიდრე ცხენი არ დადგება წინა მიმართულებაზე თავით მეორე მხრისკენ (ნახ. 13).

წრის მეორე $\frac{1}{4}$ შესრულებისას საჭიროა ცოტათი შესუსტდეს ტოტების მოქმედება და წვივებით უნდა ყური ვადევნოთ, რომ ცხენმა უკან არ დაიხიოს.

უკუდაწევა.

83. უკუდაწევა ცხენის უკან მოძრაობაა პირდაპირი ხაზით, რომლის დროსაც იგი წინა ფეხებს ადგამს უკანა ფეხების კვალზე. ფეხების მოძრაობის წესი აქ ჯვარედინია, როგორც ჩოროთზე.

84. უკან დაწევა ყოველთვის ნაბიჯზე ხდება. ცხენი უნდა იწევდეს უკან სწორ, აუჩქარებლივ ნაბიჯით, რომლის დროსაც თავის და კისერის სწორი პირდაპირი ჭერა აქვს და მოჰლუნავს უკანა ფეხებს.

უკან დაწევა იწყება წინა ფეხებით. ამ გარემოების გამო წინა ფეხები მიუახლოვდება უკანებს, რომელნიც მოილუნებიან და დაიდგნობენ სხეულის

შთელს სიმძიმეს. თუ ცხენი უკანა ფეხებით იწყებს მოძრაობას, მაშინ იგი პირველ ნაბიჯთანავე დაჰკარგავს მოკრეფილებას, რაიც საფუძველია ყოველგვარ მოძრაობისა, და გაიჭიმება.

85. უკან დაწევისთვის წარმოიქმება განკარგულება: **სწორადი უკან—წა.** უკანასკნელ განკარგულების შემდეგ, ცოტა მოეშვება წვივები, მოიწევა ტოტები სწორად და, სხეულის ცოტა გადაზნექით უკან, თანაბარათ უნდა დააწევინოთ ცხენს ნაბიჯ-ნაბიჯ; ამ დროს თანდათან ეფონება სადავე და წვივებით ყური ეგდება, რომ უკანას არ იგდებდეს აქეთ-იქით.

როცა ცხენი 3-4 ნაბიჯს დაიხვეს, უნდა შესუსტდეს მოქმედება ტოტებით და წვივებით და ცხენი უნდა შეეყენდეს. შემდეგ კვლავ დაახვეინებთ 3-4 ნაბიჯს და ასე გაგრძელებით, ვიდრე განკარგულება **სდემ**—ამდის, რომლის შემდეგაც სრულიად შეეყენდება ცხენი. უკან დაწევა (უკან დახვევა) არ უნდა ხდებოდეს 6-10 ნაბიჯზე მეტი მანძილით.

86. მოძრაობისას უკან დაწევისთვის ჯერ შეეყენდება ცხენი და შემდეგ შესრულდება ყველაფერი ის, რაც ნათქვამია ხდგილას უკან დახვევისთვის (უკან დეწევისთვის) უკან დახვევის გათავების შემდეგ მოძრაობა გრძელდება წინანდელ ალიურით, განკარგულების შემდეგ: **პირდაპირ.**

გვერდ-გვერდი მოძრაობა.

87. გვერდ-გვერდ მოძრაობისას (მიწვევ-მოწვევა), მიწვევის მხრისკენ შეკრეფილი ცხენი მიდის გარეთა ფეხების გადატანით შიგნითებზე და იწვევს უფრო წინ, ვიდრე გვერდისკენ; ამასთან წინა მიდის ერთ ხაზზე (კვალზე), უკანა სულ, სხვა ხაზზე, მასთან პარალელზე.

გვერდ-გვერდი მოძრაობა ყოველთვის შემოკლებულ ჩორთით ხდება ხოლმე.

88. ყველაზე უფრო მეტად გვერდ-გვერდ მოძრაობისთვის არის საჭირო მიჰმართოთ ცხენის უკანანი წვივებით, წინანი კიდევ ტოტებით. წვივების, წარგზავნის რა ცხენს წინ ტოტებზე და სტოვებს რა ცხენს შეკრეფილად, იმავე დროს მის უკანას მისწევს გვერდზე, ტოტებმა კიდევ, უჩვენებს რა ცხენს მოძრაობის მიმართულებას, არ უნდა შეაჩერონ ცხენის მოძრაობა წინისკენ.

89. მიწვევ-მოწვევის დროს შიგნითა წვივი ცხენს სდრეკს გვერდში, გარეთა უკანანს აგზავნის გვერდზე, ორთავე წვივების მოქმედება კიდევ წარგზავნის ცხენს წინ ტოტებზე და აიძულებს იაროს ორ კვალად: შიგნითა ტოტი შენარჩუნებს შეკრეფას (ამართვას), გარეთა—მაჰმართავს წინას.

ორკვალად მოძრაობის მოსასპობათ უნდა შესუსტდეს შიგნითა ტოტის და გარეთა წვივის მო-

ქმედება, ორთავე წვივების თანაბარ დაჭირებით კიდეც ცხენის უკანა დაყენდება წინანისკვლზე.

თუ მიწვევ-მოწვევის დროს ცხენი უკანანით ჩქარობს, მაშინ იგი უნდა შეკავდეს შიგნითა წვივით; თუ წინანათი ჩქარობს — გარეთა ტოტით. თუ ცხენი მიიწვეს გვერდისკენ მეტად მოკლედ, მაშინ იგი წარიგზავნება წინ წვივებით; თუ მეტად წინ უსწრობს, მაშინ შეკავდება ტოტებით.

90. გვერდ გვერდ მოძრაობაზე მხედარმა სხეული უნდა გადაზნიქოს მოძრაობის მხრისკენ და მით უნდა ადევნოს ყური ცხენის მოძრაობას, რომ მთელი ხნის განმავლობაში დაცული იყოს წონასწორობა. მხრები სწორედ იჭირება, ამასთან **შიგნითა მხარი მხედრისა არ უნდა წამოიწეოდეს წინ.**

91. მანეჟის გადაჭრით მიწვევ-მოწვევისთვის: წარმოითქმება განკარგულება მიიწი მარჯვნივ (მარცხნივ) მანეჟის გადაჭრით **წა**; კედლის გასწვრივ მიწვევისთვის — მიიწი მარჯვნივ (მარცხნივ) — **წა**.

კედლის გასწვრივ მიწვევისას ცხენი შეიძლება თავით კედლისკენ იყოს ან მანეჟის გულისკენ.

92. მანეჟის გადაჭრით მიწვევისთვის ასასრულებელ განკარგულებების შემდეგ ცხენი უნდა მოიკრიფოს მიწვევის მხრისკენ, დაყენდეს ნახევრად მიბრუნებით იმავე მხრისკენ და უნდა წარიგზავნოს წინ

ორთავე წვივებით ახალ მიმართულებიკენ. 3 ნა-
ბიჯის გავლის შემდეგ, აღმართვის და წინ წარგზა-
ვნის შენახვით ტოტებზე და გარეთა წვივის გაძლი-
ერებით, უნდა აიძულოთ უკანამ იაროს წინას კვა-
ლით კი არა, არამედ კვალით მასთან პარალელით
(ნახ. 14).

მიწევ-მოწევა შეჩერდება, როდესაც მხედარი
მიახწევს პირდაპირ კედელს ან როდესაც იგანკარ-
გულება **პირდაპირ**. ორთავე შემთხვევაში უნდა
შესუსტდეს შიგნითა ტოტის და გაჩეთა წვივის
მოქმედება და ორთავე წვივების თანაბარ დაჭირე-
ბით უნდა შეაგდოთ უკანა წინას კვალზე, ამასთან
წარგზავნით ცხენი წინ.

93. მარჯვნივ ცხენოსნობის დროს განკარგუ-
ლებით: **მიიწი მარცხნივ — წა**. ცხენის წინა უნდა
მიიწიოს კედლიდგან ერთს ნაბიჯზე, მოეცეს აღ-
მართვა მარცხნივ და წინა წაიყვანოთ მანქის
უუმოკლეს ხაზით, ამასთანავე მარჯვენა წვივით უკა-
ნა შეკავდება კედელთან და ორთავე წვივების მოქ-
მედებით წინა წაიყვანება კედლის გასწვრივ ორ
კვალად (მუხ. 89).

კუთხის გავლის დროს ცხენის წინა შეკავდე-
ბა, უკანა შემოტარდება მის ირგვლივ დიდ რკალზე
(**дуга-ზე**). ამისათვის ტოტებით შემოკლდება მო-

ძრობა წინასი, აღმართვის შენახვით მარცხნივ, მარჯვენა წვივით ცხენის უკანა შემოავლეთ წრის ხაზზე, საწინააღმდეგო წვივის შეჩერებით, როცა უკანა გასცდება კუთხეს და კვლავ კედელთან დადგება, ორთავე წვივები წარგზავნის ცხენს ტოტზე და მიწევა გრძელდება განკარგულება **პირდაპირ**-ამდის, რომლის შემდეგაც გარეთა (მარჯვენა) ტოტით წინა დაყენდება კედელთან და ცხენი წაიყვანება სწორი აღმართვით (მუხ. 89).

94. მარჯვნივ ცხენოსნობისას განკარგულებით: **მიიწი მარჯვნივ**—**წა** მარცხენა წვივით უნდა გადიწიოს ცხენის უკანა ერთს ნაბიჯზე მანეთის გულისკენ, შეიკრიფება ცხენი მარჯვნივ, ტოტებით წინა წაიყვანება კედელ-კედელ და ორთავე წვივებით ცხენი წაიყვანება ორ კვალად, ვხელმძღვანელობთ რა 89 მუხლით.

კუთხის გავლისთვის წვივებით უნდა შეეყენდეს უკანას მოძრობა, შეკრეფა შეინარჩუნება შიგნითა ტოტით და გარეთათი დააწვება რა ცხენის კისერს, წინა შემოევლება უკანას ირგვლივ. წინა როგორც-კი გავა ახალ მიმართულებაზე, ცხენი ორთავე წვივით იგზავნება ტოტზე, და მიწევა გაგრძელდება განკარგულება **პირდაპირ**-ამდე, რომლის შემდე-

გაც შიგნითა წვივით (შენკელით) უკანა ყენდება
კედელთან და წაიყვანება იგი პირდაპირი აღმართვით.-

95. მე-93 და 94 მუხლებში ნათქვამის თანა
ხმად ხდება მარცხნივ ცხენოსნობის დროს მიწვევა
მარჯვნივ და მიწვევა მარცხნივ,

თ ა ვ ი II.

ცვლით ცხენოსნობა

96. ერთად სწავლებისთვის, რამოდენიმე თავ-
მოყრილი მხედარი, შეადგენენ ცვლას.

სწავლების წარმატებისთვის, შეძლებისადაგვა-
რად, ცვლაში არ უნდა შედიოდეს 15 მხედარზე მეტი,
რადგანაც უამისოთ თვალყურის დევნება საძნელო
ხდება.

შენიშვნა. ამ დროს უნდა გვახსოვდეს, რომ
ცხენოსნობის სწავლების მიზანია მივიღოთ გაბედუ-
ლი და მომკმედი მხედარი; ცვლით სწავლება კი
როგორც ცხენებს, ისე კაცებს აჩვენებს ნახირულ
პასივურ შესრულებას წინასმიხედვით. ამიტომ რამ-
დენადაც კი შეიძლება ხშირად უნდა იყოს ხოლმე
სწავლება განცალკევებით, ამავე დროს ყური უნ-
და ეგდოს და დარიგებები ეძლიოს სათითაოდ მხედ-
რებს, ცვლით ცხენოსნობის დროს კიდევ მალ-

მალ უნდა იცვალოს მეთაური მხედარი, რადგანაც იმათ უხდებათ უფრო მომქმედათ (აქტივობით) ცხენოსნობა, და თვით ცხენოსნობაც რამდენადაც კი შეიძლება უნდა სხვადასხვაფერდეს, რისთვისაც უნდა გამოვიყენოთ: სხვადასხვა ნომრების სხვადასხვა ალიურით ცხენოსნობა, ცვლის ნაწილებით ცხენოსნობა სხვადასხვა მიმართულებით, რიგებით ან სამობით ცხენოსნობა, ვოლტები თანდათან მეთაურ ნომერზე ან სხვადასხვა ნომრებით და სხ.

97. შეჯდომის წინ მხედრები აყენებენ ცხენებს მწკრივად, ერთმანეთის გვერდზე, არა ვიწროდ, უზანგი უზანგთან, თვითონ კიდევ დგებიან, როგორც ნაჩვენებია 1 მუხ.

ცვლის ასეთი მოწყობის წესს ჰქვიან **დაჯრილი (მოჯრილი)**, თუ ცხენებს აყენებენ ერთი მეორესაგან რამოდენიმე მანძილზე (2, 3, 4, და 16 ნაბიჯზე—როგორც განკარგულება იქნება), მაშინ ასეთი წესს ეწოდება **გაჯრილი**.

98. ცვლის გასწორებისთვის წარმოითქმება: **სწორდი**: ამა განკარგულების შემდეგ მხედრები დგებიან ცხენების წინ, პირით მათკენ და, გასწორდებიან რა თვითონ ფრთისკენ ან შუაზე, როგორც ნაგანკარგულევი იქნება (თუ სწორება განკარგულებით აღნიშნული არ არის, მაშინ მარჯ-

ვენა ფრთაზე), ამწკრივებენ ცხენებს ისე, რომ მათი თავები და წინა ფეხები ერთს ხაზზე იყოს.

მხედრებს ცხენები ორთავე ხელებით უჭირავთ: მარჯვენით აღვირის მარცხენა, მარცხენით—მარჯვენა ტოტები, აღვირის რკინიღვან ერთს ჩარექზე, მარცხენა ხელიღვან ტოტების წვერების გაუშვებლიყ და ცხენებისთვის ნება მიუცემლად თავები ჩაქინდრონ.

ამ დროს ხელები უნდა ერთს სიმაღლეზე იყოს, ნიდაყვები კიდეც სხეულს არ მიკრობილი.

განკარგულებით **სმენა** შემდეგ მხედარი თავის ადგილას დგება (მუხ. 1) ამის შემდეგ ხდება გათვლა ცხენებზე შესაჯდომათ და ჩამოსახდომათ.

99. ცხენებზე შესაჯდომათ და ჩამოსახდომათ დაჯრილი ცვლა გაითვლება ორ-ორად, რისთვისაც წარმოითქმება განკარგულება: **ორ-ორად ბაითვა-ლე.**

საწინაშო განკარგულების შემდეგ მთელი ცვლა მიიბრუნებს თავს მარჯვნივ, მარჯვენა ფრთისა—მარცხნივ; ასასრულებელ განკარგულების შემდეგ იგი იტყვის მოწყვეტით: **პირველი** და თავს სწორედ იჭერს; მარჯვენა ფრთიღვან მეორე ნომერი მიიბრუნებს თავს მესამისკენ და იტყვის: **მეორე**, რის შემდეგაც თავს ისევ სწორედ იჭერს; მესამე

წარმოთქვამს, როგორც მარჯვენა ფრთის კაცი;
პირველი და ასე ქვემოთ.

100. განკარგულება **შეჯე**—ს შემდეგ ყველა პირველ ნომრებს გაჰყავთ ცხენები 4 ნაბიჯით წინ, მარჯვენა ფრთისა—ნ ნაბიჯზე, შეჩერდებიან და ცვლის ყველა მხედრები ერთად სხდებიან ცხენებზე, გადაჰხედავენ რა მარჯვენა ფრთის კაცს.

101. განკარგულებით **სწორდი** მეორე ნომრები შედიან პირველ ნომრებს შუა ხაზებში, მარჯვენა ფრთის კაცი კიდევ დასწევს უკან, პირველი ნომრების ხაზზე, ყველანი მიიტრიალებენ თავებს მარჯვნივ და ცვლა ისე სწორდება, რომ ყოველმა მხედარმა დაინახოს მესამე მხედრის მკერდი, სადაც თვითონ პირველად ითვლება, და გასწორების ფრთისკენ ჰგრძნობდეს უზანგს მსუბუქად.

განკარგულება **სმენა** შემდეგ მხედრები თავს სწორედ იჭერენ.

102. ცვლით ჩამოხდომა შემოხსენებულთან შეფარდებით ხდება განკარგულებებითა: **ჩამოხე, სწორდი, სმენა.**

103. გაჯრილ ცვლაში მხედრები ჩამოხდებიან და შეჯდებიან ყოველივე თავთავის ადგილას.

104. ცვლის მარჯვნიდგან გამოსაჭიმად თითოობლივ, წარმოითქმება განკარგულება: **მარჯვნიდ-**

გან თითოობლივ, ამდენ და ამდენ ცხენზე, ალი-
ური—წა.

უკანასკნელ განკარგულების შემდეგ პირველი
ნომერი გამოდის თავის პირდაპირ აღნიშნულ ალი-
ურით; მეორე და მესამე ნომრები, როდესაც ნა-
ჩვენები მანძილი გაუნთავისუფლდებათ, გამოდიან
ნახევრად მიბრუნებით პირველის კისერში; დანარ-
ჩენი ნომრები, თან და თან, როგორც კი
გაუნთავისუფლდებათ მანძილი, მიბრუნდებიან
მარჯვნივ, მიდიან იმ ადგილას, სადაც პირ-
ველი ნომერი იყო, მიტრიალდებიან მარცხნივ და
მისდევენ მის კვალს.

გამოჭიმვა ცვლისა მარცხნიდგან იმავე წესით
სრულდება, მხოლოდ წინაუკმოდ.

მივა რა კედლამდი, მეთაური ნომერი, თუ გან-
კარგულებით არ არის ნაჩვენები, მოტრიალდება:
ცვლის მარჯვნიდგან გამოჭიმვის დროს—მარჯვნივ;
მარცხნიდგან გამოჭიმვის დროს—მარცხნივ.

შენიშვნა. მანძილი (ზღვარ.) ჰქვიან სივრცეს
წინა ცხენის კუდიდგან მის მიმდევარ ცხენას თავამდე.

105. ცვლის გამოჭიმვის დროსი რომ ყოვე-
ლი ნომერი გამოვიდეს თავის პირდაპირ, წარმო-

ითქმება განკარგულება: მარჯვნიდგან (მარცხნიდგან) თითოობლივ, აშდენ და ამდენ ცხენზე, თავის ადგილის პირდაპირ, ალიური—წა.

უკანასკნელ განკარგულების შემდეგ ყოველი მხედარი, მანძილის განთავისუფლებისთანავე, თანდათან გამოდიან დანიშნულ ალიურით თავის პირდაპირ კედლამდე და მიტრიალდება, როგორც წინა მუხლშია ნათქვამი.

106. როცა ცხენოსნობა შინჯვის წესით ხდება, მაშინ მხედარნი პირველ გავლის დროს, უფროსთან ვ ნაბიჯის სიშორეზე, უნდა უყურებდნენ მას, რისთვისაც თანდათან მიატრიალებენ თავებს მისკენ. გასცილდებიან რა უფროსს, მხედრები თავს სწორედ იჭერენ და შემდეგ მთელი ცხენოსნობის განმავლობაში თავს აღარ იბრუნებენ უფროსისკენ.

107. ცვლით ცხენოსნობის დროს უნდა დაცულ იქმნას ალიური და ნაჩვენებ მანძილები სისწორე.

108. ცვლისთვის მიცემული განკარგულება მხედრების მიერ სრულდება ერთ დროს ასასრულებელ განკარგულების შემდეგ, მასთან მხედრები შეეხაბიან წინა მხედრებს.

109. ცვლით ცხენოსნობის დროს იგივე განკარგულებები მიიცემა, რაიც სათითაო ცხენოსნო-

ბის დროს, მხოლოდ შესაჩერებლად განკარგულება
სდებ წინ უნდა ითქვას ცვლა.

110. მიმართულების შეცვლა და მარჯვენა
ან მარცხენა მხარი წინ სრულდება ყოველთვის
მეთაურ ნომერზე, აგრეთვე სრულდება მარჯვნივ
და მარცხნივ უკან და გვერდის მოძრაობები, თუ
წინასწარად წარმოთქმულია განკარგულება მეთაურ
ნომერზე.

ყველა ამ შემთხვევებში ასრულებას ახდენენ
მხედარი თანდათან და იმავე ადგილას, სადაც იწყო
შესრულება მეთაურმა ნომერმა.

111. ვოლტზე ყოველი მხედარი სწორდება
წინ მიმავლის მხრივ, ე. ი. მარჯვნივ ვოლტის
დროს ვოლტის პირველი ნახევარი სწორდება მარც-
ხნივ, მეორე—მარჯვნივ; მარცხნივ ვოლტის დროს
კიდევ—წინაუკმო.

112. მარჯვნივ ცხენოსნობის დროს ცვლის
ყოველი მხედარი, ასრულებს რა მარჯვნივ ან მარც-
ხნივ უკან, სწორდება მარცხნივ; მარცხნივ ცხენოს-
ნობის დროს, აკეთებს რა მარცხნივ ან მარჯვნივ
უკან, სწორდება მარჯვნივ.

113. ცვლის მისაჯრელად, რომელიც მანძილ-
ზე მიდიოდა, გაიცემა განკარგულება: დაიჯერ (მი-
იჯერ) კუდზე—წა.

უკანასკნელ განკარგულების შემდეგ მეთაური მხედარი მიდის იმავე ალიურით, სხვები გაორკეცებულ ალიურით დაიჯრებიან ერთს ნაბიჯზე.

დაჯრა (მიჯრა) შეიძლება მოხდეს მეთაურ ნომრის ალიურის შემოკლებით ან შის შეჩერებით. მაგ. ჩორთიდგან განკარგულებით: **მეთაურო ნომერო—ნაბიჯით, კულზე დაიჯარ**, მეთაური გადადის ნაბიჯზე, დანარჩენნი ჩორთით იჯრებიან და შემდეგ თანდათან გადადიან ნაბიჯზე.

114. კულზე დაჯრილი ცვლის გაჯრისთვის წარმოითქმება განკარგულება: **მეთაურ (უკანასკნელ) ნომერზე, თითოობლივ, ამდენ და ამდენ ცხენზე, ალიური—წა.**

განკარგულება **წა** შემდეგ მეთაური (უკანასკნელი) ნომერი მიდის, თუ ალიური ნაჩვენები არ არის: მოძრაობის დროს—გაორკეცებულ ალიურით, ადგილიდან—ნაბიჯით; დანარჩენები, განკარგულებით ნაჩვენებ წესზე, მანძილის განთავისუფლების მიხედვით, მისდევენ მას იმავე ალიურით.

115. განკარგულება **თავთავად—წა** ცვლის ყველა მხედრები მიდიან გათავთავებულნი და ცხენოსნობენ როგორც უნდათ იმ მიმართულებით და იმ ალიურით, რომლითაც ცვლა მიდიოდა.

მხედრები შეხვედრისას აუვლიან ერთმანეთს თავიანთ მარჯვენა მკლავის მხრივ.

116. განკარგულება თავთავად—**წა, ცხენოსნობით მარჯვნივ (მარცხნივ)** მხედრები მიდიან და ცხენოსნობენ ნაჩვენებ მიმართულებით უმანძილოთ იმ ალიურით, რომლითაც ცვლა მიდიოდა.

117. თუ მხედრებს ნაბრძანები ექნებათ იცხენოსნონ თავთავად, როგორც უნდა მიმართულებით და მათ შეხედულების თანახმა ალიურით, მაშინ შეჩერება და ნაბიჯით ცხენოსნობა შეიძლება მხოლოდ მანეჯის გულში, და არა მის კედლებთან, რათა ადგილი დაუთმოთ დანარჩენებს სხვა ალიურით მოცხენოსნეთ.

118. თავთავად მოცხენოსნე ცვლა, რომ გამოიქიმოს თითობლივ, წარმოითქმება განკარგულება: **მარჯვნიდგან (მარცხნიდგან) თითობლივ, ამდენ და ამდენ ცხენზე, ცხენოსნობა მარჯვნივ (მარცხნივ), ალიური—წა.**

ამ განკარგულების შემდეგ პირველი ან უკანასკნელი ნომერი მიდის კედლის გასწვრივ, აიღებს რა მარჯვენა მკლავს თვის ადგილის აღსანიშნავად, ვიდრე არ დაიწყება მოწყობა, დანარჩენები უმოკლეს გზით გამოიქიმებიან თითობლივ წინანდელ წესით, დანიშნულ ალიურით.

119. მარჯვნიდგან (მარცხნიდგან) თითოობლივ გაქიმულ ცვლის მოსაწყობად მანეჟის რომელიმე კედლის გასწვრივ, წარმოითქმება განკარგულება: **მეთაურო ნომერო მარცხენა (მარჯვენა) მხარი წინ, ცვლა, მოეწყუე მარცხნივ (მარჯვნივ) წა.**

უკანასკნელ გაკარგულების შემდეგ მეთაური ნომერი მიტრიალდება ნაჩვენებ მხრისკენ და, წაიწევს რა სამ ცხენზე წინ, შესდგება; დანარჩენნი გააგრძელებენ მოძრაობას კედლის გასწვრივ და მიტრიალდებიან დაჯრილ ცვლაში მათთვის დანიშნულ ადგილების პირდაპირ, ამასთან ყოველი მხედარი, მიუახლოვდება რა წინ მავალის კუდს, ნახევრად შეკავებას აკეთებს და თანაბრად გადის თავის ადგილზე, თან სწორდება მეთაურ ნომრის მხრისკენ.

120. ამავე წესით მოეწყობა ცვლა გაჯრილად, მაგრამ განკარგულებას **მოეწყუე მარჯვნივ (მარცხნივ)** ემატება: **გაჯრილად, ამდენ და ამდენ ნაბიჯზე.**

121. მარჯვნივ (მარცხნივ) თითოობლივ გამოქიმულ ცვლის მოწყობისთვის, მოძრაობის მიმართულებისკენ შეჩერებით, წარმოითქმება: **მეთაურო-ნომერო, სდემ, ცვლა მოეწყუე მარცხნივ (მარჯვნივ).**

განკარგულება **სღმე** შემდეგ მეთაური ნომერი შეიერდება, დანარჩენები, განკარგულებით **ცვლა, მოეწუე მარჯვნივ (მარცხნივ)**, გააგრძელებენ რა მოძრაობას წინანდელ ალიურით, მოტრიალდებიან $1/2$ ნაგანკარგულევ მხრისკენ და აკეთებენ $1/2$ მიტრიალებას იმ ადგილებით პირდაპირ, რომლებიც მათ უნდო დაიჭორონ მოწყობილ ცვლაში, ამის შემდეგ შედიან თავთავიან ადგილებზე, როგორც ეს ნაჩვენებია 119 მუხლში.

122. მოძრაობის დროს ცვლის მოწყობისთვის, წარმოითქმება განკარგულება: **ცვლა მოეწუე მარცხნივ (მარჯვნივ) — წვ.**

უკანასკნელ განკარგულების შემდეგ მეთაური ნომერი გააგრძელებს მოძრაობას წინანდელ ალიურით, დანარჩენნი მოიქცევიან წინა მუხლში ნაჩვენების თანახმად, დანარჩენები ამ დროს აორკეცებენ ალიურს, მაგრამ, მიახლოვდება რა ცხენის კუდს წინამავალი-სას, ყოველი მხედარი ნახევრად შეკავებას აკეთებს, თანაბრად გადადის წინა ალიურზე და შედის თავის ადგილზე, სწორდებიან მეთაურ ნომრის მხრივ.

123. მხედრების მოსამზადებლად დაჭერილ წყობილებისთვის საჭიროა ცხენოსნობის დროს ხანდისხან გაკეთდეს სწავლება მოწყობილ ცვლით (მწყრივით), გაითვლება იგი სამ სამად, და სწარ-

მოიხსნება მოძრაობა და გადაწყობა თანახმად ჩვენებისა, რომლებიც მწყობრისთვის არის აღნიშნული (ნ. II სამხ. წყობ. წესდ.).

თ ა ვ ი III.

გადახტომა დაბრკოლებებზე.

124. დაბრკოლებებზე გადასახტომად ჩვეულებრივ გამოიყენება ნავარდი. დაბრკოლებებისკენ, სადაც საჭიროა სიმაღლეზე გადახტომა, ცხენი ცოტა მოკლედ უნდა წაიყვანებოდეს, სიგანეზე ხტუნვისთვის—უფრო თავისუფალ ალიურით.

125. დაბრკოლებასთან ცხენი მიიყვანება პირდაპირი მიმართულებით.

ღრმა ჯდომით და უზანგებში ფეხებ ღრმად გაყრით საჭიროა ცხენს გამუდმებით თვალყური ედევნოს, და მზათ იყვნეთ მიჰმართოთ იგი ტოტებით და წვივებით ისე, რომ არ შემოუაროს დაბრკოლებას ან არ გაიგდოს თავი.

თუ ცხენი დაბრკოლების წინ შეფერხდება, მაშინ წვივების გაძლიერებულ მოქმედებით, თუ საჭიროა დეზებითაც, უნდა აიძულოთ იგი წავიდეს დაბრკოლებაზე.

126 რამოდენიმე ნაბიჯით წინ, დაბრკოლების რაოდენობის და ალიურის მიხედვით, საჭიროა ხელები ცოტათი ძირს და წინ წაიწიოს, ტოტები რამოდენადაც მიეშვას, რომ სრული თავისუფლება მიეცეს ცხენის თავს და კისერს.

127. ხტომის დროს უნდა გაძლიერდეს შლიუსი, ღინჯად ჯდომის და ხტომის ყოველ მომენტში სხეულის ისარივით მდგომარეობის შენახვით; არამც და არამც ცხენს არ უნდა უშალოთ რაიმე ჩვენებით. წელის სისუმბუქის შენახვით, დაბრკოლებებზე არ უნდა მოშორდეთ უნაგირს, რომ გადახტომის შემდეგ ააშოროთ ბიძგი ცხენის ზურგს; არ უნდა ადგეთ აგრეთვე უზანგრებზე და უნდა დაიკავოთ თავი წვივებით (შენკელებით).

128. როცა ცხენმა შეასრულა ხტომა, საჭიროა ფრთხილად და თანაბრად დაიჭიროთ კვლავ აღვირით, საჭირო არ არის ხელების აწევა ან ტუქსვა, ამის შემდეგ გრძელდება მოძრაობა იმავე ალიურით, როგორც მოვიდა დაბრკოლებამდე.

129. არხზე ცხენი უფრო ცქვიტი ალიურით უნდა მიიყვანებოდეს; თუ არხი მცირეა (დაახ. 2 არშ.) ან ნაკლებად შესამჩნევია, მაშინ უნდა ნაკლები სიარულით მიიყვანოთ, რომ ცხენმა მოასწროს დათვალიერება.

130. გადახტომაში ვარჯიშობისთვის უნდა ვიქონიოთ შემდეგი დაბრკოლებები, რომლებიც არ უნდა გადიზნიქ-გადმოიზნიქებოდეს:

ა) ღობე (ნახ. 15) სიმაღლით $1\frac{1}{4}$ არშ.

ბ) წნელის ბარიერი (ნახ. 16).

გ) ქვის კედელი (ნახ. 17), სიმაღლით $1\frac{1}{4}$ არშ.

დ) არხი ღია მანეჟზე (ნახ. 18).

ე) თხრილი ღია მანეჟზე (ნახ. 19).

შენიშვნა. ამ მუხლში დაბრკოლებათა მხოლოდ ტიპებია ნაჩვენები. საჭიროა მათი გამრავალფერობა, მოხსენებულ სიმაღლეების დაცვით და უნდა იდგმებოდეს ესენი სხვა და სხვა შეფარდებით, ერთი მეორის შემდეგ.

თავი IV.

საველე ცხენოსნობა.

131. მიდამოზე ცხენოსნობას (გზებით და უგზოთ) ეწოდება **საველე ცხენოსნობა.**

საველე ცხენოსნობით მრავალ გვარ უსწორმასწორო მიდამოებზე მხედრები სრულიად იწვრთნებიან ცხენის მოხმარებაში, ამიტომ ამით უნდა დაგვირგვინდეს პირველდაწყებითი სწავლება ცხენოსნობისა, ამიტომ მით უნდა მეცადინეობდნენ ყველა

მხედარი შემდეგ წლებშიაც. მინდორში ცხენოსნობა უმთავრესად თავთავად უნდა ხდებოდეს, ყური უნდა ეგდოს, რომ ყოველი მხედარი მოძრაობდეს და გადალახოს დაბრკოლებები სხვასთან დამოუკიდებლად.

ამას გარდა, სასარგებლოა მწკრივები და მწყობრები სხვადასხვა წყობილებში, სხვადასხვა ხანებით და მანძილებით მხედრებსა და რიგებს შუა, იტარებოდეს აფიკრის ან ნაცვლის მიდევნებით, რათა კაცები მიეჩვივნენ, მიუხედავად ცხენოსნობისთვის ძნელ მიდამოსი, ყურადღებას უფროსის ნიშნების ან განკარგულების მიმართ.

132. მინდორში ცხენები ყველა ალიურის დროს იტარება თავისუფალ, მაგრამ არ მთლად მიშვებულ ტოტებზე.

133. შოსეზე და საერთოდ მაგარი გზით სიარულის დროს მომეტებულად ნარბილით უნდა იმგზავრონ.

134. უგზოთ, მძიმე უსწორ-მასწორ ადგილებზე მგზავრობის დროს სახეში უნდა ვიქონიოთ, რომ ცხენი, ბუნებრივ ალღოს წყალობით, ხშირად თვით ირჩევს ძნელ ადგილების გავლის წესს, ამიტომ არ უნდა შეეშალოთ ცხენს ამ ალღოს მოხმარება.

135. დიდ თავდაღმართებში სხეული უკან უნდა გადიწიოს, მუხლები მოეჭიროს და სადავე (ტოტები) იმდენად მიეშვას, რომ ცხენს შეეძლოს კისრის გაჭიმვა; დიდ აღმართებში, მიუშვებთ რა ტოტებს, უნდა წაავლოთ ხელი ფაფარს ქედთან (ქე-ჩოსთან) ახლო, სხეული წინ წაიწიოთ და დაადგეთ უზანგებზე. ამასთან უნდა გაუბოლოდეთ აღმართ-დაღმართის დროს ატაროთ ცხენი ცერად.

136. ხნულებში, კობიქნარზე, ჯაგნარით დაფარულ ადგილებზე და საერთოდ ძაან უსწორ-მას-წორ ნიადაგზე ცხენოსნობის დროს არ უნდა მივ-მართავდეთ გაძლიერებულ ალიურებს.

137. სველ ადგილებზე ცხენოსნობის დროს, ამოარჩევთ რა უფრო მოხერხებულ გზას, ცხენი უმთავრესად ნაბიჯით წაიყვანება.

ამასთან უნდა ჩასკიდოთ ფაფარში, აიწიოთ უზანგებზე და სხეული წინ წაიწიოთ; თუ ცხენი ჩაფლობას დაიწყებს, უნდა ჩამოხტეთ და ცხენი სა-დავეზე წაიყვანოთ.

ყინვებში და მოლიბულ ნიადაგზე ცხენოსნო-ბის დროს საჭიროა განსაკუთრებითი ყურადღებით ატაროთ ცხენი, მასთან უნდა გაუბოლოდეთ მოკლე და მძლავრ მიტრიალება-მოტრიალებას.

138. ცხენის შენახვის მიზნით უმნიშვნელო დაბრკოლებანი უნდა გადილახებოდეს, სადაც შესაძლოა, გადაუხტუნებლივ; რუფები და თხრილები უნდა პირდაპირ გადიჭრებოდნენ და არა ცერად.

139. დიდ მანძილზე ცხენოსნობისას, ცხენის შენახვის მიზნით, როდესაც დასახული მიზანი ამის ნებას იძლევა, საჭიროა შემდეგის დაცვა:

ა) ადგილიდგან უნდა გაიაროთ ნაბიჯით არა ნაკლებ ერთი ვერსისა.

ბ) უნდა იაროთ ცვალებად ალიურებით, ამისათვის თავის დროზე უნდა სცვლიდეს ერთი ალიური მეორეს.

გ) აკეთოთ დასვენებები: პატარა—10 წუთამდე პირველ ნახევარ საათის მოძრაობის შემდეგ; შესამჩნევ გადასვლების დროს (მანძილით ან სიძნელის მიხედვით), დიდი—როცა მანძილის ნახევარზე მეტია გავლილი, დაახლოვებით 3 საათით. ყოველ საათის მოძრაობის შემდეგ სასარგებლოა ჩამოხდეთ და ერთი ვერსი სადავით.

როგორც დიდ დასვენების, ისე გადასვლის გათავების წინ, საჭიროა ერთი ვერსი ნაბიჯით და ერთი ვერსი სადავით გაიაროთ. გაატაროთ.

140. საათში 8 ვერსის სისწრაფით მოძრაობისთვის, დასვენების ჩაუთვლელად, ალიურები უნდა

იცვლებოდეს ასე: 10 წუთით ნაბიჯით (ვერსი), 5 წუთი ჩორთით (ვერსი), 10 წუთი ნაბიჯით, 5 წუთი ჩორთით და სხვ.

საათში 9 ვერსის სისწრაფით მოძრაობისთვის: 10 წუთი ნაბიჯით (ვერსი), 10 წუთი ჩორთით (2 ვერსი), 10 წუთი ნაბიჯით, 10 წუთი ჩორთით და სხ.

საათში 10 ვერსის სისწრაფით მოძრაობისთვის: 5 წუთი ნაბიჯით ($1\frac{1}{2}$ ვერსი), 10 წუთი ჩორთით (2 ვერსი), 5 წუთი ნაბიჯით, 10 წუთი ჩორთით და სხვა.

თავი V.

ცხენთან ერთად ცურვა.

141. უნაგირიანათ გადაცურვის დროს უნდა მოიხსნას ლაგამის რკინა, უზანგები აიწიოს თასმაზე ზევით და ცოტათი მოეშოს უკანა მოსართავი.

142. ცურვით გადასვლის დროს მხედარი უნდა შევიდეს წყალში და, მიჰმართავს რა ცხენს, მიუშვებს ტოტებს და ჩასჭიდებს ფაფარში, ქედიდგან ორი ხელის გულის სიგანის არა ზევით.

143. როცა ცხენი ფსკერს აღარ ებჯინება, მხედარი გადასხლტება იმ მხრისკენ, საიდანაც წყლის დენაა, და მასთან ერთად მისცურავს.

მარჯვნიდგან დენის დროს მხედარი ფაფარს იჭერს მარჯვენა ხელით, მარცხენათი კიდევ, 'თუ საჭიროა, ჰმართავს ცხენს ტოტების საშუალებით.

მარცხნიდგან დენის დროს იგი წინაუკმოდ იქცევა.

როცა გაღმა ცხენი მოიკიდებს ფეხს მხედარი კვლავ შეაჯდება ცხენს.

ილეთები მჭრელ იარაღით და თოფით, ლივერების, საყვირების და ქულების ჭერა და მისალმება.

თ ა ვ ი VI.

შიშვლება ხმლისა საომრად და მისალმებისთვის და ჩაგება მათ ქარქაშებში.

144. საომრად ხმალი ამოიღება განკარგულებით: **ხმლები—საომრად.**

ამ განკარგულებით ხმალი ამოიღება სამ ილეთად, ამასთან პირველი ილეთი შესრულდება განკარგულება **ხმლები**, დანარჩენი **საომრად**.

პირველი ილეთი. მარჯვენა ხელი გადაიტანება მარცხენას ზევით, მოეჭიდება ხმლის სადავეს ხელის ტემლიაკში გაყრით, დაამოიწოდება ხმალი ხელის გულის სიგანეზე (ნახ. 20).

მეორე ილეთი. ამოიღება ხმალი ქარქაშიდან და აიწევა წვერით ზევით, პირით კიდეც მარცხნივ ისე, რომ დავა თავზე მალლა მოვიდეს.

მესამე ილეთი. დაიშვება ხელი ხმლით და მარჯვენა მკლავის ხელი დაედება მარცხენა ხელს.

შეოთხე და ნეკა თითები ამ შემთხვევაში შეიძლება დაიჭიროთ ვისაც როგორ ეხერხება, მაგრამ მარცხენა ხელს ჰშველიან ცხენის მართვაში, ხმალი დავით იჭირება საჩვენებელ და შუალა თითებით წინიდან და ცერათი და უკანიდან; ხმლის წვერი მხრიდან არ უნდა ჩამოეშვას (ნახ. 21 და 22).

145. სალმისთვის ხმალი ამოიღება განკარგულებით: **ხმლები წინი-შპლე** სამ ილეთად, ამასთან პირველი ილეთი სრულდება განკარგულების შემდეგ **ხმლები**, დანარჩენი განკარგულება შვლე-ს შემდეგ.

პირველი და მეორე ილეთები წინა მუხლში ნაჩვენების თანახმად სრულდება, მაგრამ შინჯვაზე და პირადებზე მარჯვენა მკლავის ხელი არ გაიყრება ტემლიკში.

მესამე ილეთი. ხმალი ყუით იღება მარჯვენა მხარის ამორღმავებულში და დავის სახელური იჭირება მარჯვენას ცერათი შუალა და საჩვენებელ თითებით შემოჭდობილი; დანარჩენი ორი თითი თავისუფლად მიეხრება ხელის გულს, მარჯვენა ხელი ჩაიშვება, ნიდაყვში ცოტათი მოღუ-

ნული და ხელის სირბილით იდება ბარძაყზე. ხმა-
ლი მხრის შუაზე ისე უნდა იყოს მიდებული, რომ
პირი არც მარჯვნივ და არც მარცხნივ არ იყოს
გადაწეული (ნახ 23 და 24).

შენიშვნა. თუ ჯ. კაცნი შეიარაღებულნი
არიან ხმლებით და შუბებით, მაშინ წარმოითქმე-
ბა განკარგულება: **ხმლები იშიშვლე, შუბები
ხელში.**

ამ განკარგულების შემდეგ ასრულება ხდება
ზემო აღწერილის თანახმად.

146. სიარულში, უფროსის შეხვედრის დროს,
ხმლები სასაღმოდ არ ამოიღება.

147. აფიცრები, როცა ხმლები მხართან აქვთ,
უფროსის შეხვედრის და მისალმების დროს ხმალს
ასწევნ სასაღმოდ განკარგულება ბბ. **აფიცრებო**
ორ იღეთად.

პირველი იღეთი, ხმალი აიწევა, ე. ი. სახე-
ლურს შემოვევლება მარჯვენა ხელი, ამ ხელის ცე-
რა სახელურის გასწვრივ გვერდიდგან, შიგნითა
მხრივ მიიღება, გადაიტანება ხმალი საყელოსთან
ისე, რომ ხელი მოდიოდეს საყელოს სიმაღლეზე
და წინ ერთი ჩარექზე.

ხმალი იჭირება პირით მარცხნივ, წვერით
მაღლა და ცოტათი უკანა გადაღმერთილი.

მეორე ილეთი. დაეშვება ხმალი წვერით ქვემოთ და პირით ცხენისკენ; მარჯვენა ხელი და ხმალი ამ დროს უნდა თავისუფლად ჩაშვებული იყოს შვეულად. (ნახ. 25).

აფიცრებმა რომ კვლავ დაიჭირონ ხმლები მხართან, კვლავ ითქმება განკარგულება: ბბ. **აზიც-რეზო**; ამ განკარგულების შემდეგ აწერილის თანახმად შესრულდება ყველაფერი, მხოლოდ წინა-უკმო წესით.

148. მარჯვნიდგან და მარცხნიდგან თითოობ-ლივ გავლის დროს აფიცრები, როცა ცხენოსნობა ხმალამოღებულიანი ხდება, უფროსისაგან მ ნაბიჯზე ყოველ ალიურზე, ყველა თავისით ასწევს ხმალს, ამისათვის განსაკუთრებულ განკარგულების წარმოუთქმელად; გაშორდებიან რა უფროსს მ ნაბიჯზე, ყველა იჭერს ხმალს მხართან.

149. ხმლების ქარქასში ჩასაგებად წარმოითქმება განკარგულება: **ხმლები ქარქასში.**

ამ განკარგულებით ხმლები ქარქასში ჩაიგება სამ ილეთად;

პირველი ილეთი. მარჯვენა ხელით შემოიქ-დობა სახელური, აიწევა ხმალი წვერით ზემოთ, პირით მარცხნივ ისე რომ დავა თავზე ზემოთ მოვიდეს.

მეორე ილეთი. ამოტრიალდება ხმალი წვე-
რით ქვემოდ, დაეშვება მარცხენა ხელისგარეთგან,
წვერი ჩაიყოფა ქარქასში (ნახ. 26) და დაიჭირება
მარჯვენა ხელი სახელის სიმაღლეზე.

მესამე ილეთი, ჩაიდება ხმალი ქარქასში და
მარჯვენა ხელი თავისუფლად ჩაეშვება ძირს ან
დაიდება იგი მარცხენა ხელზე.

თ ა ვ ი VII.

ილეთები შუბით.

150. ცხენებზე შესხდომის შემდეგ შუბები მხა-
რთან იჭირება, (მუხ. 2). ამ მდგომარეობაში შუბის
ტარის ბოლო თასმის ყულფშია ფოსოშია, შუბის ტა-
რი მხართანაა, მარჯვენა ხელი თავისუფლად ჩაშვე-
ბულია ტარის ჩასწვრავ: ოთხი ცოტათი მოღუნუ-
ლი თითი ტარს წინიდგანა აქვს დადებული, ცერა
შემოეჭდობა ხეს უკანიდან (ნახ. 27),

151. განკარგულება შუბები ხელ-ში შემ-
დეგ შუბი მარჯვენა ხელით უნდა დაიჭიროთ შე-
მოჭდობილი მარჯვენა მხართან და აღმა ითოთ სწო-
რად, ამასთანავე ხელი ძირს დაიწვევა, რომ იგი
მოვიდეს მარცხენა ხელის მუშტის სიმაღლეზე
(ნახ. 28).

შენიშვნა. შუბები ხელში აიღება სალამის მისაცემად და ყოველ ალიურზე ცხენოსნობის დროს.

152. განკარგულება **შუშები მხარ-თან** შემდეგ მარჯვენა ხელით შუბი მიიღება მხრის ამოღრმავებულში, ხელი ჩაიშვება ტარის ჩასწვრივ და დაიჭირება, როგორც ნაჩვენებია 150 მუხლში.

შენიშვნა. ადგილას დანაბიჯზე განკარგულებების შემდეგ: **მოისაქმეთ** და **სწორდი** შუბები იღება მხართან უგანკარგულოდ.

153. განკარგულება **შუბები ზურ-ბზე** შემდეგ შუბი უნდა მარცხენა ხელისკენ გადიხნიქოს, ამ სულის შეშველებით; მარჯვენა ხელი გაიყრება შუბის ტემლიაკში, გადიგდება ზურგზე და მარჯვენა ხელი დაიდება მარცხენაზე (ნახ. 29 და 30).

შენიშვნა 1. შუბები გადიგდება მხარზე ლაშქრობაში, ხმლის აქოლებისას და თოფით მოქმედების დროს.

ბენიშვნა 2. შუბის ტარზე გაკეთებული ყულოფი საჭიროა ლაშქრობისას და ჩამოხდომისას ფეხზე წამოსაცმელად. უკანასკნელ შემთხვევაში, როცა მხედარს 2—3 შუბის ჭერა უხდება, იგი წამოიცოცხლოს ყულოფებით ფეხზე, მარჯვენა ხელს გაუყრის ტემლიაკებში და გადიყრის ზურგზე.

154. როცა შუბები ხელშია, მაშინ განკარგულება **შუბები გვერდ-თან** შემდეგ ხელი უნდა გადიტანო ტარზე ზემოთ მის შუაგულამდე აიწევა ზემოთ, წაიზნიქება წინ და ცოტათი მარცხნივ და დაიდება ხელი ბარძაყზე ფერდის ქვემოთ ერთს ჩარეჭზე. ამ დროს შუბის წვერი უნდა მოვიდეს ცხენის მარჯვენა ყურზე ჩარეჭით მაღლა და წინ (ნახ. 31).

როცა შუბი მხართან არის **შუბები ფერდ-თან** შემდეგ მხედარი იმასვე ასრულებს, რაც ნახვენებია ზემოდ.

შენიშვნა ფერდთან შუბები იღება მინდორში მოქმედების დროს, როდესაც მოწინააღმდეგეთა დაახლოვება ხდება.

155. როდესაც შუბები ხელში, მაშინ **შუბები ბრძოლად** შემდეგ მარჯვენა ხელი გადიტანება ტარზე ზემოთ შუაგულამდე და დაეშვება წვერით ძირს ისე, რომ ტარის წინა ნაწილი ცხენის თვალზე ცოტა ძირს იყოს. შუბი მტკიცედ იჭირება ილიაში, რისთვისაც ნიდაყვი მიეხრება სხეულს. მარჯვენა ხელით შუბი მაგრა შემოიჭდობა ქვემოდან; თითები, ცერას გარდა, ფრჩხილებით შემოიჭდობს არის, ცერა კიდევ ცოტათი მოშორებულია

დანარჩენებიდგან და ტარის გასწვრივ იჭირება (ნახ. 32 და 33).

როცა შუბი ფერღთან არის, მაშინ განკარგულება **შუბები ბრძოლად** შემდეგ შუბი დაიჭირება ილიაში, როგორც ზემოთ არის ნათქვამი.

156. როცა შუბები ბრძოლად არის მაშინ განკარგულება **შუბები ფერღ-თან** შუბები დაიჭირება, როგორც ეს მე-154 მუხ. ნაჩვენებია.

157. როდესაც შუბები ფერღთან არის, მაშინ განკარგულება **შუბები მხარ-თან** ან **შუბები ზურგ-ზე** შემდეგ უნდა შუბი აიწიოს, ჩაიდგას ფოსოში და ჩამოეშვას მხარზე, ან — მეორე შემთხვევაში — გაიყაროს ხელი ტემლიაკში და გადიგდოს შუბი ზურგზე.

158. როცა შუბები ბრძოლადაა, მაშინ განკარგულება **შუბები ხელ-ში**, შემდეგ შუბები იჭირება, როგორც ეს მე-151 მუხ. ნაჩვენებია.

თ ა ვ ი VIII.

ილეთები თოფით.

ზურგიდგან თოფის მოხსნა და მისი გადაგდება ზურგზე.

159. ზურგიდგან თოფი გადმოიღება მხოლოდ სროლისთვის.

• **160.** ცხენზე ყოფნის დროს თოფის მოხსნის-
თვის, უნდა მოაგლოთ მარჯვენა ხელი კონდახის
საკისურს; შემდეგ, რამდენადაც საჭიროა, გაიწევა
ხელი წინ და გადმოიგდება თასმა თავზე, რაკი მო-
იხსნება თოფი მარჯვენა ხელი შეჭშველდება ისე,
რომ მით თოფი შემოიქცდოს კორას მორის და ლუ-
ლის ქვემოთა რგოლის შუაზე. დუმით დაიყრდობა
მარჯვენა ბარძაყზე; ამასთან თოფის ტუჩი წაზნექი-
ლი უნდა იყოს ცოტა წინ და ცოტათი გადაწეუ-
ლი მარჯვნივ.

შუბიანი მხედარნი, თოფის მოხსნის წინ, იკა-
ვებენ შუბებს მარცხენა ხელით; რაკი თოფს მოი-
ხსნიან, შუბებს გადიგდებენ ზურგზე.

161. თოფის ზურგზე გადასაგდებათ უნდა
აიწიოს იგი მაღლა, თოფის თასმა გადიდება თავზე
და დაიშვება თოფი ზურგზე.

შუბიანი მხედარნი წინასწარ მარჯვენა ხელი-
დგან იხსნიან ტემლიაკს.

ცხენზე ჯდომის დროს სროლა თოფით.

162. ადგილას ცხენზე ჯდომის დროს სროლა
შეიძლება: წინ, ნახევრად მარცხნივ და მარჯვნივ.

ადგილას ცხენზე ჯდომის დროს სროლის სწავლებისას ისერიან მხოლოდ წინ.¹⁾

163. თოფის გატენა, მიბჯენა მხარზე, დამიზნება და თვით გასროლა ცხენზე ხდება უგანკარგულებოთ, „სროლის სწავლების დარიგებაში“ ნაჩვენებ სროლის წესების თანახმად თოფით და ლივერით. ამ დროს სადავე სრულიად თავისუფლად უნდა იყოს, რომ არა დაუშავოს სიზანში მორტყმას.

164. გასროლისთვის უნდა თოფი ღუმით მხრის ამოღრმავებულში მიიღოთ, დაუმიზნოთ და ეცადოთ რამდენადაც კი შეიძლება შეუნძრევლად იყვნენ გასროლის დროს, რისთვისაც რამდენადაც კი შეიძლება მაგრა უნდა მოუჭიროთ მუხლები ცხენს.

თ ა ვ ი IX.

ლოცვის დროს ლივერის, საყვირის და ქუდის ჭერვა.

165. განკარგულება აიღეთ ლივერები შემდეგ უნდა ლივერები ბუდეებიდგან ამოიღოთ და დაიჭიროთ მარჯვენა ხელში, რომელიც ნიდაყვ-

¹⁾ კედაროს ხაზის მიხედვით და არა ცხენის მდგომარეობისა, რომლის დაყენებაც უკეთესია ნახევრად მარჯვნივ, რომ სროლა იყოს ცხენის მარცხენა მხრის მიმართულებით.

ში ისე უნდა იყოს მოხრილი, რომ დაკუმშული ხელი იყოს მარჯვენა მხარის პირდაპირ და ცოტათი მაღლა, ლიფერის ტუჩი კიდეც ზევითკენ იყოს მიმართული (ნახ. 34).

განკარგულება **ჩაღეთ ლიწვერები**, მხედრები ჩასდებენ ბუდეებში.

166. შესაყვირეთ სასაღმოდ და უფროსის მახლობლად პირველად გავლისას მარჯვნიდგან, თითოობლივ ნაბიჯით, აგრეთვე ნიშნების მიცემისთვის ყოველ ალიურზე, განკარგულება **აიღეთ საყვირი** შემდეგ უნდა დაუშვას საყვირები ზონარის მთელ სიგძეზე, აიღება მარჯვენა ხელით შემოჭდობილი მოხრილის ზემოთა კედურთან, ბოლოთი დაიბჯინება ბარძაყზე და მოხრილი მარჯვნივ მიტრიალდება (ნახ. 35).

167. ნიშნის მისაცემად უნდა წამოდგეს უზანგებზე, მიატრიალოს სხეული იმ მხრისკენ, საითაც ნიშანი მიიცემა; ამ დროს საყვირი ისე იჭირება, რომ მისი ბოლო ზევით იყოს მიმართული.

168. განკარგულება **მიიზით საყვირები** შემდეგ საყვირები მიიმბება ქამრის ზემოთ, ერთ ხელის გულზე მარჯვნივე, სატუჩეთი წინ.

169. განკარგულება: 1) **ლოცვად**, 2) **ქუდი-მოიხადე** შემდეგ ქუდი მოიხდება მარჯვენა ხელით და გადაეცემა მარცხენას.

ქული დაიჭირება მარცხენა ხელში აღვირის ტოტებთან ერთად, ამასთან ცერას უკავია ქული შიგნიდან, დანარჩენებს გარედგან.

ქული წინა ნაწილით მიტრიალებული უნდა იყოს მარჯვენა მრისკენ (ნახ. 36).

შენიშვნა. შუბიანი მხედრები, პირველ განკარგულების შემდეგ შუბებს მხართან იღებენ, მეორეს შემდეგ იხდიან ქულებს ზემოთ ნათქვამის თანახმად.

170. ქულის დასახურად წარმოითქმება განკარგულება: **დაიხურე.** ამ განკარგულების შემდეგ ქულები იხურება მარჯვენა ხელით.

შენიშვნა. შუბიანი მხედარნი, რაკი დაიხურავენ ქულებს, შუბებს იღებენ ხელში.

171. სალმის მიცემა საერთო წესებით უნდა ხდებოდეს, რომლებიც მიღებულია ქვეითებისთვის (მუხ. 241—245). თუ ტოტები ორთავე ხელშია გათავთავადებული, მხედარი 4 ნაბიჯზე მიახლოებისას მიატრიალებს თავს უფროსისკენ; შუბიანი მხედარი სალმის მიცემისას ასევე იქცევა, მხოლოდ შუბი იღება ხელში, თუ იგი სხვაგვარად იყო დაჭერილი.

ტ ა ნ ვ ა რ ჯ ი შ ო ბ ა.

თავი X.

ტანვარჯიშობა ცოცხალ ცხენზე.

172. ცხენოსნობის თავდაპირველად შესწავლების დროს, ცხენზე ტანვარჯიშობას მიზნად აქვს მოქნილობა და თავისუფალი მოძრაობა მისცეს მხედრის სხეულის ნაწილებს (თავს, სხეულის ზე-ვითა ნაწილს, ხელებს და ფეხებს მუხლიდგან დაწყებული), აგრეთვე მტკიცე ჯდომა შლიუსის და წონასწორობის (თანაბრობის) განვითარებით. ასეთი ვარჯიშობები უნდა განმეორებულ იქმნას ხოლმე ძველ მსახურთა მიერაც დრო გამოშვებით, რომ შეუენარჩუნოთ სიკვირცხლე და იმედიანად ჯდომა უნაგირზე.

ამ ვარჯიშობათა წარმოების დროს განსაკუთრებით ყური უნდა ეგდოს, სხეულის რომელიმე ნაწივნიები მოძრაობა არ გადიტანებოდეს სხეებზე, რომლებიც ამ დროს უმოძრაოდ უნდა დარჩეს. მაგალითად, ერთი ხელით მოძრაობას არ უნდა ჰქონდეს გავლენა არც თავის ჭერვაზე და მეორე ხელზე, არც ჯდომაზე, არც მხედრის ფეხებზე.

ინგლენდ

173. ცხენზე თავის, სხეულის, ხელების და ფეხების მოძრაობა ხდება თავისუფლად მიშვებულ სადავით, ან სრულიად კისერზე გადაყრილ (გამოკვანძილ) ტოტებით. ვარჯიშობა შეძლებისადაგვარად უნდა გასხვაფერდეს ხოლმე, მაგრამ უნდა უფროთხილდეთ მხედარი არ მოიქანცოს.

ყველა ვარჯიშობა სრულდება განკარგულებებით და იმ წესების მიხედვით, რომელნიც მოხსენებულია „დარიგება ჯარების ტანვარჯიშობის სწავლება“-ში, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ მოძრაობის შესაწყვეტად განკარგულება **სღეჭ** მაგივრად წარმოითქმება განკარგულება **სმენა**.

174. თავის მოძრაობა მდგომარეობს მის მიბრუნ-მობრუნებაში მარჯვნივ და მარცხნივ და წინდა უკან გადახრ-გადმოხრაში.

175. ვარჯიშობა **სხეულისა** მდგომარეობს წინ, მარჯვნივ და მარცხნივ დახრა-გადახრაში და მარჯვნივ და მარცხნივ მიტრიალება-მოტრიალებაში, ამ დროს რამდენათაც კი შეიძლება მაგრაა საჭირო უნაგირზე ჯდომა და სხეულის წინ დახრის დროს, იგი არ უნდა გადიზნიქოს ხოლმე აქეთ იქით.

176. ვარჯიშობა **ხელებისა** მდგომარეობს ხელების სხვადასხვა გვარ მოძრაობაში და ტრიალ-

ში, ამასთან ეს ვარჯიშობები შეიძლება შესრულდეს ცალკე ერთს ან ორთავე ხელით ერთად.

177. ვარჯიშობა **ფეხებისა** მდგომარეობს მთელი ფეხის, მის ქვეითა ნაწილის (შენკელის) და ტერფის მოძრაობაში.

ფეხის **გაჭიმვა** მდგომარეობს გასწორებულ ფეხის გაწევაში გარეთ და რამდენათაც კი შეიძლება უკან, ამასთან სხეულით წინ არ უნდა წაიზნიქოს მხედარი. ეს ვარჯიშობა ჰშველის შლიუსის განვითარებას.

ფეხის **მოლუნვა** მდგომარეობს იმაში, რომ უნაგირისკენ მტკიცედ მიტრიალებული, მუხლის ადგილას დატოვებით, მხედარი რამდენათაც კი შეიძლება მეტად მოჰლუნავს და გაჰლუნავს ფეხს მუხლში. ეს ვარჯიშობა ხდება ერთი ან ორთავე ფეხით ერთად, ამ დროს ყური უნდა ეგდოს, რომ მხედარმა არც წვივები (შენკელები) და არც დეზები არ შეახოს ხოლმე ცხენს.

ტერფის **ტრიალი** მდგომარეობს იმაში, რომ ტერფი ასწერს წრეს ფეხის წვერით ქვემოდან—ზევით—შიგნიტკენ (ცხენისკენ), ფეხები კი უძრავად რჩება ამ დროს.

178. რაკი მოსწავლე მიიღებს ჯდომაში იმედიანობას და თავისუფლად მიხვრა მოხვრას, მაშინ

სხეულის, ხელების და ფეხების ვარჯიშობაში შეიძლება ერთად მოხდეს ხოლმე. მაგალითად: სხეულის გვერდისკენ მიტრიალება ხელის გაჭიმვასთან ერთად, რომლითაც ცხენის მხარს დაესმება რამდენათაც კი შეიძლება დაბლა; მოღუნვა ერთის ან ორთავე წვივების (შენკელების) და მასთანვე ერთის ან ორთავე ხელების მოძრაობა; განსაკუთრებით სასარგებლოა ხელების და წვივების ერთი მეორის საწინააღმდეგო მიმართულებით დანიშვნა, რითაც განვითარდება ერთი მეორისაგან დამოუკიდებლობა.

179. ყველა ნაჩვენები ვარჯიშობანი ცხენოსნობის დროს უუზანგოთ ხდებიან; უზანგების წაღების ნება ეძლევათ მხოლოდ ისეთ მხედრებს, რომელთაც ჯერ ვერ შეითვისეს მტკიცე ჯდომა უნაგირზე.

თავდაპირველად ვარჯიშობები სრულდება ადგილას; შემდეგ, საჭირო თანდათანობის დაცვით უნდა გადავიდეთ ნაბიჯით, ჩოროთით და ნავარდით მოძრაობისას შესრულებაზე, ფეხის გაჭიმვა ხდება მხოლოდ ნაბიჯზე და შემოკლებულ ჩოროთზე.

ჩოროთი თავდაპირველად შემოკლებული გამოიყენება; იგი წესდების მოთხოვნების ოდენისამდე მიიყვანება იმისდამიხედვით, თუ მხედრებმა შეითვისეს უნაგირზე სიმტკიცით ჯდომა, რათა

სწორი ჯდომა და ცუდი იყოს ტანვარჯიშობის დროს. ნავარდზე ვარჯიშობათა შესრულების ხელის მიყოფა დაუყონებლივ ხდება მას შემდეგ, რადგანაც ამ ალიურზე მხედრები უკეთ ჩაჯდებიან უნაგირებში და შეითვისებენ წელის მოქნილობას.

ცვლის სათავეში დაყენდება უფრო გამოცდილი ცხესოსანი, დანარჩენები მისდევენ მას, მასთან, როცა ვარჯიშობა გადაყრილ სადავით ხდება, ყველაზე მოხერხებულია ცხენების მიჯრა კუდებზე, როცა მთელ ცვლას ვაიძულებთ იარონ წრეზე.

თავისუფალი ვარჯიშობა (ეოლტიყიროვკა).

თ ა ვ ი XI.

ვარჯიშობანი ხის ცხენზე, ხის ცხენის მოწყობილება.

180. ხის ცხენი ყელიანად უნდა ტყავით იყოს გადაკრული და უნდა ჰქონდეს თოკის ფაფარი.

სიმაღლე და სიგძე ამ ცხენისა უნდა იყოს 2 არშ. და $1\frac{1}{2}$ ვერშოკიდან 2 არშ. $2\frac{1}{2}$ ვერშოკამდე. ცხენი უნდა შეკმაზული იყოს სავარჯიშო უნაგირით (ნახ. 37).

ამას გარდა უნდა გვექონდეს ბოგირა (ტრამპ-ლინი) და ბალიში.

შენიშვნა. ყველა ქვემოთმოყვანილი ვარჯიშობები ხის ცხენზე უნდა სწარმოებდეს ჯერ მარცხენა მხრიდან, შემდეგ კი მარჯვენა მხრიდან.

ეს ვარჯიშობები შეიძლება შესრულდნენ უბოგროდაც.

გაქსევიტ ხტომები.

181. გავაზე გადავლით ხტომა უნაგირზე. გამოქანებით, ორთავე ფეხებით უნდა ისკუპოთ ბოგირიდან და ორთავე ხელის გავაზე დაკვრით შეხტეთ უნაგირზე ხელების გადუნაცვლებლად.

უნაგირზე დაშვების დროს უნდა მუხლებით შეიკავოთ სხეული, რომ აიცილოთ მძლავრი ბიძგი.

ამ ვარჯიშობის დროს თანდათან იმდგომარეობა ნაჩვენებია ნახატებზე 38 და 39.

182. გვერდიდან უნაგირზე ხტომა. ცხენის მარცხენა მხრიდან გაქანებით და ორთავე ფეხებით ასკუბებით ბოგირიდან, მარცხენა ხელი იდება ყელზე, მარჯვენა—წინა ტახტაზე და თანაბრად დაეშვება უნაგირზე (ნახ. 40).

183. გვერდიდან გადახტომა ცხენზე. ეს ხტომა წინასაგან მით განსხვავდება რომ ხტომის

შემდეგ უნაგირზე დაშვების მაგივრად, უნდა ორ-
თავე ფეხები ერთად გადიტანოს კაცმა გავაზე და
გადახტეს ცხენის მეორე მხარეზე და ნახევრად ჩა-
ცუცქდეს, პირით წინ, მარცხენა ხელის კისერზე
დატოვებით. (ნახ. 41).

გაუქანებლივ ხტომა, მაკრაყელი.

184. გვერდიდან ხტომა ქედთან. უნდა (ქეჩოსთან)
დადგეთ ბოგირაზე ცხენის მარცხენა მხრივ, პირით მის-
კენ, ქედიდან ნახევარ ნაბიჯზე; იჭირება მარცხენა
ხელით ფაფარი, მარჯვენა დაიდება წინა ტახტაზე.

უნდა შეხტეთ და დაეხინოთ ხელებს, შემ-
დეგ მუხლებით ჰკრათ და თანაბრად დაეშვათ უნა-
გირზე (ნახ. 42, 43, 44 და 45).

185. გვერდიდან ხტომა კისერთან. უნდა
დადგეთ ცხენის მარცხნივ, მარცხენა მხრით მის
კისრისკენ; შემდეგ მარცხენა ხელით ფაფარს უნდა
წაველოს, უნდა შეხტეს ბოგირზე მარცხენა ფეხის
გაწევით და, ორთავე ფეხების მძლავრად ასკუბე-
ბით, მოხდება შეხტომა უნაგირზე; ამ დროს მიე-
შველება მარჯვენა ხელი, რომელიც ბტყლად და-
დებულია წინა ტახტაზე (ნახ. 46 და 47).

186. ხტომა აწოდით. დგება კაცი ზურგით
კისრისკენ, ფეხებით ერთად და მარცხენა გაჭიმულ

ხელით ფაფარზე წავლებით, უნდა გაბედული ნაბიჯი გადადგას მოვარჯიშემ მარცხენათი წინ ბოგირისკენ, აისკუბოს მითვე; ამავე დროს მარცხენა ხელით მიიზიდება კაცი და ამას ჰშველის მარჯვენით, რომელიც დაბჯენილია წინა ტახტაზე, გაღიტანს მარჯვენა გაჭიმულ ფეხს გავაზე და რბილად დაეშვება უნაგირზე (ნახ. 48 და 49).

187. მაკრატელი. უნაგირზე მჯდომარემ, უნდა გაიქნიოს ორთავე ფეხები უკან, დაეყრდოს უნაგირის სახელურებს და წელის მიტრიალებით და ფეხების გადაჯვარედინებით დაჯდეს უნაგირზე პირით ზურგისკენ.

ჩ ა მ ო ხ ო მ ა.

188. ცხენიდგან ჩამოხტომა ხდება ორი წესით მარჯვენა ფეხის გადატანით ან კისერზე, ან გავაზე.

პირველ შემთხვევაში, მარცხენა ხელით უნაგირის-წინა სახელურზე მოვლებით უნდა შეკავდეს კაცი, შემდეგ მარჯვენა გაჭიმული ფეხი გაღიტანება კისერზე და ჩახტება ცხენის მარცხენა მხრივ და ნახევრად ჩაცუცქდება, მარჯვენა ხელი უნაგირის წინა ნაწილს ევლება.

მეორე შემთხვევაში—ორთავე ხელით სახელურებზე დაბჯენით გაიქნევა ორთავე ფეხები და

მარჯვენა გადიტანება გავაზე, ჩამოხტება მიწაზე,
როგორც ზემოთ არის ნაჩვენები.

თ ა ვ ი XII.

თავისუფალი ვარჯიშობა ცოცხალ ცხენზე.

189. თავისუფალ ვარჯიშობისათვის ცხენი უნდა იყოს ღონიერი, ღუტუნი არ უნდა იცოდეს, ჭკვიანი, უნდა ჰქონდეს გარკვეული ჩორთი და მშვიდი ნაფარდი და შიჩვეული უნდა იყოს თოკით წრეზე ტარებას.

190. ვარჯიშობისთვის ცხენი გამოიყვანება აღვირიანი, რომელსაც აქვს ოთხი გასახსნელი და ორი ხელის ტოტები (ნახ. 50) და შეკაზმულია სავარჯიშო ან სამწყობრო უნაგირით.

გასახსნელ ტოტების ბოლოები სავარჯიშო უნაგირის დროს ამისთვის არსებულ რგოლებში გაიყრება, სამწყობრივო უნაგირით შეკაზვის დროს—წინა მოსართავს ქვეშ გატარდება და წინა ტახტაზე გადიყრება.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა. ზემოთა გასახსნელ ტოტებით ცხენს ეძლევა თავის სწორი ჭერა; უამისოდ თავის დაშვებით და გავის აწევით ვარჯიშობას გააძ-

ხელგადა. თუ ცხენი თვით სწორედ ატარებს თავს, შეიძლება ზევითა ტოტები სრულიად არ იყოს.

191. ვოლტზე თავისუფალი ვარჯიშობა ხდება ჩორთით და ნავარდით.

შ ე ნ ი შ ვ ა. შეხტომ-ჩამოხტომა ცხენიდან, როცა იგი ადგილას სდგას, როგორც სავარჯიშო ისე სამწყობრო უნაგირიდან ხდება თანახმად მე-184 და 188 მუხ.; სამწყობრო უნაგირზე ხელები დაეწყობა უნაგირის შესაფერ ტახტაზე.

მარჯვნივ ვარჯიშობის დროს ყველაფერი სრულდება ისე, როგორც ეს ქვემოთ აწერილია მარცხნივ ვარჯიშობისთვის, მხოლოდ წინაუკმო წესით.

შეხტომა ცხენზე.

192. ცხენზე შესახტომად უნდა კაცი მივიდეს ცხენის მარცხენა მხრივ, დადგეს პირით წინისკენ, წინა ფეხებიდან ნახევარ ნაბიჯზე; რამდენადაც კი შეიძლება მარჯვენა გვერდის მოშორებით ცხენიდან და მოჰკიდოს ხელები: მარცხენა—სავარჯიშო უნაგირის მარცხენა წინა სახელურს ზემოდან ბოლოზე (თითების გაუყოფელად), მარჯვენა ტოტებით ერთად—მარჯვენა წინა სახელურს ზემოდან, ცერათი ქვემოდან, ისე, რომ მარჯვენა ნიდაყვი

იდოს უნაგირზე, მკერდი კიდევ მიმართული იყოს წინ, მოძრაობის მხრისკენ (ნახ. 51).

193. ჩორთით მოძრაობისას უნდა მიზნობდეთ ცხენის გვერდზე ფეხის წვერებზე, თითქმის არ უნდა ებჯინებოდეთ მარჯვენა ნიდაყვით უნაგირს და ყოველთვის ორთავე ფეხები უნდა გქონდეთ სხეულის წინ, და თქვენი მოძრაობა შეუფარდოთ ცხენის მოძრაობას, ე. ი. მარცხენა ფეხი დაადგათ მიწაზე ცხენის მარცხენა ფეხის დადგმის დროს და მარჯვენა — მარჯვენისას.

194. ნავარდით მოძრაობისას უნდა იხელმძღვანელოთ წინა მუხლში მოყვანილით და უნდა მიზნობდეთ ხტუნვით მარცხენა ფეხის წინ ჰერით.

195. ცხენზე შესახტომად საჭიროა: ჩორთზე — გაირბინოთ რამოდენიმე ნახიჯი, ნავარდზე — გააკეთოთ რამოდენიმე ნახტომი და ცხენის წინა მარცხენა ფეხის აყოლით აისკუპოთ ორთავე ფეხებით მიწიდან; შემდეგ ნახიჯთან ცხენი, ასწევს რა წინანას, ასწევს მოსწავლესაც, რომელიც ამ დროს რამდენადაც შეიძლება მეტად უნდა იყოს დაყრდობილი მარჯვენა ნიდაყვზე, მსწრაფად უნდა წარგზავნოს სხეული ზევით გასწორებულ მკლავებზე და გასწორებულ მარჯვენა ფეხის გადატანით თანაბრად დაეშვეს უნაგირზე (ნახ. 52).

ჩ ა მ ო ხ ჭ ო მ ა .

196. ცხენიღვან ჩამოხტომა ორ გვარად ხდებოდა: მარჯვენა ფეხის გადატანით ცხენის კისერზე ან გავაზე.

197. პირველ გვარად ჩამოხტომისთვის უნდა მარცხენა ხელი წაეველოს მარცხენა წინა სახელურს, მარჯვენა უკანას და მარჯვენა მუხლში გასწორებულ ფეხის აწევით რამდენადაც კი შეიძლება მალა გადიტანება იგი ცხენის კისერზე (ნახ. 53); ამის შემდეგ ეჭიდება მარჯვენა ხელი მარჯვენა წინა სახელურს, შემდეგ მარცხენა ხელით მარჯვენა ფეხის ზემოთ წაეველება მარცხენა სახელურს და გვერდით ცხენის შეუხებლად, მსწრაფად უნდა ჩამოხტომა, მიწაზე, ფეხის წვერებზე დადგომით ცხენის მარცხენა წინა ფეხის გასწვრივ; ამ დროს შეუძლებელია ფეხის წვერებით ცხენისკენ მიტრიალება და რამდენადაც კი შეიძლება მოსწავლე მოშორებით უნდა იყოს და უფრო ვოლტის გულისკენ. ჩამოხტომა მაშინ უნდა, როდესაც ცხენი ადგამს თავის მარცხენა ფეხს მიწაზე; ამის შემდეგ უნდა მიღებულ იქმნას მდგომარეობა მოხსენებული 192—194 მუხ.

198. მეორე რიგად ჩამოხტომისთვის უნდა მოეჭიდოს ორთავე ხელებით წინა სახელურებს და წა-

რიგზავნოს სხეული წინ და მარცხნივ გამართულ მკლავებზე; ამავე დროს მარჯვენა ფეხი გაქანდება ფერდიდგან, გადიტანება რამდენადაც კი შეიძლება მალლა და გაჭიმული ცხენის გავაზე მარცხენა ფეხთან, რომელიც უძრავად ჩება და შეუფერხებელივ ხტება კაცი მიწაზე, როგორც ზემოთ იყო მოხსენებული.

199. ჩამოხტება რა ცხენიდან, მხედარს შეუძლიან მაშინვე კვლავ შეხტეს ცხენზე, ან გაირბინოს რამოდენიმე ნაბიჯი და მერე. ცხენზე შეხტომისთვის მაშინვე ჩამოხტომის შემდეგ, საჭიროა უნაგირიდან ჩამოშვებისთანავე ორთავე ფეხებით აისკუბოთ მიწიდან, როგორც ნაჩვენებია 195 მუხ.

თავისუფალ ვარჯიშობის განსაკუთრებითი ილეთები.

200. ორთავე ფეხებით რომ დაჯდეს უნაგირის მარჯვენა მხრივ, უნდა მხედარი მოიქცეს, როგორც ნაჩვენებია მე-195 მუხ., მხოლოდ ბიძგის შემდეგ ფერდებთან უნდა მოახდინოს მიტრიალება ფეხებით, გადიტანოს ცხენის გავაზე, შეჯდეს უნაგირზე მარჯვენა მხრიდან ნახევრად მიტრიალებული მარჯვნივ და ჩაუშვას მარჯვენა ხელი, მარცხენა კი დასტოვოს სახელურზე.

201. ამ მდგომარეობიდან რომ უნაგირზე შეჯდეს, მაშინ როდესაც ცხენი წინა მარცხენა ფეხს აღვამს მიწას, უნდა მარჯვენა ხელი ჩასჭიდოს მხედარმა წინა სახელოურს, ამავე დროს სხეული წინ და ვოლტის გულისკენ წაიწიოს, მსწრაფად წარგზავნოს ფერდიდგან მარჯვენა გაჭიმული ფეხი უკან და, აისკუბებს რა უნაგირიდან მარცხენა ფეხით, გადიტანს მას გაჭიმულს გავაზე და რბილათ დაეშვება უნაგირზე.

202. მაკრატელი მხოლოდ ნავარდზე კეთდება ამისათვის საჭიროა მოეჭიდოს ორთავე ხელი წინა სახელოურებს და წარიგზავნოს სხეული წინა გამართულ მკლავებზე, ცოტათი ვოლტის მხრისკენ გადაწევით, ფეხები კიდევ შეძლებისა დაგვარად გამართული მუხლებში, თეძოებში გაქანებით, ცხენის ნავარდის აყოლებით, სწრაფად წარიგზავნიებიან უკან, გადაიჭდობიან და კაცი ჯდება პირით ცხენის გავისკენ სხეულის სწორი ჭერით.

203. წინაუკმოდ დასაჯდომათ, ე. ი. პირით ცხენის თავისკენ, უნდა ჩაეჭიდოს უნაგირს ისე, რომ ოთხი თითი იყოს უკანა სახელოურების შიგნით, ცერები გარედგან, და ხელებზე დაბჯენით, სხეული წინ წაიწევა იმ დროს, როდესაც ცხენი წინანას ასწევს, ფეხები კიდევ თეძოებიდან სწრაფად გაგ-

ზავნეთ უკან, შეაჯვარედენეთ ისინი და დაჯექით პირით წინ.

თავისუფალი ვარჯიშობა სამწყობრო უნაგირზე.

204. სამწყობრო უნაგირზე ვარჯიშობის დროს ყველაფერი ისევე სრულდება, როგორც სავარჯიშო უნაგირით შეკმაზმის დროს, მხოლოდ მარცხენა ხელი იჭირება ფაფარი რამდენადაც კი შეიძლება კისრის შუა ადგილას თხემთან სულ ახლო, მარჯვენათი კიდევ მოავლეთ წინა ტახტას; ჩამოხდომა ყოველთვის უნდა ხდებოდეს ფეხის გადატანით გავაზე.

205. სამწყობრო უნაგირზე ვარჯიშობისას სრულ ბარგიანად და სრულ საქურველით, აგრეთვე პირდაპირი მიმართულებით ვარჯიშობის დროს უნდა ვხელმძღვანელობდეთ წინა მუხლში ნათქვამით (ნახ, 54, 55, 56 და 57).

როგორც ვოლტზე, ისე პირდაპირი მიმართულებით თავისუფალ ვარჯიშობის დროს ტოტები იმ ხელში უნდა იჭირებოდეს, რომელიც დაიდება წინა ტახტაზე.

ქვეითად.

თ ა ვ ი XIII.

დგომა და მიბრუნ-მობრუნება ადგილას.

დგომა.

206. წყობილებაში უნდა იდგე სწორად, გაუქიმავად: ქუსლები ერთად, ჭვინტები უნდა გასწიო კედაროს ხაზზე, ტერფის სიგანეზე; მუხლები უნდა გამართო. მხოლოდ არ გაჭიმო კი; გულ-მკერდი უნდა გაიშალო და მთელი სხეული ცოტა წინ წაიწიო, მუცელი აიკრიფო, მაგრამ წელში კი არ უნდა მოიღუნო; მხრები გადიჭიმო სწორედ: ხელები თავისუფლად უნდა ჩაეშვას ისე, რომ ხელის გულით შებრუნებული შიგნით, გვერდებიდან და ბარძაყების შუაზე იყოს; ხელები ცოტა შეკუმშულები იჭირება. თავი კიდევ აწეული და პირდაპირი, ნიკაპი წინ არ გამოიშვირო; უნდა იყურებოდე პირდაპირ შენს გასწვრივ, ჯარის კაცმა რომ სწორი დგომა მიიღოს წარმოითქმის განკარგულება: „დადექ,“

207. პატივსაცემად, განკარგულების შემდეგ: მარჯვნივ (მარცხნივ) სალაში, თავი აღნიშნულ მხრისკენ მოიბრუნე; ამ დროს ნიკაპი ცოტა მალლა აიწიე და პატივსაცემ პირს უყურე პირდაპირ.

გააყოლო თვალები და თანდათან თვალებიც მიიბრუნე მისკენ, რომ თვალები არ დაიბრიცო; დანარჩენში უნდა შეინარჩუნო დგომა, როგორც მე 206 მუხლში მოითხოვება.

208. განკარგულებით „დაწექ.“ უნდა მოტრიალდე (მარცხენა ფეხის წვერზე) ნახევრად მარჯვნივ, ამავე დროს ნახევარ ნაბიჯზე უნდა წაიდგას წინ მარჯვენა ფეხი, მარდათ დაეშოს მარცხენა მუხლზე; ამის შემდეგ დაეყრდნობა რა მარცხენა და მარჯვენა სუბლს, წვება ახალ მიმართულებით მუცელზე.—მარცხენა გვერდზე და ნიდაყვზე კი მან, როდესაც თოფი იტენება.

ერთგვარი მოთავსება თავების და ფეხებისა არ მოეთხოვება ჯარის კაცთ ამ დროს.

განკარგულებით: „აღექ.“ საჩქაროდ უნდა ადგეს და მიიღოს სწორი დგომა.

209. განკარგულებით: „თავისუფლად“, ჯარის კნცმა უნდა ცოტა შეისვენოს იმ მდგომარეობაში, რომელშიაც განკარგულებამ მოასწრო.

განკარგულებით: „მოისაქმე“, თავის ალაგის დაუტოვებლად და თავისუფლად დგომით შეიძლება ტანისამოსის და მოკაზმულობის გასწორება; თუ მოუნდება, შეუძლია, თავის უახლოეს უფროსის ნებართვით წყობილებიდან გავიდეს კიდევ.

განკარგულებით: „სმენა,“ წამსვე დადგებით იმ მდგომარეობაში, რომელშიაც იყავით განკარგულება: „თავისუფლად მოისაქმე-მდე“; მიიღებთ რა წესდების მიხედვით გამოწყობას, უნდა დარჩეთ უძრავათ.

იგივე შეასრულეთ ყოველ საწინაშო განკარგულების შემდეგ, თუ მანამდის ნება დართული იყო დგომა თავისუფლადან მოსასაქმებლად.

მიბრუნ-მობრუნება.

210. მიბრუნებები სრულდება განკარგულებით:

- ა) მარჯვნისა—ქენ!
- ბ) მარცხნისა—ქენ!
- გ) ნახევრად მარჯვნისა—ქენ!
- დ) ნახევრად მარცხნისა—ქენ!
- ე) ზურგისა—ქენ!

მობრუნება ზურგისაკენ ($1/2$ წრეზე მარცხენა ხელისაკენ), მარცხნივ ($1/4$ წრეზე) და ნახევრათ მარცხნივ ($1/2$ წრეზე) უნდა შესრულდეს მარცხენა ფეხის ქუსლზე და მარჯვენას წვერზე; მიბრუნ-მობრუნება მარჯვნივ და ნახევრად მარცხნივ-წინა უკმოდ. მიბრუნ-მობრუნების დროს ტანი სწორად

უნდა ეჭიროს კაცს. მიბრუნ-მობრუნების შემდეგ უკან დარჩენილი ფეხი უნდა იქმნას მიდგმული ფეხ-აყოლებით.

თ ა ვ ი XIV.

მოძრაობა.

211. მოძრაობა სრულდება ნაბიჯით და რბენით.

212. მოძრაობა ნაბიჯით იწყება განკარგულებით: ნაბიჯით-წა.

ამ განკარგულებით ტანი ცოტა წინ უნდა წაიწიოს, ისე კი რომ ტანის სწორი დგომა დაცულ იქმნეს; თავისუფლად გაიწევა წინ მარცხენა ფეხი, არ იზნიკება იგი მუხლში ძაან და ფეხის ტერფი, რამოდენათაც კი შეიძლება გაჭიმული, უნდა იყოს; შემდეგ მოწყვეტით უნდა დაიდგას იგი მიწაზე მთელის ტერფით და ამასთანავე მარჯვენა ფეხი უნდა მოჰშორდეს მიწას და იმ გვარადვე უნდა გაიწიოს წინ, როგორც მარცხენა და ასე გაგრძელდეს მოძრაობა.

მკლავებს მხრებიდან მოკიდებული თავისუფალი მოძრაობა ეძლევა სხეულის ახლო და იდრიკებიან ნიდაყვებში იმდენად, რომ ქამრამდე უწევდნენ, თითები ცოტა მოკუმშული უნდა იყოს ამ დროს,

213. მოძრაობის დროს სალამის მიცემა განკარგულებით: „**მარჯვნივ**“ (**მარცხნივ**), **სალამი**. უნდა ასრულდეს თანახმად ± 07 მუხ., ადგილზე დგომის დროს ხელის მოძრაობა უნდა შეწყდეს.

რაკი მისასაღმებ კაცს გავცდებით თავი უნდა გასწორდეს და ხელებს თავისუფალი მოძრაობა მიეცეს.

214. ნაბიჯით სიარული ჩვეულებრივ ითვლება 120 ნაბიჯი წუთში. ნაბიჯი უდრის $1-1\frac{1}{4}$ არშინს.

215. მიბრუნ-მობრუნება მოძრაობის დროს იმავე განკარგულებით სრულდება, როგორც ადგილობრივ (მუხ. 21), მაგრამ უნდა შესრულდეს შემდეგი:

ა) მარჯვნივ და ნახევრად მარჯვნივ მიბრუნებისთვის ასასრულებელი განკარგულება მაშინ უნდა წარმოითქვას, როდესაც მიწაზე იდგმება მარჯვენა ფეხი. ამ განკარგულების შემდეგ კიდევ უნდა გადიდგას ნაბიჯი მარცხენა ფეხით, ამ ფეხის წვერზე მოტრიალდეს, მოტრიალებისთანავე წაიდგმება მარჯვენა ფეხი, ახალ მიმართულებისაკენ და გრძელდება მოძრაობა.

ბ) მარცხნივ და ნახევრად მარცხნივ ასასრულებელი განკარგულება უნდა წარმოითქვას მაშინ,

როდესაც მიწაზე მარცხენა ფეხი იდგმის; მიტრია-
ლება მარჯვენა ფეხის წვერზე სრულდება.

გ) ზურგისკენ მიბრუნებისთვის იძახის განკარ-
გულებას: „**ზურგისკენ**“ (გრძლად) — **ვა**.

განკარგულება — „**ვა**“ წარმოითქმება მაშინ,
როდესაც მიწაზე იდგმება მარჯვენა ფეხი. ამის შემ-
დეგ კიდევ უნდა წაიდგას ლაჯი მარცხენა ფეხით,
შემდეგ მარჯვენა ფეხი წაიდგმება ნახევარ ნაბიჯზე,
ორთავე ფეხის წვერებზე მოტრიალდება კაცი და
მოძრაობა გრძელდება მარცხენა ფეხით.

216. სირბილით მოძრაობისათვის წარმოითქ-
მება განკარგულება: „**სირბილით**“ (გრძლად) — „**ვა**“!
განკარგულება „**სირბილით**“ შემდეგ ჯარის კაცნი
ხელს ნიდაყვში ჰხრიან იმდენათ, რომ მუშტად შე-
კუმშული თითები ნიდაყვის სიმაღლეზე იყოს; ნი-
დაყვები, გულის გადაშლის მიზნით, ცოტა უკან
მიიწევა, მაგრამ სხეულს არ ჰშორდება; ამასთანავე
სხეულის მთელი სიმძიმე შეუმჩნევლად გადაეცემა
მარჯვენა ფეხს. განკარგულება „**ვა**“ ჯარის კაცნი
იწყებენ სირბილს მარცხენა ფეხით; ამასთან ფეხი
მუხლში თავისუფლად მოიღუნება, გადიტანება პირდა-
პირ წინ და დაიდგმება მიწაზე ტერფის წინა ნაწილით.

სირბილიდან ნაბიჯზე გადასვლისთვის და წი-
ნაუკმო წარმოითქმება განკარგულებანი **სირბილით**

(მოკლედ) — „წა“ ან ნაბიჯით — „წა“ ასასრულებელი განკარგულება მაშინ წარმოითქმება, როდესაც დედამიწაზე იდგმება მარცხენა ფეხი. ამ განკარგულების შემდეგ, კიდევ გადაიდგმება ნაბიჯი მარჯვენა ფეხით და განკარგულების შესაფერი მოძრაობა იწყება მარცხენა ფეხით.

სირბილით მოძრაობის შეჩერება სრულდება განკარგულებით: „სდექ“ ასრულდება რაც 218 მუხლ. ნათქომაია.

217. სირბილის დროს მიბრუნ-მობრუნება შესრულდება იმ განკარგულებათა შემწევობით, რომელნიც ნაჩვენებია ნაბიჯით მოძრაობისათვის.

218. მოძრაობის შეწყვეტისთვის წარმოითქმება განკარგულება: „მწკრივო—სდექ“.

ასასრულებელ განკარგულების შემდეგ ნაბიჯით მოძრაობისას, რაიც ფეხის მიწაზე დადგმისთანავე გაიცემა, მეორე ფეხით იდგმება კიდევ ნაბიჯი და მიედგმება უკან დარჩენილი ფეხი.

219. განკარგულების შემდეგ: ადგილას, ნაბიჯი ფეხის აღებით და დადგმით აღინიშნება ფეხაყოლებით. მოძრაობის გაგრძელებისთვის წარმოითქმება განკარგულება „წინ“ (პირდაპირ).

220. სირბილიდან ნაბიჯზე გადასასვლელად დაწინაუკო წარმოითქმება 216 და 218 მუხ. ნაჩვენები განკარგულებები.

თ ა ვ ი XV.

ხმლით ილეთები (ლეკურით ან პალაშით).

221. განკარგულებით—**ხმლები იშიშ-ვლე**, ხმალი ამოიღება და მხართან იჭირება სამ ილეთად; ამასთან პირველი ილეთი სრულდება განკარგულება **ხმლები იში**—შემდეგ, დანარჩენი—**შვლე** შემდეგ.

პირველი ილეთი. მარჯვენა ხელით შემოიქ-
დობა დავა, მარცხენათი იჭირება ქარქაში სახე-
ლურს ქვემოთ და ამოიწვდება ხმალი ხელის გუ-
ლის ოდენაზე.

მეორე ილეთი. ამოიღება ხმალი და იწევა
წვერით ისე, რომ პირი მიბრუნებული ჰქონდეს
მარცხნივ, დავა კიდევ თავზე შემოთ; მარცხენა ხე-
ლი ჩაიშვება თავის ალაგას.

მესამე ილეთი. მიიღება ხმალი შვეულად
ყუთ მარჯვენა მხარის ამოღრმავებულში, დაიჭი-
რება რა საჩვენებელ და შუალ თითებით სახელური
გარედგან, ცერათი შიგნით მხრივ, დანარჩენი ორი
თითი ცოტა მოხრილებია. ამ დროს ორთავე მკლავი
უნდა იყოს მე-206 მუხ. ნაჩვენებ მდგომარეო-
ბაში და მარჯვენა ხელის ცერა უნდა ეხებოდეს
მარჯვენა ბარძაყს(ბარკალს); ხმალი ისე უნდა იყოს და-
ყენებული მარჯვენა მხრის შუა, რომ პირი არც მარჯ-
ვნივ იყოს გადახრილი, არც მარცხნივ (ნახ. 60 და 61).

222. ჯარის კაცნი განკარგულება იარაღით სალა—მი მხრიდგან ერთ ილეთად აძლევენ სალამს. სახელურის ყველა თითებით შემოქდობით და ხმლის ცოტა შალლა აწევით, დაიჭირება იგი პირით წინ შვეულად ისე, რომ ყუა მარჯვენა მხარის ამოღრმავებულის გასწვრივ იყოს. მარჯვენა ხელი თავისუფლად ჩაშვებული, სხეულს არ უნდა ეკვროდეს. ხელი ნიდაყვის სიმაღლეზე უნდა მიდოოდეს (ნახ. 62). ბინის შინა მდგომმა გუშაგებმა ხმლის პირი ცოტათი მარჯვენა მხრისკენ უნდა მისწიონ, პირით ნახევრად შეტრიალებული მარჯვნივ.

223. აფიცრები განკარგულება იარაღით სალა—მი, სალამს ორ ილეთად აძლევენ.

პირველი ილეთი. სახელურის ხელით შემოქდობით ხმალი აიწევა ზემოთ ისე, რომ შეკუმშული ხელი მოვიდეს საყელოს სიმაღლეზე და ერთი ჩარექით წინ; ცერა სახელურს გასწვრივ უნდა ედოს; ხმალი ამ დროს იჭირება პირით მარცხნივ, წვერით ზემოთ და ცოტათი უკან გადახრილი (ნახ. 63).

მეორე ილეთი. დაეშვება ხმალი ისე, რომ ხელი მოხედეს მარჯვენა ბარძაყთან იმ ადგილას, რომელიც ნაჩვენებია მე-222 მუხლოში (მესამე ილეთი), ხმალი უნდა ყუით იყოს წინ და პირით მარ-

ცხენა ფეხის წვერის გასწვრივ, მიწიდვან ერთს ჩარექზე (ნახ. 64).

224. განკარგულება **მხარ—ზე** ხმალი სასალმოდვან მხარზე იღება ერთ ილეთად. პირი იღება ყუიით მხრის ამოღრმავებულში. პირი მიიღება მხრის ამოღრმავებულზე და ამავე დროს სახელური იჭირება თითებით ისე, როგორც ნაჩვენებია მე-222 მუხ. მესამე ილეთში ხმლის მხართან ჭერისთვის.

225. აფიცრები განკარგულებით **მხარ—ზე** ხმალს იღებენ ორ ილეთად; პირველის შემდეგ ხმალი მალა აიწევა, მეორეს შემდეგ — მიიღება მხარზე.

226. ზემო ნაჩვენებ მდგომარეობაში ხმალი მარტო ადგილას დგომის დროს იჭირება; როცა მოძრაობა დასაწყები, მაშინ ხმალი უნდა დავიჭიროთ **თავისუფლად** ორ ილეთით.

პირველი ილეთი. ორთავე ხელის შეერთებით ერთი ხელის გულის დადებზე ქამარს ქვემოთ, ხმლის სახელური დაეხინება მოღუნულ მარცხენა ხელის გულს და ჩაიჭიდება შუალა, უსახლო და ნეკათი რკალის და სახელურს შუა, ცერათი და საჩვენებლით რკალის ზემოთ; ამავე დროს ხმლის პირი მხრიდან ყუიით ნიდაყვის მოღუნულში.

მეორე ილეთი. ორთავე ხელი თავთავის ადგილას გადიტანება.

227. სიარულის დროს მარჯვენა ხელს ხმლიანად თავისუფალი მოძრაობა უნდა ჰქონდეს წინ და უკან.

უფროსის მახლობლად გავლის დროს ყოველ შემთხვევებში მარჯვენა ხელი უძრავად არის ხოლმე, რისთვისაც წარმოითქმება **სმენა**. განკარგულება **თავისუფლად** შემდეგ მარჯვენა ხელით თავისუფალი მოძრაობა იწყება წინ და უკან.

ქარქაში სიარულის დროს უნდა მარცხენა ხელით იჭირებოდეს ქვეითა რგოლის ქვემოთ ოთხ ცოტათი მოღუნულ თითებით გარედგან, ცერათი — უკანიდგან და შიგნიდგან. მარცხენა ხელში ქარქაში ყოველთვის უძვრელადაა.

228. შეჩერების შემდეგ ხმალი უნდა თავისუფლად იჭირებოდეს, ვიდრე არ წარმოითქმება **მხარ — ზმ** ან **ქარქა — სში**.

229. თავისუფლად ჰქვრიდგან განკარგულებით **მხარ — ზმ** ხმალი მხართან ორ ილეთად იღება.

პირველი ილეთი. ორთავე ხელის შეერთებით ხელი გულის დადებაზე ქამრის ქვემოთ, ხმლის სახელური დაეხრება მოღუნულ მარცხენა ხელის გულს და ჩაიჭიდება მარჯვენა ხელით ისე, როგორც ნაჩვენებია ეს ხმლის მხართან ჰქვრისთვის.

მეორე ილეთი. ორთავე ხელი გადიტანება თავთავის ადგილას და ხმლის პირი ყუით მიიღება მხრის ამოღრმავებულში.

230. განკარგულება ხმლები ქარქა-სში ხმალი ჩაიგება მხრიდგან ორ ილეთად.

პირველი ილეთი. მარჯვენა ხელით შემოიქდება სახელური და აიწევა ხმალი წვერით ზემოთ, პირით მარცხნივ ისე, რომ დავა იყოს თავზე მაღლა, მარცხენა ხელი კიდევ ეკიდება ქარქაშს, როგორც ეს ნაჩვენებია ხმლის ამოღებისთვის.

მეორე ილეთი. ამოტრიალდება ხმალი წვერით ქვემოთ და, ჩაიმართება რა ქარქასში, შეჩერდება მარჯვენა ხელი საყელოს სიმაღლეზე.

მესამე ილეთი. ჩაიგება ხმალი ქარქასში და ხელები თავთავის ადგილას გადიტანება.

231. თავისუფლად ჭერისგან განკარგულება ხმლები ქარქა - სში, ხმალი ჩაიგება ქარქასში ოთხ ილეთად.

პირველი ილეთი სრულდება ისე, როგორც პირველი ილეთი მხართან თავისუფლად ჭერის მდგომარეობიდან, დანარჩენები—როგორც ხმლის ჩაგება მხართან ჭერის მდგომარეობიდან.

232. ილეთების ქვეითა ჯართან შესრულების დროს უნდა ვიხელომდგანელოთ შემდეგით:

1) როცა თოფები ქვეითა ჯარში ფეხთან არის, ხმლები ჩაგებულეებია.

2) განკარგულება **მხარ—ზე** უნდა შესრულდეს, როგორც განკარგულება **ხმლები იშიშ—ვლეთი** შემდეგ, პირველი ილეთი სრულდება საწინაშო, მეორე და მესამე კიდევ—თოფის ილეთებთან ერთად — ასასრულებელ განკარგულების შემდეგ.

3) განკარგულება **ფეხ—თან** ხმლები ქარქაშებში ჩაიგება თოფის ილეთებთან შეთანხმებით.

4) განკარგულება **იარალით სალა—მი** ხმალი ამოიღება სასალმოთ სამს ილეთად.

პირველი ილეთი სრულდება საწინაშო განკარგულების **იარალით** და აგრეთვე, როგორც პირველი ილეთი ქარქაშიდგან ამოღების დროს; მეორე და მესამე—ასასრულებელ განკარგულების შემდეგ თოფის ილეთებთან შეთანხმებით, ამასთან მეორე ილეთი სრულდება ისევე, როგორც მეორე ილეთი ხმლის ქარქაშიდგან ამოღების დროს, მესამე ილეთთან ხმალი იჭირება ისე, როგორც ეს სასალმოთ არის ნაჩვენები.

5) განკარგულება **ფეხ—თან** ხმალი ჩაიგება სასალმოდგან სამ ილეთად, ამასთან ესენი სრულდებიან ქვეითა ჯართან ერთად, და პირველი პირველთან შეთანხმებით, მეორე და მესამე—მხრიდგან ქარქასში ჩაგების ილეთების შესაფერისად.

6) აფიცრები ქარქასში ჩაგებულ ხმლების შემთხვევაში, განკარგულება იარაღით სალა—მი სამ ილეთად ამოიღებენ ხმალოს სალმისთვის.

პირველი ორი ილეთი ისევე სრულდება, როგორც ჯარის კაცების მიერ, მესამეს შემდეგ ხმალი დაიშვება მე-223 მუხ. ნაჩვენების თანახმად.

7) აფიცრები ჩააგებენ ხმლებს იარაღით სალმიდგან განკარგულება ფეხ—თან სამ ილეთად, ამ მუხლის მე-5 პუნქტის მიხედვით.

233. ყველა ზემოთ მოყვანილი ილეთები სრულდება მხოლოდ ადგილას დგომის დროს.

გამონაკლისს შეადგენს ილეთები, რომლებიც სრულდება ხმლით სალმის მიცემის დროს იმ პირთა მიერ, რომელნიც მოვალენი არიან ასე მიესალმნონ უფროსებს; ესენი სიარულის დროს ასწევენ ხმალოს ზევით, შემდეგ დაუშვებენ, როგორც ეს მოხსენებულია მე-223 და ამასთან ხმლის წვერი უნდა მოვიდეს მარჯვენა მხირის გასწვრივ.

თ ა ვ ი XVI.

ილეთები თოფით.

234. ფეხთან თოფი უნდა გეჭიროთ მარჯვენა ხელში თოფის თასმით წინ ისე, რომ კონდახი მთელის დუმით მიწაზე იდოს, მარჯვენა ფეხის ტერფს

ენებოდეს და კონდახი უსწორდებოდეს ფეხის წვერს. მარჯვენა ხელი უნდა ჩაეშვას თავისუფლად, ცერა თითი უნდა ლულას შემოეჭდოს, დანარჩენნი უნდა დაეწყვნენ თოფის ხეზე (ნახ. 65 და 66).

235. მოძრაობის და მიბრუნ-მობრუნების დროს, როდესაც თოფი ფეხთანაა, საწინაშო განკარგულების შემდეგ იგი ცოტათი უნდა აიწიოს ტუჩის მხართან მიახლოვებით.

236. შარში მოძრაობისას თოფები იტარება ისე, ვისაც როგორ ეხერხება; გატენილ თოფების ფეხი დაბალ ფეხზე უნდა იყოს დაყენებული.

237. ფეხიდან ხელზე თოფი ერთ ილეთად აიღება, განკარგულება **ხელ—ზე**.

ამ განკარგულების შემდეგ ჯარის კაცი უნდა მიბრუნდეს ნახევრად მარჯვნივ, თავის მიუბრუნებლად, მარცხენა ფეხის მიუდგმელად, რომელიც სწრაფად უნდა წაიდგას წინ ნახევარ ნაბიჯზე და დაიდგას სწორედ, მარჯვენა ფეხის ქუსლის პირდაპირ; ამავე დროს მარჯვენა ხელით თოფი წინ წაისროლება ხიშტის იმ გვარად წახრით, რომ მისი წვერი მოვიდეს მარცხენა თვალის გასწვრივ და ყელის სიმაღლეზე, მარცხენა ხელით წაივლება თოფი ქვემოთა სალტის ზემოთ.

თოფი უნდა იჭირებოდეს ლულოთ ზემოთ, ორთავე ბელით შემოკდობილი: მარჯვენათი თოფის ხის კისერზე და ფეხის ბოქვენთან, მარცხენათი— ქვეითა სალტის ზევით, ნიდაყვის თოფ ქვეშ შეუტრიალებლივ, სხეული სწორედ უნდა იჭირებოდეს და ფეხები მუხლებში არ იხრებოდეს.

238. ილეთიდგან ხელზე ფეხთან თოფი ერთი ილეთით იღება განკარგულებით, **ფეხ—თან.**

ამ განკარგულების შემდეგ უნდა მიტრიალდეს კაცი მარჯვენა ფეხის ქუსლზე, დადგეს თავდაპირველ მდგომარეობაში და ამავე დროს მარჯვენა ხელით თოფს უნდა წაჰკიდოს კორას ზემოდგან ხელი და ფეხთან დაიდგას.

239. თოფით სროლის ილეთები სრულდება წესებით, რომელიც მოხსენებულია „მ-მ ხაზიან შაშხანა თოფის აწერაში“ გვერდი 121.

თ ა ვ ი XVII.

სალმის მიცემა, ქუდის და საყვირების ჭერო.

სალმის მიცემა.

240. სალამი ყოჩაღად უნდა მიიცეს მე-206 და 212 მუხ. ნაჩვენებ წესების სწორად შესრულებით.

241. შეხვედრისას უმცროსი მეუფროსეს და უფროს სალამს აძლევს 4 ნაბიჯის სიშორიდგან.

242. ადგილას დგომის დროს სალამის მისაცემად უნდა მიბრუნდეს კაცი მისასალმებელ უფროსისკენ პირით და დადგეს წყნარად, უყუროს მას და გააყოლოს თვალი თავის მიტრიალებით; თუ ქუდი ჰხურავს ამის გარდა ხელს მიიღებს ქუდთან მარჯვნივ ისე, რომ თითები ერთად ხელის გული ცოტათი მიბრუნებულ იყოს გარეთ, ნიდაყვი კიდევ მხრის ხაზზე და სიმაღლეზე.

243. მოძრაობის დროს მისასალმებელ პირის მახლობლად გავლისას უნდა მიტრიალდეს მისკენ თავი და ხელები უძრავად იყოს, თუ ქუდიანია კაცი, მაშინ მას მიედება ხელი, როგორც ეს მე-242 მუხ. ნაჩვენებია.

244. როცა მისასალმებელი პირი გასცდება სალამის მიმცემს, უკანასკნელი ჩამოიღებს ხელს და მიდის (სდგება) თავისუფლად.

ქუდების ქერა.

245. ლოცვაზე ქუდის მოხდისთვის წარმოითქმება განკარგულება: ლოცვად.

ქუდები მოიხა—დე. ამ განკარგულების შემდეგ ქუდი მოიხდება მარჯვენა ხელით და გადაეცემა მარცხენას.

ქული იჭირება მარცხენა ნიდაყვში მოღუნულ ხელით ისე, რომ ცერა თითს ეჭიროს შიგნიდან, დანარჩენებს—გარედან, (ნახ. 68).

შენიშვნა. აფიცრები და საპატიო გუშაგნი კუბოსთან, აგრეთვე ტაძრის კარებთან მდგომი გუშაგნი, ქულის ნაჩვენებ ჭერასთან ერთად მარცხენა ხელში იკავებენ ხმლებსაც, რომლებსაც წვერები ქვემოთ აქვთ დაშვებული, პირი მარცხნივ და მიწას დაყრდნობილი; უსახელო და ნეკა თითები უნდა რკალის და სახელურს შუა იწოს, ცერა, საჩვენებელი და საშუალო—რკალის გარეთგან.

247. წყობილების გარეთ შემდეგი სრულდება:

1) უფროსის წინ, თუ ქული დახურული არ არის, ჯარის კაცთ ქულები ზემო ნათქვამის თანახმად უნდა დაიჭირონ.

2) აფიცრებს უჭირავთ ქულები აგრეთვე.

248. ქულები იხურება განკარგულებით **დაიხურა.**

საყვირების ჯერა

249. ქვეითა წყობილებაში საყვირები იჭირება თავისუფლად ჩაშვებულ ხელის ყველა თითებით, შემოქდობილი მოხრილის ზემოთა კიდურთან, სატუჩეთი წინ და ცოტათი მაღლა (ნახ. 69).

თ ა ნ დ ა რ თ ი ი .

1. რკინა, რომელიც ეღება ცხენს პირში და რომელზედაც მიბმულ აღვირის ტოტების საშუალებით ცხენს გადაეცემა მხედრის განძრახვები ორგვარია: აღვირის რკინა და ლაგამი.

2. აღვირის რკინა შესდგება ორ ცოტათი მოღუნულ ნაწილისაგან, რომლებიც ერთმანეთზე გადაბმულებია რგოლით ან მოკლე თავბოლოში რგოლებიან ღეროთი. ნაწილების ჭარეთა მხარე ცოტათი სქელდება და აქ გაყრილი აქვთ დიდი, თავისუფლად მოძრავი რგოლები აღვირის ტოტების შესასხმელად და ავშარასთან მისამაგრებლად (ნახ. 70).

აღვირის რკინა მოქმედობს ენაზე, ქვეითა ყბის უკბილო ნაწილზე და პირის ლაშებზე დაჭირებით.

3. ლაგამის რკინა შესდგება აღვირის რკინისაგან, რომელსაც ამოღმერთილი აქვს შუა წელი ენის მოსათავსებლად—რკალი, აღვირის რკინაზე პერპენდიკულიალურად მიძეწკილ ლოყებისაგან, რომელსაც ზევითა ნაწილში აქვს მოძრავი კაუჭები, 13-15 რგოლიან ჯაჭვის მისამაგრებლად (ნახ. 71). ლოყის ზემოთა ნაწილი 1 $\frac{1}{2}$ —2 ჯერ მოკლე უნდა იყოს ქვემოთაზე, რის გამოც აღვირის რკინის დაწოლა 1 $\frac{1}{2}$ —2-ჯერ უფრო ძრეულია ტოტების მო-

ჭიმვაზე; ამ რიგათ ჯაჭვ მიბმული ლაგამი ბერკეტია, რომელიც გაანაწილებს რა ცხენის დგნობის ძალას, მხედარს უადვილებს მართვას.

4. ლაგამი თავის ბერკეტულ დაჭირებით, რომელიც უფრო ძრიელია მიმბულ ჯაჭვის დროს, და უფრო სუსტი მის მოხსნისას, მოქმედობს ქვემოთა ყბის უკბილო ნაწილზე; ლაგამის რკინა ცოტა დაბლა უნდა მოდიოდეს აღვირის რკინაზე.

5. ლაგამის მოქმედების ძალა (მკაცრობა) დამოკიდებულია ლოყის ქვემოთა ნაწილის სიგრძის მის ზემოთა ნაწილის სიგრძესთან შედარებაზე. ამას გარდა ლაგამის სიმკაცრეზე გავლენა აქვს: რკინის ზომას, აღვირის რკინის სისქეს და ჯაჭვის სიგრძეს; რამდენადაც უფრო ზედგამოჭრილია რკალი ენის სიდიდეზე, რამდენადაც უფრო წვრილია აღვირის რკინა და მოკლეა ჯაჭვი, მით უფრო მკაცრია ლაგამი, და წინაუკმოდ.

ლაგამის სასარგებლო მოქმედებათ ითვლება მხოლოდ აღვირის რკინის დაწოლა უკბილო ნაწილზე (ღრძილზე), ჯაჭვის დაწოლა ყბაზე კიდევ მავნებლად, მაგრამ აუცილებელ მოვლენად ჩაითვლება.

6. ლაგამის მართებული მოქმედება შეიძლება მიხწეულ იქმნეს მხოლოდ მის მოწყობით ცხენის პირთან შეფარდებით, ამისათვის:

ა) აღვირის რკინის სიგრძე უნდა უდრიდეს ცხენის პირის სიგანეს.

ბ) სისქე უნდა შეუფარდებოდეს უკბილო ნაწილის მგრძნობელობას; რაც უფრო მოწვეტაყბის უკბილო ნაწილი, მით უფრო მგრძნობიარეა და ამიტომ მით უფრო სქელი უნდა იყოს რკინა.

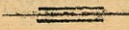
გ) რკალის ზომა უნდა შეეფარდებოდეს ენის ზომას; რაც უფრო სქელი და განიერია ენა, მით უფრო მაღალი და განიერი უნდა იყოს რკალი, რადგანაც უამისოდ საგრძნობი დაჭირება მოხდება ენაზე.

დ) ჯაჭვის მისამაგრებელი კაუჭები უნდა სიგრძით აღვირის რკინამდე მოდიოდეს.

ე) ჯაჭვის სიგრძე, მაგალითად, უნდა $1\frac{1}{2}$ ჯერ მეტი უნდა იყოს აღვირის რკინაზე.

ვ) ჯაჭვის სიგანე, დაჭირების უკეთესად (უმტკინვეულად) განაწილებისთვის, უნდა შეეფარდებოდეს ნიკაპის ამოღრმავებულის სიგანეს.

7. აღვირი ცხენის თავს და კისერს მალლა სწევს; ლაგამი ძირს სწევს თავს და მოჰლუნავს კისერს კეფაში. ამიტომ, ცხენზე სრულ ზედგავლენის მოხდენისათვის საჭიროა ამოღებული ჰქონდეს ორთავე რკინა—აღვირისა და ლაგმისაც.

1896 წლის ცხენოსან წყობილების წესდების სახელ-
მძღვანელო მუხლები.

თ ა ნ ღ ა რ თ ი

ცხენოსან წყობილების წესდების პირველი
ნაწილისა

თ ა ვ ი 11.

ჩხვლეტა დარტყმა და ცდენა ხმლით.

ჩხვლეტა.

128. ხმლით ჩხვლეტა ხდება: 1) მარცხნივ, 2) ნახევრად მიტრიალებით მარცხნივ და 3) ნახევრად მიტრიალებით მარჯვნივ.

129. ჩხვლეტისთვის ხმლის სახელური შემოიჭდობა ოთხი თითით, ცერა კიდევ სახელურის ზურგის გასწვრივ იდება, ამავე დროს ხმალი მარჯვენა ხელით აიწევა მარჯვენა ყურთან ისე, რომ მისი ნაღესი პირი ზემოთ იყოს მოქცეული, წვერი კი სახელურის (დავის) სიმაღლეზე და იმ მიმართულებით, საიდკენაც უნდა ეჩხვლიტოს.

სხეულის მიბრუნებით და გადაწვდით ჩხვლეტის მხრისკენ, ამასთან ერთად მკლავის მძლავრ მოძრაობით ხდება ჩხვლეტა, რის შემდეგაც სწრაფად გამოიტაცება ხმალი უკან და იჭირება მარჯვენა ყურთან, (ნახ. 33).

დარტყმა.

130. ხმლით დარტყმა ხდება: 1) ნახევრად მიბრუნებით მარჯვნივ, 2) მარჯვნივ და 3) ძირს მარჯვნივ.

131. ნახევრად შიბრუნებით მარჯვნივ ან მარჯვნივ დარტყმისთვის ხმლის დავა იღება ყველა თითებით შემოქცობილი და გადიტანება მარჯვენა მკლავის ხელი მარცხენა მხართან ისე, რომ ხმლის პირი წინ კიდევ მოქცეული, წვერი, უკან დაწეული, კიდევ დავის სიმაღლეზე.

სხეულის მიტრიალებით და გადაწვდით დარტყმის მხრისკენ, უნდა ამასთან ერთად, ხელის მსწრაფ და მძლავრ მოძრაობით მოხდეს დარტყმა, მხრების სიბრტყეში (შანდაკში), მარცხნიდან—მარჯვნივ.

დარტყმა უნდა ხდებოდეს გამოკვრით, რომ მას უსათუოდ მოსდევდეს ჭრილობა (ნახ. 34).

132. მარჯვნივ ძირს დარტყმის მოხდენისთვის, ხმლის დავა იღება ყველა თითებით შემოქცობილი და გადიტანება ხელიანი ხელი წინ თავს მალლა ისე, რომ პირი მოქცეული ჰქონდეს წინ, წვერი, აწეული ზემოთ და ცოტათი უკან გადაღმერთილი.

სხეულის მიტრიალებით და გადაწვდით დარტყმის მხრისკენ ამასთან ერთად ხდება დარტყმა ისე, როგორც ეს ნაჩვენებია წინა მუხლში, მხოლოდ ზემოდგან—ძირს. (ნახ. 35).

133. დარტყმაში და ჩხვლეტაში ვარჯიშობისთვის იხმარება: 1) საფთხური (ნახ. 36), 2) წნე-

ლები (ნახ. 37) და 3) თიხა (ნახ. 38).

ც დ ე ნ ა .

134 ხმლით შუბის აცდენა ხდება მარჯვნივ ან მარცხნივ.

შუბის მარჯვნივ აცდენისათვის, ხმლის დავა აიღება თითებით შემოჭდობილი და გაჭიმული მარჯვენა ხელი წინ წაიწვევა ისე, რომ იგი ცოტათი დაბლა იყოს მარჯვენა მხარზე. ხმალი აშ დროს უნდა მიმართული იყოს წინ, ცოტათი დაბლა და პირით მიბრუნებული მარჯვნივ.

სხეულის წინ წაწევით, შუბს უნდა შეახვედროთ ხმალი საომარ წვერით, ასწიოთ ხმლიანი ხელი და გადასწიოთ შუბი მარჯვნივ. (ნახ. 39).

135. ამასთან შეთანხმებით ხდება შუბის აცდენა მარცხნივ, მხოლოდ ხმლის პირი აშ შემთხვევაში უნდა მოქცეული იყოს ზევით. (ნახ. 40)

136. ჩხვლეტის, დარტყმის და ცდენის შემდეგ ხმალი კვლავ საომრად იჭირება.

137. ცხენზე იარაღის ხმარების დროს, მარცხენა ხელი სრულიად თავისუფლად უნდა იჭირებოდეს, რომ სადავით (ტოტებით) ცხენი არ შეწყუბდეს.

138. შუბის აცდენის სწავლებისთვის იხმარება სამოსწავლო შუბი.

სამოსწავლო შუბი.

სამოსწავლო შუბი შესდგება რბილ ბოლოიან ხისაგან, რაიც უდრის შუბის ლახვარს. ლითონის ცილინდრისაგან ა, ორ აშკიან (მშვილდიან) კავით ბ და გ; ორ ჩრჩოლისაგან დ და ე, რომლებიც უძრავად მიძეწკილია ბუნზე (ტარზე); რკინის მოძრავ რგოლისაგან ვ და ნემსკავურ მშვილდისაგან ზ, რომელიც ჩამოცმულია ტარზე ჩრჩოლებ ბ და დ შუაზე.

შუბი ჩხვლეტისთვის დაიჭირება ცილინდრით.

ხმარებამდის, ცილინდრი უნდა დაიწიოს მშვილდზე ისე, რომ თავის კავებით მოეჭიდოს მოძრავ რგოლს ვ.

ცილინდრი ამ მდგომარეობაში მიმაგრებულია შუბის ტართან ნემსკავიან აშკით.

საგანში შეჩხვლეტის დროს, ნემსკავიანი აშკა იქნობამდის იკუმშება, ვიდრე მისი მდრეკაობა არ აიძულებს ცილინდრის კავებს ცოტათი გაიზნიქოს.

როგორც კი ეს მოხდება, შუბის ტარი აღარ არის შეკავშირებული ცილინდრთან და ერთ მხრივ საგანზე დარტყმის, მეორეს მხრივ მშვილდის გაშლის ზეგავლენით — თავისუფლად მოსლივინებს ცილინდრზე უკან.

ასეთ შუბით ჩხვლეტა შესუსტდება: მშვილ-
დის მდრეკაობით, შუბის ტარის თავისუფლად მო-
ძრაობით ჩხვლეტის მიმართულებების წინააღმდეგ და,
დაბოლოს, სათიხრის სირბილით (ნახ. 41, 42 და 43).

139 სამოსწავლო შუბით ჩხვლეტა ხდება ნა-
ხევრად მიბრუნებით მარჯვნივ და ნახევრად მიბრუ-
ნებით მარცხნივ.

მხედარი, რომელიც ამ გვარ შუბით არის შე-
ქურვილი, აიღებს რა მას საომრად, ახდენს ჩხვლე-
ტას ნახევრად შობრუნებით მარჯვნივ შემდეგნაი-
რად: სხეულს იზნიქავს ჩხვლეტის მხარისკენ, სწრა-
ფად წარგზავნის შუბს, ილლიადგან გაუშვებლად,
მარჯვენა მკლავის მთელს სიგძეზე.

ამის შემდეგ იგი ისევ სწრაფად გამოიტაცება
შუბი უკან.

ნახევრად — მიბრუნებით მარცხნივ ჩხვლეტი-
სათვის, მხედარი, აიღებს რა შუბს საომრად, გადი-
ტანს ცხენის კისრის მარცხენა მხრივ და ისევ მოი-
ქცევა, როგორც მარჯვნივ ნახევრად მიბრუნებით
ჩხვლეტის დროს.

ნაწილი V.

ა რ ი ა მ ბ ა.

თავი I.

ც ა ლ მ ხ რ ი ვ ფ ა რ ი კ ა ო ბ ა.

საბრძოლველი (საომარი) დგომა.

195. ცალმხრივი ფარეკაობისთვის, მოთარიკენი უნდა ხმლით იყენენ შეიარაღებულნი და დაწყობილნი გაჯრილად, ერთი მეორისაგან ოთხ ნაბიჯზე.

196. განკარგულება **დადემ**, მოთარიკენი მიტრიალდებიან ნახევრად მარცხნივ ისე, რომ მარჯვენა ფეხის წვერი და ქუსლი იყოს მარცხენას ქუსლის წინ, მარცხენა ფეხის წვერი კი მხრების თავდაპირველ მდგომარეობის მიმართულებით. მოთარიკავენი თავებს ისე იჭერენ, რომ მარცხენა თვალი მივიდეს გულ-მკერდის შუას გასწვრივ.

197. მოთარიკავეთ რომ მიიღონ, ეგრეთ წოდებული საბრძოლი დგომა, წარმოითქმება განკარგულება **ბრძოლად-მზად**. შესრულება ხდება სამილეთად, ამასთან პირველი ოლეთი სრულდება განკარგულება **ბრძოლად** შემდეგ, დანარჩენები—განკარგულება **მზად**.

პირველი ილეთი. მოთარევე ავლებს დავას ოთხთავე თითს შემოქდობილად და თან მარცხენა ხელით ქარქაში უჭირავს დავას ქვემოდან.

მეორე ილეთი. მოთარევე ამოიღებს ხმალს ქარქაშიდგან და ასწევს მას წვერით მალა, პირით მარცხნივ ისე, რომ დავა თავზე მალა იყოს.

მესამე ილეთი. მოთარევე სწრაფად გაიტანს მარჯვენა ფეხს ერთს ნაბიჯზე წინ ისე, რომ ქუსლები ერთს ხაზზე მოვიდეს, წვერებს წინა მუხლში ნახვენები მიმართულება ჰქონდეს, მუხლებს კიდევ იმდენად ჰლუნავს, რომ ნახევარ ტერფს დაჰყურებდეს; ამავე დროს მოთარევე სხეულის მთელს სიმძიმეს გადაიტანს მარცხენა ფეხზე სხეულის შვეულად ქერის შერჩენით.

ამასთან ხმალს გადახრის წინ, პირით მარჯვნივ და თან ყურს უგდებს, რომ წვერი მოვიდეს მარცხენა თვალის გასწვრივ და საყელოს სიმაღლეზე; მარჯვენა ხელს მოჰხრის ნიდაყვში, რომელსაც ცუტა წინ წასწევს. მარჯვენა ხელი, თითებით ქვემოთ ჩაბრუნებული და ცერათი სახელურის გასწვრივ გაჭიშვით, უნდა მხარზე დაბლა იყოს და არ უნდა გაჰშორდებოდეს ფეხის გასწვრივი ხაზს; მარცხენა ხელი იჭირება წელის მძივთან, ნიდაყვში მოხრილი და თითებ მუშტად შეკუმშული.

საბრძოლო დგომა უნდა იყოს თავისუფალი და დაუჭიმავეი. (ნახ. 91).

198. სხეულის სიმძიმის მარცხენა ფეხზე გადაცემის სისწორის შესამოწმებლად საბრძოლოველ დგომის დროს წარმოითქმება განკარგულება: **ასწი მარჯვენა ფეხი, ან დააბაიტუშეთი ორჯელ.** მეფარიკემ უნდა შეასრულოს ეს განკარგულებანი, სხეულის მდგომარეობის შეუცვლელად, და მეორე განკარგულების ასრულებისას — დაარტყას მარჯვენა ფეხის მთელი ტერფი.

199. ფარიკაობის დროს, უფროსის მოახლოებისას, წარმოითქმება განკარგულება **სმენა.** ამ განკარგულების შემდეგ მოფარიკენი მიადგამენ მარჯვენა ფეხს მარცხენასთან, კედაროზე მობრუნებით მიიღებენ მდგომარეობას, როგორც ნაჩვენებია ქვეითად სწავლების დროის დადგომისთვის, ამავე დროს იღებენ ხმაღს მხართან.

ფარიკაობის გასაგრძელებლად იგანკარგულება: **იზარე.** ამ განკარგულების შემდეგ მოფარიკენი მე-197 მუხ. მოხსენებულის თანახმად დგებიან.

200. განკარგულები — **დაუფვით ხმლები,** მოფარიკენი წვერით მიწაზე დაუშვებენ. განკარგულები **იზარე** იგი კვლავ დგება მე-197 მუხ. მო-

წ რ ე ე ბ ი.

201. წრეები კეთება ტატნობრივი და გვერდისეები: ტატნობრივი — მარცხნიდან — მარჯვნივ და მარჯვნიდან — მარცხნივ, გვერდისეები — მარცხნივ და მარჯვნივ.

202. განკარგულებით ტატნობრივი წრე მარცხნიდან-მარჯვნივ, მოთარკე შეატრიალებს მარჯვენა ხელს თითებით ზევით და აკეთებს წრეს თვის წინ მარჯვნიდგან — მარცხნივ, რის შემდეგაც ხმალს თავდაპირველ მდებარეობაში მოიყვანს.

203. განკარგულებით ტატნობრივი წრე მარჯვნიდგან-მარცხნივ. მოთარკე ამოატრიალებს მარჯვენა ხელს თითებით ზემოთ და ხელით აკეთებს წრეს თავის წინ მარჯვნიდგან — მარცხნივ, რის შემდეგაც იჭერს ხმალს თავდაპირველ მდგომარეობაში.

204. განკარგულება გვერდის წრე-მარცხნივ, შეთარკე ატრიალებს ხმალს პირით ძირს და, დაუშვებს რა წვერს ძირს მარცხნივ, უკან მარცხენა მხართან ასწერს წრეს.

წვერის დაშვების შესაფერისად, იგი ამოატრიალებს ხმალს პირით ზევით და, დაათავებს რა წრეს, იჭერს თავდაპირველ მდგომარეობაში.

205. განკარგულება გვერდის წრე-მარჯვენის, იგივე სრულდება, რაც წინა მუხლში, მხოლოდ მარჯვენა მხრისკენ.

როგორც ტატნობრივი, ისე გვერდის წრეები, აიწერება მხოლოდ ხელის მაჯაში მოძრაობით, ამასთან ხელი შეძლების ღაგვარად უმოძრაოდ უნდა დარჩეს (ნახ. 93).

206. ტატნობრივ და გვერდის წრეების შეუწყვეტლივ კეთებისთვის, იგანკარგულება: ტატნობრივი მარცხნიდგან — მარჯვნივ, ან მარჯვნიდგან — მარცხნივ, ან გვერდის წრეები მარცხნივ და მარჯვნივ-იწეწე. ეს წრეები რომ ჩქარ-ჩქარა ან ნელა კეთდებოდეს, წარმოითქმება განკარგულება: ჩქარა ან ნელა.

207. ვარჯიშობის შესაწყვეტად წარმოისთქმება: სდშქ. ამ განკარგულებით ხმლები თავდაპირველ მდგომარეობაში იკავება.

მ ო ძ რ ა ო ბ ა .

208. განკარგულება ნაბიჯით-წინ, შეფარეკ ადგამს სწრაფად მარჯვენა ფეხს ერთს ნაბიჯზე წინ, მარცხენას მაშინვე მიუახლოვებს მას საბრძოლოვლ დგომისთვის ნაჩვენებ შანძილზე.

209. განკარგულება ნაბიჯი-წინ, მოძრაობა

იმავე წესით ხდება როგორც წინ, მხოლოდ უკუ-
ღმა წესით, ე. ი. უკან და მარცხენა ფეხით.

210. განკარგულება **ორმაგი ნაბიჯი-წინ**, მე-
ფარეკე აღვამს სწრაფად მარცხენა ფეხს მარჯვენის
წინ და მაშინვე წარსდვამს მარჯვენა ფეხს მარცხე-
ნას წინ თავდაპირველ მანძილზე.

211. განკარგულებით **ორმაგი ნაბიჯი-შპან**,
შოდრობა იმავე წესით ხდება, როგორც წინა
მუხლშია აღნიშნული, მხოლოდ უკუღმა, წესით
ე. ი. უკან და მარჯვენა ფეხით.

წ ა ვ ა რ დ ნ ა .

212. განკარგულება **წავარდნა**, მეფარეკე
სხეულის სწრაფ წინ წაწევით და მარჯვენა ხელის
გაჭიმვით, მარჯვენა ფეხი გაიტანება ამავე დროს
ერთს ნაბიჯზე წინ, თითქმის მიწას მოუცილებლად
და გასწორდება მარცხენა. მარჯვენა ფეხის წვერს
ურჩება მე-196 მუხ.— ნაჩვენები მდგომარეობა;
მარცხენას ტერფი მკვიდრათ რჩება აღვილას. მარ-
ჯვენა ხელი უნდა იყოს მხრის სიმაღლეზე, ხმლის
წვერი კიდევ დავაზე დაბლა, ერთი ხელის გულის
ოდენაზე.

213. მეფარეკემ რომ წავარდნის შემდეგ მი-
იღოს საბრძოლო დგომა უნდა წარმო... 196

კარგულება: **იზარე**. ამ განკარგულების შემდეგ, მარჯვენა ფეხით მძლავრად აისკუბებს მიწიდგან და სხეულის სწრაფ გადაცემით მოხრილ მარცხენა ფეხზე, მიიღებს თავდაპირველ მდგომარეობას.

214. მეფარიკემ რომ წავარდნიდგან ნახტომი გააკეთოს უკან, წარმოითქმება განკარგულება: **ნახტომი-შტან**. ამ განკარგულების შემდეგ მეფარიკე, წაიწევს რა სხეულით წინ და აისკუბებს რა მარჯვენა ფეხით, აკეთებს ნახტომს უკან ერთს ნაბიჯზე და დგება საბრძოლველ დგომით.

ჩხვლეტა და დარტყმა:

215. ჩხვლეტის და დარტყმის მოსახდენად მეფარიკე აკეთებს წავარდნას; რაკი მოახდენს ჩხვლეტას ან დარტყმას, იგი იღებს საბრძოლველ დგომას.

216. ჩხვლეტისთვის მეფარიკე ყველაფერში მა-112 მუხ. თანახმად იქცევა შესახებ წავარდნისა.

217. ჩხვლეტა ხდება განკარგულებით: **პირდაპირ-ჩხვლეტა**.

218. დარტყმა ხდება თავში და სხეულზე: ზევიდგან მარჯვენა და მარცხენა მხრივ.

219. დარტყმის მოსახდენად ზემოდგან — ქვეშოთ, მეფარიკე, მიატრიალებს რა ხელს ფრჩხილებით მარცხნივ, ამასთანავე ხმლის წვერს ცოტათი

ზევით სწევს. მარჯვნიდან—მარცხნივ დარტყმის მოხდენისთვის მეფარიკე აბრუნებს ხელს თითებით ზემოთ, ხმლის წვერს კიდევ ამავე დროს ცოტა მარჯვნივ მისწევს, მარცხნიდან—მარჯვნივ დარტყმის მოხდენისთვის, მოვარჯიშე დასტოვებს რა ხელს თითებით ქვემოთ, ხმლის წვერს ცოტათი მარცხნივ მისწევს.

220. განკარგულება თავი-ჩქხე, მეფარიკე ზემოდან ქვემოთ ახდენს დარტყმას.

221. განკარგულება მარჯვენა ლოყა, ჩქხე, მეფარიკე, დარტყმას ახდენს მარცხნიდან—მარჯვნივ (მარჯვნიდან—მარცხნივ).

222. განკარგულებით მარცხენა (მარჯვენა) ფერდი ან მარჯვენა ფეხი-ჩქხე, მეფარიკე ახდენს დარტყმას მარჯვნიდან—მარცხნივ (მარცხნიდან—მარჯვნივ).

დ ა ფ ა რ ვ ა .

223. დაფარვა ხდება ყოველთვის ხმლის შუა დავასთან უფრო ახლო ნაწილით, ყოველთვის საბრძოლოდ დგომით და პირით დარტყმის შეხვედრით.

224. ჩხვლეტა გადიცილება ყოველ მიმართულებით.

225. ზემოდგან — ქვემოთ დარტყმისაგან დასათარავად, მეფარიკე ასწევს მარჯვენა ხელს ზევით და მარჯვნივ ისე, რომ ხმალი მოვიდეს თავის წინ და ზევით; ამასთან წვერი უნდა მირცხნივ იყოს.

226. მარჯვენა ლოყაზე მოხდენილ დარტყმისაგან დასათარავად, მეფარიკე გაიტანს მარჯვენა ხელს მარჯვენა მხრისკენ, მოჰლუნავს რა მას ნიდაყვში ცოტა მეტად, ვიდრე საბრძოლველ დგომის დროს, და ამასთანავე ხმლის წვერს ასწევს ზემოთ.

227. მარცხენა ლოყაზე მოხდენილ დარტყმისაგან დასათარავად, მეფარიკე გაიტანს მარჯვენა ხელს მარცხენა მხრისკენ ისე, რომ ხელი ნიდაყვის სიმაღლეზე და მარცხენა მხარის გასწვრივ მოვიდეს; ხმალი ისევე უჭირავს, როგორც წინა შემთხვევაში. (ნახ. 96 და 97).

228. მარჯვენა ფეხზე და ფერდზე დარტყმის დასათარავად, მეფარიკე გაიტანს (გასწევს) ხელს მარჯვნივ: პირველ შემთხვევაში მხრის სიმაღლეზე, მეორეში ცოტა უფრო ქვემოთ, გაისწორებს მას და ხმალს წვერით დაუშვებს ძირს და ცოტათი წინ.

229. მარცხენა ფერდის დასათარავად დარტყმისაგან მეფარიკე გაიტანს (გასწევს) მარჯვენა მკლავს მარცხნივ ისე, რომ ხელი მოდიოდეს მარცხენა მხრის გასწვრივ; ხმალი ამ დროს წვერით

ძირს და ცოტათი წინ უნდა იყოს დაშვებული.

230. დაფარვის მოყვანილი სახეები შეადგენს მის პირველ ილეთს (იშკილს); მეორე ილეთი შედგება მეფარიკესაგან ხელის თავის ადგილას გადატანა.

231. დაფარვისთვის იგანკარგულება; იფარე-**თაპი**; იფარე მარჯვენა (მარცხენა) **ლოქა**; იფარე მარცხენა (მარჯვენა) **უპრლი**; იფარე მარჯვენა-**უპხი**. შესრულება დაუნაწილებლივ ხდება; იმისვე დანაწილებით შესრულებისთვის, ზემო მოყვანილ განკარგულების წინ დაემატება: ილეთებად ამის შემდეგ კიდევ: **შეასრულე-პრთ** შეასრულე-**მრ**.

232. ფარიკაობის გათავების შემდეგ იგანკარგულება: **სმენა**, ამ განკარგულების შემდეგ მეფარიკე ასრულებს მე-199 მუხ. მოხსენებულს, ამის შემდეგ წარმოითქმება განკარგულება **ხმლები ჩაა-ბით**, რომელნიც საერთო წესებით სრულდება.

თაპი II.

ორ მხრივი ფარიკაობა.

233. ორ მხრივი ფარიკაობისთვის მეფარიკენი შეიარაღებულნი უნდა იყვნენ ესპადრონებით.

ესპადრონი იჭირება თავისუფლად ჩაშვებულ მარცხენა ხელში, დავის ქვემოთ, რკალით წინ, წვერით უკან.

234. ორ მხრივი ფარიკაობისთვის, ცვლებად დაყენებული მეფარიკენი, უნდა ორ-ორად გაითვალნენ, რისთვისაც წარმოითქმება განკარგულება: **ორ-ორათ-ბაითვალე,**

შემდეგ წარმოითქმება განკარგულება: პირველ ნომრებო, ამდენი და ამდენი ნაბიჯი წინ, ნაბიჯით-წა; როდესაც დასახელებული ნომრები გაივლიან განსაზღვრულ რიცხვ ნაბიჯებისას და შესდგებიან, ისინი უნდა მოტრიალებულ იქმნენ ზურგისკენ და შემდეგ უკანგარგულოთ: **შუადან მარჯვნივ და მარცხვნივ ესპადრონზე გაი-ჯმრ.**

უკანასკნელ განკარგულების შემდეგ გაიჯრებიან ოთხს ნაბიჯზე ერთი მეორისაგან და დგებიან: პირველი ნომრები მეორეს პირის-პირ.

235. განკარგულებით **დაღეჟ** და **საბრძოლად-მზად**, მეფარიკენი მე-196 და 197 მუხ. ნათქვამის თანახმად მოიქცევიან.

ესპადრონები ისე უნდა გადაჯვარინდეს, რომ ერთმანეთს პირებით წვერიდგან დაახლოებით ერთს ჩარექზე ეხებოდნენ (დარტყმის ცქიტის პირადპირ).

236. ორ მხრივი ფარიკაობის დროს უფროსის

მოახლოებისას იგანკარგულება: **სმენა**. ამ განკარგულების შემდეგ მეფარიკენი, მიადგამენ რა მარჯვენა ფეხს მარცხენას, მიიღებენ მდგომარეობას ქვეითად სწავლებაში დგომისთვის ნაჩვენებს და იქერენ ესპადრონებს, როგორც აწერილია მე-199 ზუხლში.

ფარიკაობის გასაგრძელებლად წარმოითქმება განკარგულება: **დადქ** და **საბრძოლველათ-მზად**.

237. ცალმხრივი ფარიკაობის ყველა წესები ერთნაირად გამოყენების ორმხრივი ფარიკაობის დროსაც.

238. ორ მხრივი ფარიკაობის დროს, როდესაც ერთი ნომრები ახდენენ დარტყმას, მეორეში აწარმოებენ დაფარვას.

ამისათვის წარმოითქმება განკარგულება: **პირველი (მეორე) ნომრები სჩეხენ; მეორეები (პირველები) იფარებიან**.

შესრულება ამის შემდეგ ხდება იმ განკარგულებებით, რომლებიც წარმოითქმება ცალ მხრივი ფარიკაობის დროს.

მაგალითად:

1) პირველი ნომრები სჩეხენ, მეორეები იფარებიან.

2) თავი

- 3) ჩეხე, ან
- 2) მარჯვენა ლოყა
- 3) ჩეხე, ან
- 2) მარცხენა ფერდი
- 3) ჩეხე, ან
- 2) მარჯვენა ფეხი
- 3) ჩეხე.

მ ო ტ ყ უ ე ბ ა ნ ი .

239. მოტყუება ეწოდება სათვალმაქცო დარტყმას, რომელიც იხმარება მოწინააღმდეგის შეცდომაში შესაყვანად.

როცა მოწინააღმდეგე იფარება სათვალმაქცო დარტყმისაგან, მაშინ მეფარეკე ახდენს დარტყმას მის დაუფარავ მხარედგან.

140. სათვალმაქცო დარტყმა წავარდნასთან ერთად ხდება, აშასთან მეფარეკე თავის ხელს ისეთ მდებარეობას აძლევს, რომელიც ნაჩვენებია შესაფერ დარტყმისათვის; ამის შემდეგ მეფარეკე სწრაფად ახდენს დარტყმას მოწინააღმდეგის დაუფარავ მხრიდგან.

231. ზემოაღნიშნულის შესასრულებლად წარმოიტყმება განკარგულებები—ჯერ მოტყუებისთვის: მოტყუება თავზე (მარჯვენა ან მარცხენა ლო-

ქაში, მარცხენა ან მარჯვენა ფერღზე), შემდეგ ამისა ნამდვილ დარტყმის მოსახდენად, როგორც ეს მოხსენებული მე-220, 221, 222 და 238 მუხლებში.

მაგალითად:

მოტყუება მარცხენა ლოყაზე, მარჯვენა ფერღი-ჩეხე.

უკანასკნელ განკარგულების შემდეგ, თუ პირველი ნომრები სჩეხავენ, იფარებიან კი მეორეებმაშინ პირველები აკეთებენ მოტყუებას და სია (3) მეორეები იფარებიან მოტყუებისაგან და წამსვე დარტყმისაგან.

შებრუნებული დარტყმები.

242. შებრუნებად იწოდება დარტყმა, რომელიც დაფარვის შემდეგ წამსვე ხდება.

243. შებრუნებულ დარტყმისთვის წარმოითქმება განკარგულება, რომელიც უჩვენებს რომელი ნომრები და რა გვარ დარტყმას ახდენს, შემდეგ — რომელი ნომრები საით უპასუხებენ.

მაგალითად:

- 1) პირველი ნომრებო თავი
- 2) მეორე ნომრები შეუბრუნებენ მარჯვენა ლოყაზე.
- 3) ჩეხე.

ასასრულებელ განკარგულების შემდეგ პირველი ნომრები სჩეხენ, მეორეები იფარებიან; შემდეგ მეორეები შეუბრუნებენ, პირველები კიდეც იფარებიან.

დარტყმები მოტყუებით, და შებრუნებით.

244. მოტყუებით და შებრუნებით დარტყმისას წინა მუხლში შებრუნებით დარტყმისთვის ²³⁹კანონი განკარგულებების წინ უდნა წარმოიტქვას მოტყუების განკარგულება, თანახმად მე-241 მუხლისა.

მაგალითად:

1) პირველო ნომრებო, მოტყუება თავზე; მარჯვენა ფერდი.

2) მეორე ნომრები შეუბრუნებენ მარცხენა ლოყაზე.

3) ჩხეხე.

ასასრულებელ განკარგულების შემდეგ პირველი ნომრები ატყუებენ დასჩეხენ, მეორეები იფარებიან; შემდეგი მეორეები უპასუხებენ, პირველები კიდეც იფარებიან.

245. ორმხრივი ფარეკაობის დროს ერთს განკარგულებით არ უნდა აღინიშნოს ორთავე მხრიდან თითო დარტყმაზე მეტი.

თავისუფალი ბრძოლა.

246. უგანკარგულებოთ მეფარიკეს მიერ ყველა ზემო აღნიშნულ ილეთების (იშკილების) გამოყენებას მოპირდაპირის მოქმედების და მიზნდვით ეწოდება თავისუფალი ბრძოლა.

247. ზემოაღნიშნულ ილეთების გარდა თავისუფალ ბრძოლის დროს იხმარება: 1) ხელში ჩართვა, 2) ხელის დაფარვა დავის რკალით, და 3) მარჯვენა ფეხის დაფარვა მოწინააღმდეგის თავში დარტყმით. უკანასკნელ შემთხვევაში ესპადრონით კი არ იფარება, არამედ ფეხის მარცხენას უკან გადატანით და წვერზე დადგომით.

248. თავისუფალ ბრძოლის დროს შეიძლება დარტყმის შეუზღუდველ რიცხვის მოხდენა, მაგრამ სახეში უნდა იქონიოთ, რომ ბრძოლის წარმატებით დაბოლოვება დარტყმების რიცხვზე კი არ არის დამოკიდებული, არამედ ხარისხზე, ე. ი. მათი სისწორით წარმოებაზე.

249. ყოველ დარტყმის შემდეგ მეფარიკე მოვალეა მიიღოს საბრძოლველი დგომა, და შემდეგ შეუძლიან განაგრძოს ბრძოლა.

თ ა ვ ი ი.

ფარეკაობა და თავისუფალი ბრძოლა ცხენზე.

250. ცხენზე ფარეკაობის დროს მხედარი ზო-
ვალეა მოიხმაროს ყველა ილეთები, რომლებიც
აღნიშნულია ცხენზე იარაღის მოხმარებისთვის და
ფარეკაობისთვის.

251. ცხენზე ფარეკაობის დროს მარცხე-
ნა ხელი მთლად, თავისუფლად იჭირება, რომ
ცხენი არ შეწყუბდეს, რადგანაც ცხენის მართვაზე
დამოკიდებულია ფარეკაობის კარგი შედეგი. -

252. ცხენზე ფარეკაობისთვის მხედრები ეწ-
ყობიან ერთმანეთის პირის-პირი გაჯრილი.

დარტყმა და დაფარვა ამ შემთრვევაში ხდება
იმგვარადვე და იმავე განკარგულებითვე, როგორც
ქვეითად ფარეკაობის დროს, ჯერ ადგილას, შემდეგ
ნახევარ ცვლით (მუკრივით) ერთმანეთ შუა გავ-
ლითაც, ყოველ ალიურით, ნავარდითაც აგრეთვე
ნახევარ ცვლის გამოჭიმვით თითოობლივ, ერთი
შეორის შეხვედრით.

253. ზემონაჩვენებ ნახევარ ცვლების შუა გა-
ვლით, მხედრები უსათუოდ მარჯვენა მხარით უნ-
და შეეყრებოდნენ ერთმანეთს, ე. ი. იარაღით ია-

რალთან; თითოეულიც გავლისას კი—სულ ერთია, გინ მარჯვენა მხრით, გინ მარცხენათი, რისთვისაც წარმოითქვება შესაფერი განკარგულება.

254. ცხენების მორტყმა აკრძალულია.

255. ცხენზე თავისუფალ ბრძოლის დროს მხედარს მოქმედების სრული თავისუფლება ეძლევა, მაგრამ ფარიკაობის აღნიშნულ ილეთების დაცვით.

256. თავისუფალ ბრძოლის დროს ჩხვლეტის და დარტყმებისაგან დასაცავად იხმარება შემდეგი საგნები.

ქვეითად ფარიკაობის დროს:

1) ნილაბი (ნახ. 100), 2) მარჯვენა ხელთათმანი (ნახ. 101) 3) საგულმკერდე (ნახ. 102).

ცხენზე ფარიკაობის დროს:

1) ნილაბი

2) მარჯვენა ხელთათმანი

3) საგულმკერდო საზურგეთი (ნახ. 103)

4) საკისრე (ნახ. 104)

5) მარცხენა ხელთათმანი (ნახ. 105)

6) სამუხლეები (ნახ. 106)

7) თავსახური ტანსახურით ცხენისთვის (107)

თ ა ვ ი IV.

ჩხვლეტა, დარტყმა და აცდენები ხმლით.

408. ჩხვლეტა, დარტყმა და ხმლით აცდენებში ვარჯიშობა ხდება ქვეითად ადგილას და მოძრაობის დროს, აგრეთვე ხის ცხენიდგან, იმავე წესებით, რომლებიც ნარჩევია ცხენზე იარაღის მოხმარები სთვის.

თ ა ვ ი VI.

415. ხიშტით ჩხვლეტას მოხდენისთვის თოფი იღება ხელზე, უნდა გაკეთდეს წავარდნა და ამავე დროს მარჯვენა ხელით სწრაფად წარიგზავნოს ხიშტი წინ, ამ დროს თოფი მარცხენა ხელზე უნდა მისლიგინდებოდეს.

როცა თოფი ამ გვარად წინ იქნება გაწვდილი, მაშინ კონდახის დუმა მარცხენა მხარზე ცოტათი დაბლა უნდა იყოს, მარცხენა ხელი კიდევ კორას ქვეშ უნდა მოხვდეს.

ჩხვლეტის შემდეგ თოფი სწრაფადვე უნდა გამოიწიოს უკან და კვლავ ხელზე დაიჭიროთ (ნახ. 132).

წესები შეკმაშვის

და

ცხენოსან ჯარის სამწყობრო ცხენების ზარბაზნებისთვის
წამბისა.

თავი I.

წესები შეკაზმვისა ჯ.-კაცთათვის.

1) ცხენის საჭურველი (შეკაზმულობა).

ამ საჭურველს შეადგენს: თავთასმები, უნაგი-
რი, უნაგირის კუთვნილება.

თ ა ვ თ ა ს მ ე ბ ი .

თავთასმები შეადგენს: ა) ავშარა საბმურით,
ბ) ლაგმის თავთასმები საცხვირეთი, გ) ლაგმის და
აღვირის ტოტებით, დ) ლაგაში ჯაჭვით და ე) აღ-
ვირის რკინა.

1) ავშარას შეადგენს: ა) თავის და ყბების
თასმები, ბ) საშუბლე, გ) საპირბადე, დ) ყბის ქვე-
შედი, ე) შემაერთებელი თასმა, ვ) სატუჩე და
ზ) საბმური, აგრეთვე რგოლები, ბალთები და ამ
თასმებისთვის პოლტები.

2) ლაგმის თავთასმებს შეადგენს: თავის და
ყბის ლაგმის თასმები და ბ) საცხვირე, აგრეთვე

რგოლები, ბალთები და ამ თასმებისთვის პოლტები.

უ ნ ა გ ი რ ი.

უნაგირს შეადგენს: ა) კეხი, ბ) მოუქნელი ტყავი, გ) უნაგირის ფიცრების ქვეშ ორი ამოსაგები, დ) საჯდომი, ე) ორი საქლეში (საბარკული) ვ) ორი უზანგის თასმა უზანგინად, ზ) ორი მოსართავი, თ) სამკერდული, ი) საოფლე, კ) თექალთო, ლ) პარკუჭები ორი წინა ბარგულასთვის, მ) ტყავის ხურჯინი უკანა ბარგისათვის და ნ) 10 ბარგის თასმა.

კეხს შეადგენს: ა) არყის ხის ორი ფიცარი და ბ) ორი რკინის მილისებური ტახტა.

უნაგირის კუთვნილება.

უნაგირის კუთვნილებებია: ა) საფარებელი, ბ) საფარებლის მოსართავი. გ) ტყავის პარკუჯები: შაქრისთვის, დ) ბრინჯეულისთვის, ე) მარილისთვის ვ) შვრიისთვის (ფურაჟისა), ზ) შაქარ და ჩაისთვის, თ) ორი პარკუჭა (ჯიბე) თოფის და საკერავის კუთვნილებისთვის და სამი ჩოტკი: ტანისამოსის, წასასმელი საჭურველის და ცხენის მორთულობის საწმენდათ, ი) თივის ბადე, კ) თოფრა, ლ) საგდებელი თივისთვის, მ) ცხენის ჩოტკი,

საურველი, ო) საბმურის მარგილი, პ) წყლის სას-
მელი ვედრო, ჟ) ღუშაყი თასმით შეერთებული,
რ) ტყავის პარკუჭა საურველისთვის, ნალ-ლურ-
სმნისთვის, ს) საჯინიფოს ავშარა და ტ) შუბისთვის
ფოსო, ვისაც ეს მიეკუთნება.

უნაგირის აწყობა.

კებს აეწყობა კუთვნილება შემდეგ რიგით:

ბარგის თასმები კების ფიცრების წინა და
უკანა ბოლოებს ხამი თასმებით იმდენად მაგრა
მიემბებიან, რომ, რამდენადაც კი შეიძლება, უძრავად
იყვნენ.

მოუქნელი ტყავი (უბალიშოდ, საქლეშების
შემდეგ შოეწყობა), იდება ტახტებზე, ბოლოების
შემოკეცვით და გატარებით რკალის შესაფერ ნა-
ჩვრეტებში, რომლებიც მოთავსებულია ტახტებ-
თან, და ამ ტყავის ბოლოები გაიბლანდება ხამი
კობით. ჯერ გაიბლანდება ტყავი უკანა ტახტასთან,
წინასთან—ყალიბით ტყავის დაჭიმვის სისწორის
შემდეგ. ამ მიზნით ყალიბი იდება ამოჭრილებით
ტახტების შუაზე და ტყავი მტკიცედ იჭიმება ყა-
ლიბის მორკალულზე (წრეზე); თუ ამ დროს ტყავის წი-
ნა გაჭრილი, რომელშიც წინა ტახტამ უნდა გაი-
აროს, საკმარისი არ იქნება ტყავის ასაწევ-დასაწე-

ვად, მაშინ გაჭრილი თანდათან დიდდება. ტყავის ასე გაწყობის შემდეგ, მისი ბოლო წინა ტახტასთან იბლანდება ხამი კობით. ტახტებთან ტყავისგაბლანდვისთვის, კობის წვერები ზემოდგან და ქვემოდგან ერთად გატარდება ტყავის განაპირა ნაწილებში; გარეთ გასვლის შემდეგ, კობის ორთავე წვერი გატარდება შემდეგ ნაწილებში, ზემოდგან გარეთ გასული ერთი წვერი გატარდება მესამე ნაწილებში და, შემოველებს რა ტყავის ნაპირს, მიდის ისევე იმავე ნაწილებში, სადაც თავის მეორე წვერზე ინასკვება ტყავის ქვემოდან. კობის მეტი წვერები არ მოიჭრება და შეიძლება გამოდგეს ტყავის შემდეგი გაბლანდვისთვის, ამის შემდეგ მოუქნელი ტყავი კეხის ფიცრებზე მიიჭიმება სამი თასმის შემწეობით, რომლებიც გადახლართვით ხან ტყავის ნაწილებში გატარდება და ხან კეხის ფიცრისაში; იწყება ხოლმე უკანა ტახტიდგან, გათავდება წინასთან.

მოუქნელ ტყავის მისაჭიმვად ყოველ დანიშნულხამი თასმის ერთი წვერი ჩამაგრდება უკანა ტახტის ნაპირა ნაწილებში, მეორე წვერი იმავე თასმისა თანდათან გადახლართვით გატარდება მოუქნელ ტყავის და კეხის ფიცრის შესაფერ ნაწილებში, ჯერ კეხის ფიცრის მარცხენა მხრიდან მე-

სამე ნაჩვრეტამდე, შემდეგ მის მარჯვენა მხრივ შუაგულამდე. ყალიბით გაქნილ ტყავის უკანა ნაწილის სისწორის შემოწმების შემდეგ გრძელდება მისი მიჭიმვა წინა ტახტამდე: ჯერ კეხის ფიცრის მარცხენა მხრიდან, შემდეგ მარჯვენიდან, ამასთან ტყავის და კეხის ფიცრის უკანასკნელ ნაჩვრეტში ხამი ტყავი გატარდება ორჯელ, რის შემდეგაც წვერები ჩამაგრდება, რისთვისაც ისინი შემოეხვევიან კიდევ უკანასკნელად. თასმები ტყავის მიჭიმვის დროს ტყავს და ფიცრებს მაგრა უნდა ეხებოდნენ გადაუხვლანჯველად.

შენიშვნა: მოუქნელ ტყავის სწორი დების შესამოწმებლად ყალიბი კეთდება ხის ან ლითონის, მორკალული ფორმისა, ზემოთა სწორი ზურგით და თავბოლოს ორ გამოწვდილით, ტახტებზე დასადებათ. ყალიბი ძირს მორკალულ კიდურზე არის ორი ამოღმარვებული, სიგძით $\frac{3}{4}$ ვერშოკისა და სიღრმით $\frac{3}{32} - \frac{1}{8}$ ვერშოკისა, რომლებიც მოსართავეების გასატარებელ ადგილას მოდის. ყალიბის სიგრძე ზემოთა ზურგზე უდრის $10\frac{5}{8}$ ვერშოკს, გამოწვდილებს შუაა $9\frac{1}{2}$ ვერშ., სიგანე შუაზე (რადიუსი) $3\frac{1}{2}$ ვერშოკი. ყალიბის სიგძე ქვემოთა მორკალულ კიდურთან უდრის $11\frac{1}{4}$ ვერშ.

მოსართავეები მოსართავის თავისუფალი წვე-
რი გადავდება კეხას მარცხენა მხრივ, მოუქნელ
ტყავის ზემოდგან, და კეხის ორთავე ფიცარს მიჰ-
მაგრდებიან ოთხ ხამი ტყავით, ამასთან მოსართავეები
მოუქნელ ტყავზე დაუჭიმავად უნდა ეწყოს; წინა
მოსართავი უნდა გატარებული იყოს მოუქნელ
ტყავის და მასზე მიბლანდულ ხამ თასმის შუა, მო-
სართავის წვერები კიდევ მარცხენა ფიცრის ქვემო-
თა ნაპირს უნდა ჰშორდებოდეს $5\frac{1}{2}$ —7 ვერშოკით.

საქლეშები. (საბარკულები) მიემაება კეხის
ფიცრებს ამობურთულით წინ, ოთხ ხამ თასმის სა-
შუალებით, თითო საქლეშზე ოროლი თასმა მო-
დის.

შენიშვნა. ყოველი ხამი თასმა, რომელ-
ნიც კი მიამაგრებს რაიმე კუთვნილებას კეხის
ფიცრებს უნდა მაგრა გაიჭიმოს; ამ თასმების
კვანძი კეთდება მიმბულ საგნის გარეთა მხრი-
დგან; ფიცრებს შიგნითა მხრივ აქვს ამოღარუ-
ლი ადგილები, რომლებიც შეეფერება ხამი
თასმების სისქეს და სიბრტყეს; ამოღარულე-
ბის არა საკმაო სიღრმის შემთხვევებში, უნდა
ამოღრმავდეს, რომ თასმა შიგ იჯდეს.

ბალიშები. მოუქნელ ტყავს მიჰმაგრდება ხამი
თასმებით, მათი უკანა ყურები უკანა ტახტის მა-

ლიკებს გაეწყობა. ბალიშების მიბმა ხდება უკანა ტახტიდგან წინისკენ, ყოველ თასმის წვერის გატარებით მორიგეობით ბალიშის და ტყავის ნაჩვრეტებში, და კვანძად გამოინასკვნება მოუქნელ ტყავის ქვეშ.

უზანგის თასმები. თასმის თავისუფალი წვერი გაიყრება უზანგის ყუნწში, შემდეგ თავის ტყავის მოძრავ პოლტიში კეხის ფიცრის ნაჩვრეტებში გარეთა მხრიდგან, შემოევლება ფიცრის ამოღმრმავებულის ზემოთა კიდურს და, გადიკეცება რა ფიცრის გარეთა მხართან, იკვრება მეორე ბოლოზე მიკვრებულ ბალთაზე, თასმები ეწყობა საბარკულების ზემოთ, ამასთან მათი ბალთების ზემოთა კიდური უნდა იყოს ამოღმრმავებულის ზემოთა კიდურთან, მოძრავი თასმის პოლტი კიდევ უნდა იდოს უზანგებს ახლო.

შენიშვნა. როცა მხედარი ცხენზე არ ზის, უზანგები რომ არ ქანაობდეს და არ აწუხებდეს ცხენს, უნდა აწეულები იყოს; ამისათვის აიწევა ტყავის პოლტი და უზანგი ზევით უზანგის თასმაზე (უზანგი შიგნითა თასმაზე), კეხის ფიცრამდე, გატარდება რა თასმა უზანგში, უნდა ჩაიჭიმოს საბარკულის ზემოდგან.

ნაბდის ამოსაგებები. კეხის ფიცრებს გაე-

წყობა ტყავის ჯიბეების საშვალეებით, რომლებიც ჩამოეცმება ფიცრების წინა თავებს, და ამავე ფიცრების ბოლოებს მიჰმაგრდება ამოსაგებებზე მიკერებულ თასმებით.

საჯდომი გაეწყობა კეხს ისე, როგორც ნაჩვენებია ქვემოთ, ხურჯინების გაწყობის შემდეგ.

საოფლე იდება თექალთოს ქვეშ და მიიბმება მას ორი სამი თასმით, რომლებიც გატარდება საოფლეს და თექალთოს ნაჩვრეტებში და თექალოზე დაკრულ ტყავის რგოლებში, რის შემდეგაც თასმები შეიკვრება; ბოლოები თავისუფლები რჩება მოუქნელ ტყავზე თექალთოს მისამაგრებლად.

შენიშვნა. ომის ხანაში უნაგირის ორი საოფლე აქვს თექალთოს ნაბდის ქვედა პირის მიუხედავად. ეს საოფლეები ერთი მეორეზე იდება და მიიბმება თექალოზე, როგორც ერთი.

თექალთო ნაბდის ქვედა პირით და მიმაგრებულ საოფლეთი, ომის დროს ორი საოფლეთი, უნაგირს გაეწყობა და მიიბმება რამდენადაც კი შეიძლება მაგრა რომ საოფლეს და ცხენის ხერხემალ შვაციოს თავისუფალი დენა ჰაერისა. ამისათვის უნაგირის თექალოზე დადგომის შემდეგ, წინა ტახტის რკალის და საოფლეს ტყავის რგოლში წინა შუალა საბარგე თასმა, რომლის ბოლოც კვლავ

გატარდება აღნიშნულ რკალში. ამ თასმით მიჭი-
ბული საოფლე თექალთოთი ხელით ჩაიბერტყება
კეხში მოუქნელ თასმამდეს. შემდეგ თექალთო,
საოფლესაგან წამოსულ თასმებით მიჰმაგრდება
მოუქნელ ტყავს, ამასთან ამ თასმების წვერები
შეიკვრება ტყავის ქვეშ და არ დაიკვეცება. ამის
გაკეთების შემდეგ საოფლე გასწორდება და კუთ-
ხებში მიკერებულ თასმებით მიიბმება თექალთოზე
მიმაგრებულ ტყავის ყულფებს. ომის დროს, ორთა-
ვე საოფლე მიჰმაგრდება ყულფებს.

შენიშვნა. ნაბდის კუთვნილებანი: საოფ-
ლე, თექალთოს ზედა პირი და კეხის ფიცრე-
ბის ამოსაგები ვიდრე უნაგირს გაეწყობოდეს,
ჯერ უნდა გაიწმინდოს. გასაშრობათ ყველა ეს
ნაწილები უნაგირს ეხსნება და ცალკე ეწყო-
ბა ხოლმე. დროს უქონლობისას გაშრობის-
თვის უნაგირი ამოტრიალდება და საოფლე
კუთხებიდან ახსნილი გადაიკვეცება ჰაერის
გავლისთვის.

სამკერდული. მოუქნელ ტყავზე მიკერებულ
ხამი თასმის ყულფში გატარდება გრძელი თასმა
და მარჯვენა მხრივ შეიკვრება მოკლე თასმის ბალ-
თაზე. სამკერდული უნდა იყოს კეხის ფიცრების
წინა წვერებზე, საბარკულის ბოლოების ქვემოდ.

2) შეკაზმვა.

ასე გამზადებული უნაგირი ედება ცხენს ზურგზე, ამასთან წინა ტახტის რკალი უნდა მოვიდეს ქეჩოს შუა..

შემდეგ მოიჭირება მოსართავეები; წინა მოსართავი ჯერ უნდა გატარდეს სამკერდულის ქვედა თასმის ყუღფში; მოსართავეები თანდათან მოიჭირება და არა ერთბაშად: ხან წინ, ხან უკან; ამათგანი წინა ცოტა ცერად მიმართული უნდა მოდიოდეს ცხენის წინა ფეხებიდგან 3 ვერშოკის სიშორეზე, ამასთან ეს მოსართავი იმდენად მაგრა უნდა იყოს მოჭერილი, რომ უნაგირი არ გადასხლტებოდეს, უკანა მოსართავი უკანა ფეხებისკენ ცერად მიმართული, უნდა წინაზე ნაკლებად იყოს მოჭერილი, რომ ცხენს სუთქვა არ გაუძნელდეს. უკანა მოსართავი წინას დაშორებულია შემაერთებელ თასმის სიგანით. ე. ი. მოსართავეების შიგნითა ნაპირებს შუა უნდა იყოს 6-6¹/₂ ვერშოკი.

სამკერდულის მოკლე თასმა შეიკერება გრძელთან ტახტზე მოდებული, ამასთან მოკლე თასმის ბალთა ერთს სიმაღლეზე უნდა იყოს; სამკერდული სახსრების ზემოთ უნდა იყოს გაწყობილი და იმდენად უნდა იყოს აჭიმული, რომ არ ქანაობდეს აქეთ იქით.

წინა საბარგულე თასმები: ა) შუალა—გატარდება, როგორც ზევით არის ნათქვამი, წინა ტახტის რკალში და საოფლეს ტყავის ყულოფში, შემდეგ კვლავ ამავე რკალში. შემოევლება წინა ბარგულას და შეიკვრება ბალთაზე, რომელიც ცხენისკენ უნდა იყოს მიტრიალებული; ბ) გვერდისებრი გატარდება კეხის ფიცრებში მხედრის მხრივ, მოკლე თასმის მიკვრების აღვილამდე; წინა ბარგულას გაწყობის შემდეგ, ამა თასმების თავისუფალი წვერები იკვრება ჯერ ქვემო ბალთებზე, ბუდეების გაწყობის შემდეგ, რა კი ეს გაკეთდება ზემოთა ბოლოებზე—შინელის გაწყობის შემდეგ; ქვემო ბალთებზე შეკვრამდის თასმები ბუდეების ყულოფებში გატარდება; ბალთები ცხენისკენ უნდა იყოს მიბრუნებული, გ) ქვემოთები-დაკეცილ შინელის ბალთების გაწყობის შემდეგ, გატარდება თექალთოს წინა საბარგულე ბალთებში და თვის ტყავისპოლტებში, შემდეგ შემოევლებიან გარედგან დაკეცილ შინლის ბალთებს და გატარდებიან თექალთოს მეორე საბარგულე ბალთებში, თავისუფალი წვერები კიდევ შეიკვცება უკან და თავის ბალთებზე იკვრება, რომლებიც თექალთოს წინა საბარგულის ბალთებთან, შექლებისა დაგვარად, ახლო გაეწყობა და შებრუნებულია მხედრისკენ.

უკანა საბარგულე თასმები: ა) შუალა, საჯ-
დომის გაწყობის შემდეგ, გაიყრება ტახტას რკალ-
ში, საოფლეს ტყავის ყულფში (ორ საოფლეს
დროს—ქვემო საოფლეს ყულფში) და კვლავ იმავე
რკალში შემოევლება დახვეულ საფარებელს შუაზე
და შეიკვრება ცხენისკენ მოქცეულ ბალთაზე;
ბ) **გვერდის თასმები**—ხურჯინის გაწყობის შემდეგ,
გაიყრებიან კენის ფიცრის საფარგულის ბალთებ-
ში და თავის ტყავის პალტში, რომლებიც განსა-
კუთრებულ თასმაზე მიკვრებულნი; საფარებლის
და ქვაბის გაწყობის შემდეგ, ეს თასმები, მხედრის-
კენ მოქცეულ, თავის ბალთებზე იკვრება; ქვაბის
უფრო მაგრა გაწყობისთვის, მისი მომჭიმი თასმა,
შემოევლება უკანა ტახტას და იმ თასმის ქვეშ
გატარდება, რომელიც ამოდებულს მიამაგრებს კე-
ხის ფიცარს; გ) **ქვემოთები**—თასმები, ხურჯინის მიმ-
მაგრებელნი, თავის თავისუფალ წვერებით გატარ-
დება თექალთოს უკანა საბარგულე ბალთებში და
სარტყულაზე მოკვრებულ თავის ტყავის პალტებში,
შემდეგ შემოევლება გარედგან ხურჯინს, გატარ-
დება თექალთოს მეორე საბარგულე ბალთებში,
გადაიკეცება უკანვე, შემოევლება რა კვლავ ხურ-
ჯინს, იკვრება თავის ბალთებზე, რომლებიც გაე-
წყობა რამდენადაც კი შეიძლება ახლო თექალთოს

საბარგულე ბალთასთან და მხედრისკენ არიან მო-
ქცეული.

ბარგულა გაეწყობა უნაგირს ცხენზე; უნდა
იყოს ორი: **წინა** და **უკანა**.

წინა ბარგულას შეადგენს: თოფრა შვრიით
(ქვრით), ბუდეები, ფარაჯაში და ცხენ-საბმელი
ბალო.

თოფრა აივსება 3—4 გარნეც შვრიით, ვი-
საც როგორ ეკუთვნის, თითო ნახევარში 1—2 გარ-
ნეცი. თოფრის ბოლოები ბუდეებში თავსდება,
სადაც დაიხვევა სამი თასმით იმდენად მაგრა, რომ
თოფრიდგან შვრია გარეთ არ გამოიპნას; შემდეგ
თოფრის შუა ნაწილი ბუდეების შემაერთებელ თას-
მასთან ერთად გადაიგრიხება და ბუდეები იდება
კეხის ფიცრის წინა ბოლოებზე, რომლებზედაც
გვერდის საბარგულე თასმებით მაგრა მიიჭიმება; ეს
თასმები ბუდეებზე არსებულ ყულფებში გადიან
და ბუდეებს ევლებათ შუაზე. ბუდეები ცერად უნ-
და ეწყოს წინისკენ და ქვეითა მათი კიდური ეხე-
ბოდეს თექალთას.

ფარაჯა დასახვევად გაიშლება სიგანით სარ-
ჩულით ზევით, ყაბალახი სამხრევებს ქვეშ გატარ-
დება; ფარაჯის უკანა გაჭრილი ოკვრება ღილებზე,
სახელურები კიდევსამაჯურებით გადმობრუნებულნი

და ყაბალახის წვერებით გაიშლება მთელი სიგძით. შემდეგ ვადიკეცება სარჩულოზე: საყელო ყაბალახით და სახელუებით 7 ვერშოკზე, ფარაჯის ბოლო 7 ვერ., ფარაჯა კიდევ ისე იკეცება, რომ მისი სიგანე ამ დროს იყოს $7-7\frac{1}{2}$ ვერ.; კალთები იმდენად ვადიკეცება შიგნითკენ, რომ ფარაჯის შუამდე ორთავე მხარე ვერ მიდიოდეს 4 ვერშ. დაკეცილ ფარაჯის სიგძე უნდა იყოს 25—27 ვერშ., რომ მისი ბოლოები მოდიოდეს თექალთოს ქვემო პირის თანახმად.

დახვეული ფარაჯა იდება ტახტას წინ და ბუდეების (პარკუჭების) ზემოდგან ისე, რომ ფარაჯა მათ შიგნით მხრივ მოვიდეს (მხედრისკენ), გაწყობით თექალთოზე, ამასთან ფარაჯის ნაკეცები მხედრისკენ უნდა მოექცეს. შემდეგ ფარაჯა უნაგირისკენ მიიჭიმება საბარგულე თასმებით: შუათი, რომელიც თოფრის შუა წელსაც ეხვევა, გვერდის და ქვეითა თასმებით, მარცხენა მხრიდან ცხენსაბმელ პალოს მიმაგრებით, კვანძით წინ, ამასთან პალოს ქვემოთა წვერი უნდა იყოს დაკეცილ ფარაჯის მარცხენა წვერთან.

უკანა ბარგულას შეადგენს: ა) ორი ხურჯინი
ბ) საფარებელი თასმით და ვედროთი და გ) ქვაბი.
ხურჯინებში იწყობა შემდეგი ნივთები:

მარჯვენა თვალში.

- 1) თივის საგდებელი.
- 2) 1 ჩოტკი (ტანისამოსის ან წასასმელი, ან მოკაზმულობის).
- 3) 1 პერანგი.
- 4) ტილოს პერანგის ამხანაგი..
- 5) ერთი მწყვილი ყელმოჭრილი წაღები.
- 6) ტილოს ფეხსახვევები.
- 7) თივისთვის ბადე.
- 8) საჯინიფო (თავლის) ავშარა.
- 9) 2 ნალი, 1 მ სამისო ლურსმანი და ტყავის პარკუჭაში ჩადებული საურველი, რომელიც ყველა ნივთებს ზემოდან ედება.

შენიშვნა: ზემოაღნიშნული სამი ჩოტკი სამს მხედარს გაეყოფა, თივის ბადე იხმარება მხოლოდ ცხენების ცალკე კვების დროს; უმთავრესად ომიანობას, ამასთან $1/2$ ესკადრონი შეიძლება იყოს ბადიან თივით დატვირთული, ნახევარ საომარად მზად. საფრთხის მოულოდნელობის შემთხვევაში შეიძლება მთელს ესკადრონს ჰქონდეს ცალ მხრივ ბადით თივა მეორე მხრივ საგდებლის ხმარების დროს, თივის კონებიან ეგრედ წოდებული თივის დაყრები, რაიც უფრო მოხერხებული იქნება

წლის დროის და გარემოების მიხედვით. თითოეული გატენილ ბადის გაწყობა უნაგირზე არ დადგინდება, ყოველ ერთეულს უფლება ეძლევა თავის შეხედულებებისამებრ მოაწყოს ეს.

მარჯვენა თვალში.

- 1) პარკუჭა 3 გირ. ორცხოველათი.
 - 2) დაჭრილ თავთის შესახვევი.
 - 3) პარკუჭები: ბრინჯეულით (64—80 მისხ.), პარილით ($\frac{1}{8}$ გირ.) და ჩაი—შაქრით (3 მისხ.), შეხვეული საჩოხეს ნაჭერში საკერებლად.
 - 4) პარკი თოფის კუთვნილებებით შარვლის ნაჭერში გახვეული (საკერებლად).
 - 5) პირსახოცი, საპნის ნაჭერი და პარკი საკერავ კუთვნილებით და სავარცხლით, ტილოს ნაჭერში შეხვეული (საკერებლად).
 - 6) დუშაყი თასპით.
 - 7) თოფრა.
 - 8) ცხენის ჩოტკი.
- ხურჯინი ისე გადიკიდება, რომ წინა შემაერთებელი თასმა მოვიდეს მოუქნელ ტყავზე, უკან შემაერთებელი თასმა—უკანა ტახტას უკან, ამ თასმის ნაჩვრეტებში საბარგულე ბალთების გატარებით, რომლებიც კების ფიცრებზეა.

საჯდომი პირველად ჩამოეცმება უკანა ტახტის რკალს, შემდეგ ხამი თასმებით შეემბება წინა-ტახტას.

შენიშვნა. უბარგულეობით 'მეკაზმვის დროს, შუალა საბარგულს თასმები მიიჭიმება ბალთებით რკალამდე, თავისუფალი წვერები საჯდომს ქვეშ ჩაიწევა.

სათარებელი დაიხვევა და შიგ ჩასტანდება მისი თასმა და სიგანით მოკეცილი წყლის ვედრო იდება უკანა ტახტის უკან, ხურჯინის უკანა შემაერთებელ თასმის ზემოდგან და მიიბმება უკანა სამ საბარგულე თასმებით: შუალათი და გვერდებისებით სათარებელი დასახვევათ გაიშლება მთელის სიგანით; შუა იდება მისი თასმა ოთხად მოკეცილი; სათარებლის გვერდები სამად ისე გადიკეცება, რომ მის სიგანე გამოვიდეს 11 ვერშ., გადაკეცილი გვერდები კიდევ არ უნდა უახლოვდებოდნენ ერთმანეთს 2 ვერშ., რათა სათარებელი მაულის ერთი კეცი თფრო თხელი იყოს ვიდრე გვერდებზე. მაგრა დახვეული სათარებელი წარმოადგენს სორსოლას, შუაზე გადაჭდობილი, სიგრძით 11 ვერ. და სისქით 3 ვერშოკამდე; შეკეცილი სათარებელისა ტახტისაკენ უნდა იყოს მიბრუნებული.

თითბრის ქვაბი გაეწყობა დახვეულ სათარებ-

ლის მარცხენა მხრივ და ტილოს ვედროს შიგ ჩატენით; ქვაბის ყური გაეწყობა საფარებელს ზემოთ ამასთან გვერდის საბარგულე თასმა მავთულზე გადახრილის ქვეშ ქვაბს ევლება, შუალა საბარგულე თასმა კი მიდის ქვაბის მავთულის კაუჭას ზემოთ.

3) დ ა ლ ა გ მ ვ ა.

თავთასმები ცხენის თავზე ჩამოცმული შემდეგ ნაირად გაეწყობა:

1) თავის თასმები უნდა იყოს ცხენის კისერზე, ყურებს უკან და მათ შეუხებლად, ყბებისა კიდევ გასწვრივ, ცხენის პირის კუთხეებისკენ მიმართვით, ამასთან ლოყის თასმებზე ბალთები უნდა გაეწყოს, რამდენადაც კი შეიძლება, ცხენის მარცხენა თვალის ქვემოთა მხრის სიმაღლეზე.

2) საშუბლე გაწყობილ უნდა იდოს შუბლზე, ყურებს ახლო, ამასთან ქოჩორი არ ამოიდება საშუბლეს ქვეშ.

3) საცხვირე იმდენად თავისუფლად შეიკვრის რომ მის ქვეშ ორი თითი გაიტევიოდეს, ამასთან მისი ბალთა უნდა დაახლოვებული იყოს ლოყის თასმასთან.

4) ყბის ქვეშედი იკვრება ბალთით მარცხენა

მხრივ, რომელიც შეძლებისა დაგვარად, ლოყის
თასშების სისწვრივ გაეწყობა.

5) ლაგამი ცხენს პირში უნდა ედოს ტიტველა
ღრძილზე, ეშვის (სალაგმე კბილი) ზემოთ ერთი თი-
თით, ჭაკებს, რომელთაც ეშვი არა აქვთ—ნიკაპის
ამოღრმავებულის პირდაპირ.

6) ლაგამის ჯაჭვი იკვრება კაუჭებზე, რომლე-
ბიც აქვს ლაგამის ლოყების ზემოთა წვერებს, ამას-
თან იგი უნდა იდოს ნიკაპის თვითამოღრმავებულ-
ში, იმდენად თავისუფლად, რომ მის ქვეშ ორი
თითი გაეტიოს. მიმაგრებულ ჯაჭვის ყველა რგო-
ლები თავის ბრტყელ მხრით უნდა მიქცეულ იყ-
ნენ ნიკაპის ამოღრმავებულისკენ და თავისუფალი
რგოლი ორზე მეტი არ უნდა იყოს, თითო ყო-
ველ მხრივ.

7) აღვირის რკინა უნდა ედოს ცხენს პირში
ლაგამისაზე $\frac{1}{2}$ ვერშოკით მაღლა და პირის კუთ-
ხეებს შეუხებლად.

8) საბმური სატუჩეს რგოლზე იკვრება, სა-
ბმურზე ბალთა უნდა იყოს შარცხენა მხრივ.

შენიშვნა. საბმურიანად შეკაზმვის დროს,
მისი თავისუფალი წვერი გაიყრება ცხენსაბამ
პალოს რკინის ყულფში, გადიკეცება ორ ან
სამ ვერშოკზე და დაიხვევა ყულფში გატარე-

ბულ წვერით; ეს ყულთვი მიიღება საბმურის
ორშაგ კეცვის გამო. საბმური იმდენად თავი-
სუფლად მიამაგრდება, რომ ჩამოკიდებული
იყოს წინა ბარგულას ან თექალთოს არა ქვე-
მოდ; როცა უნაგირზე არ არის ცხენსაბმელი
პალო, საბმური მიჰმაგრდება უნაგირის მარ-
ცხენა მხრივ, საბარგულე წინა გვერდის თა-
სმაზე, უბარგულოდ შეკაშმვის დროს—საბარ-
გე რკალზე, რომელიც არის კების მარცხენა
ფიცრის წინა წვერზე.

თ ა ვ ი II.

შეკაშმვის წესები აფიკრებისთვის.

1) ცხენის საჭურველი.

თავთასმები.

ისეთივეა როგორც ჯ.-კაცებისა, მხოლოდ
თასმები შეიძლება იყოს თეთრი პეწიანი ტყავისა.

უნაგირი.

უნაგირს შეადგენს: ა) კები საჯდომით ფრთე-
ბით და 4-ი შესაკრავებით, ბ) 2 კების ფიცრე-

ბის და დიდ ფრთებ ქვეშ ამოსაგები, გ) 2 უზან-
გის თასმა უზანგებით, დ) 2 მოსართავი, ე) სამკე-
რდული, ვ) საოფლე თექალთოთი, ზ) წინა ბარგუ-
ლასთვის ორი პარკუჭა, თ) უკანა ბარგისთვის 2
ხურჯინი და ი) 6 საბარგულე თასმა.

აფიცრის უნაგირის კუთვნილებანი.

ა) საფარებელი, ბ) საფარებლის თასმა გ) სა-
კვების თოფრა.

2) შეკაზმვა.

აწყობილ უნაგირს ქვეშ, უბარგულოდ, და
თექიან ამოსაგებით წამოცმულებით კეხის ფიცრე-
ბზე, იდება თექალთო, რომელიც უნაგირს წინა
ტახტაზე ჩამოცმულ ხამი თასმის ყულფით და ხამი
თასმებით მიებმება, რომლებიც უკანა ტახტას ქვეშ,
რკალში გატარდება, შემდეგ უნაგირი ედება ცხენს
ზურგზე თექალთოს წინა პირი უნდა მოდიოდეს
ცხენის ქეჩოდგან $\frac{1}{2}$ ვერშოკით უკან. თექალთო
იმდენად მაგრა უნდა იყოს მიჭიმული უნაგირისკენ,
რომ თექალთოს და ცხენის ხერხემაღს შუა ჰაე-
რის თავისუფალი იდნა იყოს. ამის შემდეგ გაეწყ-
ობა სამკერდული და მოექირება მოსართავები.

სამკერდული გადაცემა ცხენს ყელზე და კეხს მიჰმაგრდება თასმების საშუალებით, რომლებიც გატარდება კეხის ფიცარზე მოთავსებულ ლითონის რკალებში; სამკერდულის შემაერთებელი თასმა გაეწყობა ცხენის ყელს, თექალთოს წინ, ლითონის აბზინდა კიდეც — ცხენის მკერდის შუაზე.

წინასწარად მიჰმაგრებული მოსართავეები, მარჯვენა მხრივ ერთბაშად კი არ მოექირობა, არამედ თანდათან, როგორც ჯ.კაცების ცხენებზეა ნაქვეში.

ბარგულები მიღებულია: წინა და უკანა.

წინა ბარგულს შეადგენს: ა) ბუდეები (პარკუჭები) და ბ) საფარებელი მის თასმით.

ბუდეები გადიგდება წინა ტახტაზე, უნაგირის ორთავე მხარეზე, და მათზე არსებულ მწყვილობათებიან თასმებით მიიბმება უნაგირზე, ამ თასმების წვერები გატარდება: ა) ტყავის ყულფებში, რომლებიც კეხის ფიცრების წინა ბოლოებზეა და ბ) გაჭრილებში, რომლებიც არის პარკუჭების უკანა გვერდში, მეორე ბოლოები საფარებლის მისამაგრებლად არის.

საფარებელი დაკეცილი ისე, რომ ბოლოები თექალთოს სწორედ იყოს; გადაიგდება წინა ტახტაზე და მიჰმაგრდება წინა თასმებით.

უკანა ბარგულა შესდგება: ა) ხურჯინისაგან, ბ) შერიის თოფრისაგან და გ) პალტოსაგან.

ხურჯინი გადაკიდება და მიჰმაგრდება თექალთოს თასმებით, თოფრა ორ გარნეც შერიით, თითო თვალში თითო გარნეცი და ტახტას უკან მოთავსდება ისე, რომ იგი იდოს კეხის ფიცრებზე და დაიბმება საბარგულე თასმებით.

პალტო დაიხვევა ისე, რომ მისი სიგანე, არ იყოს $3\frac{1}{2}$ ვერშოკზე მეტი.

დაკეცილი პალტო გადაიდება უკანა ტახტაზე და გაეწყობა შერიის პარკუჭას და ხურჯინს ზემოდგან. მიჰმაგრდება თასმებით.

წინა პარკუჭებში და ხურჯინში იდება საჭირო ნივთები, აფიცრის შეხედულებით,

3) დალაგმვა.

თავთასმა შეკრებილი გაუკეთდება ცხენს თავზე და გაეწყობა, როგორც ჯ.-კაცებისა. საბმურიანად შეკაზმვის დროს სამკერდულის შემაერთებელ თასმაში გატარდება; შაიკვრება როგორც ჯ.-კაცებისა, როცა სამკერდული არ არის, მაშინ საბმური მიჰმაგრდება უნაგირს მარცხენა მხრივ, ლითონის რკალზე, რაიც მოთავსებულია კეხის ფიცრის მარცხენა ბოლოზე.

თ ა ვ ი III.

შეკაზმვის სხვა და სხვა სახე.

1) მშვიდობიან დროს.

მშვიდობიანობისას დადგენილია საშვეარი შეკაზმვა: 1) სასწავლო, 2) ჩვეულებრივი და 3) საპარადო.

სასწავლო შეკაზმვას შეადგენს: 1) უნაგირი საოფლეოი უსამკერდულოთ, და უბარგულოთ და 2) თავთასმა საბმურით, ან უამისოდ ბრძანებულოობის მიხედვით.

სასწავლო შეკაზმვა საჭიროა ყველა სასწავლო შეცადინეობის დროს; საზევრავ სამსახურის შესრულებისას; ყველა იმ შემთხვევებში, როდესაც გაიცემა ბრძანებულობა და აგრეთვე სამოქალაქო მთავრობისთვის დასახმარებლად გამოძახვის დროს.

განგაშის დროს შეიძლება იყოს სამოსწავლო შეკმაზულობა, ყოველ შემთხვევაში ამის შესახებ ცალკე განკარგულებებია ხოლომე გაცემული.

საოფლეების გასაფრთხილებლად, სამოსწავლო შეკმაზმვის დროს შეიძლება უამისოდ შეკაზმვა. ერთეულის უფროსის მიხედვით შეიძლება სა-

მოსწავლო შეკმაზმვა შეიცვალოს ჩვეულებრივით ან შეიძლება სამოსწავლო შეკაზმვის დროს ნება დაერთოს, იქონიონ მხედრების საგნები, რომლებიც შეიძლება საჭირო გახდეს, მაგალითად: ფარაჯა-პალტო, საფარებელი, საკვები, ხელის იარაღი, ან ხურჯინი.

უკანასკნელ შემთხვევაში შეკაზმვა ხდება საოფლით და საბმურით.

ჩვეულებრივ შეკაზმვას შეადგენს: 1) უნატირი სრულ ბარგულით და ყველა კუთვნილებები და 2) თავთასმა საბმურიანად.

ჩვეულებრივი შეკაზმვა ხდება შინჯვისთვის, აღლოუმებისთვის და ლაშქრობისას, აგრეთვე როდესაც გამოცემული იქნება ბრძანებულობა.

ყოველ ისეთ შემთხვევაში, როდესაც ჯ.-კაცებს ხურჯინები უნივთოდ და არა სრულ ნივთებით აქვთ, ჩაწყობილი აგრეთვე საკვების თოფრები უშვრიოთ, ეს საგნები გაიტენება თივით შესაფერ სახის მ.სა.ცემად. საგრის იარაღი წაიღება თან მხოლოდ განსაკუთრებულ ბრძანებულობის შემდეგ.

საპარადო შეკაზმვა შესდგება: 1) უსაოფლო უნაგირი, სამკერდულით, მაგრამ უბარგულოთ, უპალტოოთ და უფარაჯოთ და 2) თავთასმა უსაბმურით.

2) ომის დროს

ომიანობის ჩვეულებრივი შეკაზმვა უნდა, სრულ ბარგულით, ყველა კუთვნილებები, სანჯრის იარაღით და ორ საოფლეთი.

თ ა ვ ი IV.

სამწყობრო ცხენების მიბმა ზარბაზნებისთვის.

1) როცა ომის განმავლობაში ცხენების დახოცვის გამო საჭირო შეიქნება ჩვენებისაგან დატოვებულ ან მტრისთვის წართმეულ ზარბაზნის წაღება, შეიძლება ამ მიზნისთვის მოვიხმაროთ ცხენოსან ჯარის სამწყობრო ცხენები, ამიტომ ჯ.კაცთ უნდა იცოდნენ ზარბაზნისთვის წაბმა ცხენებისა.

2) სამწყობრო ცხენების შებმის დროს ყური უნდა ეგდოს: ა) რომ ცხენმა, ვიდრე მთლად არ იქნება შებმული და მხედარი ზედ არ შეჯდება არ გაიწიოს, რადგანაც ამ შემთხვევაში, იგრძნობს რა შეუჩვეველ ტვირთს, იგი იწყებს მგვერდულად წევას და ნაკლებად გამგონე და ნაკლებად მშვიდობიანი ხდება, და ბ) როცა მიაღწა შეიბმება ცხენები, გაწევა ყველასი ერთი და იმავე დროს და თანდათან უნდა იყოს, მოძრაობის შემდეგ შეყენება ფრთხილი, განსაკუთრებით ჩოროთის შემდეგ, რის შემდეგაც

ჯერ ნაბიჯზე უნდა გადიყვანოთ ან მთლად შეაყენოთ.

3) ყოველ ცხენის შესაბამელად გამოდის სამი მხედარი, რომელთაგან ორს უჭირავს ცხენები ჰშველის მესამეს ცხენის მიბმაში და არ სტოვებს მას, ვიდრე იგი მთლად არ შეაბამს და არ შეჯდება ზედ.

4) საჯდომ ცხენების შესაბამელად, მხედრები, მიუახლოვდებიან რა ზარბაზანს, ჩამოხდებიან და ამოიღებენ ბარგულიდგან დუშაყს და საკვების საგდებელს. სამ დუშაყიდგან მხედარი, რომელიც შეაბამს თავის ცხენს აკეთებს ერთ შლეიას, რომელსაც ჩამოაცმევს ცხენს. ამის შემდეგ, აიღებს რა საგდებელს და შეჰკეცავს რა ორად, იგი გაუყრის შეკეცილ მხარით შლეის რგოლებში რომლებიც სწორედ ცხენის მხრებთან მოდის; მიღებულ ყულფში და შლეიაზე არსებულ სხვა რგოლებში გაუყრის საგდებელის თავისუფალ წვერებს და ასე მიამაგრებს შლეიას და თავისუფალ წვერებს წააბამს ზარბაზნის ხორთუმს ან კაუჭებს, შემდეგ შეჯდება ცხენზე (ნახ. 1).

საკვების მესამე საგდებელი ცხენის მიბმელის მიერ აიღება იმ შემთხვევაში, თუ საწვევრების მიმაგრების დროს ზარბაზანზე აღმოჩნდება საჭიროება მათ დაგრძელებისა*.

*) ქვეშ დაწოლის შესამსუბუქებლად შლეის შეიძლება რამოდენიჯერმე შეკეცილი საფარბელი ამოედოს.

5) საყვერად ცხენების შებმისთვის, უკანა ცხენი შეიბმება, როგორც ზევით არის ნათქვამი, წინა ცხენის საწვევრები ყულფით მოედება უკანა ცხენის საწვევრებს იმ რგოლების უკან, რომლებზედაც მიჰმაგრდება ამ ცხენის საწვევრები.** (ნახ. 2 და 3).

6) უწინალოდ დატოვებულ ზარბაზნის წასაღებად, შეიძლება საწვევრები ან ხორთუმს მოებას, ან კაუჭებს, რომლებიც მოთავსებულია ძირგდზე ლულის გარეთად, ამასთან ამ უკანასკნელ შემთხვევებში ორმა მხედარმა თოკები ხორთუმის კაუჭებს უნდა გამოსდონ და მათი მოჭიმვით მიმართონ ზარბაზანი. უპირატესობა ეძლევა პირველ წესს, რადგანაც ამნაირად ზარბაზანი ყოველგვარ ადგილას უფრო სწორედ მიდის და არ მოითხოვს ზედმეტ მხედრებს ხორთუმის მისამართად. მეორე წესი კი მხოლოდ მაშინ უნდა იხმაროთ, თუ ზარბაზნის ხორთუმი ძან გაფუჭებულია.

7) ცხენები შეიბმებიან წინალოში, როგორც ეს ნაჩვენებია ნახ. მე-4.

** თუ შესაძლებელია ზარბაზანზე ცხენების უღლად მიბმა, ეს წესი უსათუოდ უპირატესად იხმარება.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

ნაწილი I.

ც ა ლ კ ე ს წ ა ვ ლ ე ბ ა ც ხ ე ნ ზ ე .

ცხენოსნობის წესები.

გვერ.

თავ. I.	დალაგმული ცხენის ჭერა და ტარება	1
	ცხენზე შეჯდომა. ტოტების გათავ- თავადება და ჩამოხდომა	3
	ჯდომა	11
	მართვა	17
	საერთო დარიგებანი	---
	წვივებით მოქმედება და მათით მარ- თვა	18
	სხეულის წაწევა—წამოწევა	20
	ტოტების მოქმედება და მათით მართვა— დებების და წკებლის ხმარებაზე	26
	ალიურები, მოძრაობა წინ და ერთ ალიურიდგან მეორეზე გადასვლა; შეკრეფა და ნახევრად შეკავება	17
	შეჩერება	36
	ცხენოსნობა პირდაპირი მიმართუ-	

	ჯვრ.
ლებით	38
მოძრაობის დროს მიბრუნ-მოპრუნება	
და მხრით შემოვლა	—
მიმართულების შეეწვლა მანქეში	40
წრეები (ვოლტები)	41
მოძრაობა მარჯვნივ ან მარცხნივ	
უკან	42
ადგილას მიმოპრუნ-მოპრუნება	43
უკუდაწევა	45
გვერდ-გვერდი მოძრაობა	47
თავ. II. ცვლით ცხენოსნობა	57
თავ. III. გადახტომა დაბრკოლებაზე	62
თავ. IV. საველე ცხენოსნობა	64
თავ. V. ცხენთან ერთად ცურვა	68
ილეთები მჭრელ იარაღით და თოფით; ლიფე-	
რების, საყვირების და ქუდების ჭერა გა მისალ-	
მება.	
თავ. VI. შიშვლება ხმლისა საომრად და მი-	
სალმებისათვის და ჩაგება ქარ-	
ქაშში	69
თავ. VI. ილეთები შუბით	73
თავ. VIII. ილეთები თოფით	76

ზურგიდან თოფის მოხსნა და მისი გადაგდება ზურ-
გზე; ცხენზე ჯდომის დროს სწოლა თოფით.

8ვერ.

თავ. IX. ლოცვის დროს ლივერის, საყვი-
რის და ქუდის ქერა 78

ტანვარჯიშობა.

თავ. X. ტანვარჯიშობა ცოცხალ ცხენზე 81
თავისუფალი ვარჯიშობა.

თავ. XI. ვარჯიშობა ხის ცხენზე 85

ხის ცხენის მოწყობილობა —

გაქცევით ხტომები 86

ვაუქანებლივ ხტომა 87

ჩამოხტომა 88

თავ. XII. თავისუფალი ვარჯიშობა ცოცხალ
ცხენზე 89

შებტომა ცხენზე 91

ჩამოხტომა 92

თავისუფალ ვარჯიშობის განსაკუ-

თრებითი ილეთები 93

თავისუფალი ვარჯიშობა სამწყობრო

უნაგირზე 95

ქ ვ ე ი თ ა დ

თავ. XIII. ღვომა და მიბრუნ-მობრუნება

	გვერ.
ადგილას	96
დგომა	—
მიბრუნ-მობრუნება	98
თავ. XIV მოძრაობა	99
თავ. XV ხმლით იღვთები	103
თავ. XVI. იღვთები თოფით	109
თავ. XVII. ხალმის მიცემა, ქუდის და საყვი- რების ჭერა	111
ხალმის მიცემა	—
ქუდის ჭერა	112
საყვირების ჭერა	113
თანდართი. აღვირის და ლაგმის რკინის მოქ- მედება	114
1896 წლის ცხენოსან წყობილების წესდების სა- ხელმძღვანელო მუხლები	IX
თანდართი	117
თავ. II. ჩხვლეტა, დარტყმა და ცდენა ხმლით	119
სამოსწავლო შუბი	122
ნაწილი V თავ. I. ფარიკაობა	124
თავ. II. ორ მხრივი ფარიკაობა	313
წესები შვეკამვის და ცხენოსან ფარის სამწყობრო ცხენების მარბაზნისთვის წაბმისა.	
თავ. I. წესები შვეკამვისა ჯ.-კაცდათვის	143

თავი II შეკაზმვის წესები აფიცერთათვის	339
თავი III შეკაზმვის სხვა და სკვა სახე	166
თავი IV სამწყობრო ცხენების მიბმა ზარ- ბაზნებისთვის .	168

ზოგიერთი ტარბინაზი და სიტყვაზი.

- ამართვა — постановление
- ამოსაგები — подкладка
- არხი — каналъ
- აწვევა — подвысь
- აღდენა, აშორება — отбывъ
- აწოდა, აქნევა — махъ
- ბარგულა — выюкъ
- ბარძაყი — ляшка
- ბუღე, პარკუჯა — въюкъ
- გაიგდო თავი — закинуться
- გამოჭიმვა — вытянуть
- გათავთავდება — разборъ
- გვერდ-გვერდი (გვერდული) მოძრაობა — боковое
движение

- გვერდის ამართვა — боковое постановление.
- ღამრეცილი — отлогий
- ღაოთხება (ჭებება) — карьерь
- ღარტყმა — ударь
- ღახვეული — скатанный
- ღგამი — станина
- თანაბრად — плавно
- თავთავად — врознь
- თასმის ყულოფი, ფოსო — бушмать
- თავის თასმა — суголовье
- თავთასმა — оголовье
- თხრილი — валъ
- თექალთო — потниковая крыша
- იშიშვლე — шашки вонъ
- კბილი, ზუბანა — шипъ
- კეხი — ленчикъ
- კუკუხო — маклакъ
- მიგდება — закидываться
- მომატებული ჩორთით — прибавь рись
- მარჯვენე — справа
- ზანძილი, ზღვარი — дистанция

- მოსართავი — подпруга
- მოუქნელი ტყავი — живецъ
- მოკაზმულობა — аммуниція
- მხედარი — всадникъ, верховой
- მოკრეფა — сборъ
- მიწევ-მოწევა — приниманіе
- მეთაური — головной
- ნავარდი — галопъ
- ნახევრად შეკავება — полуодержка
- პირბადე, საცხვირული — намордникъ
- საგდებელი — арканъ
- საბმური — чумбуръ
- სატუჩე — подгубникъ
- საშუბლე — налобникъ
- საჭურველი, შეკაზმულობა — снаряженіе
- სივრცე — разстояніе
- სანიშნა — мѣтчикъ
- სათარებელი — попона
- საქლეში, საბარკული — крыло
- საცხვირე — переносье
- სარტყულა — бахтарма
- საწევრები — подстромки
- სანჯრის იარაღი (ხელის) — шанцевый наструмъ

- სამკერდული — подперсье БУУУПДОП — იგოსოპსონ
- საოფლე — ПОТНИКЪ ПУУУВНЖ — იგესტ იუცმტლონ
- საბარგულე თასმა — ВЪЮЧНЫЙ ремень ბოლოუნბეცონ
- სატუჩე — мундштукъ (трубы) ПУУУВНЖ — იოსტეცმ
- სახრახნილე — нарѣзка ПУУУВНЖ — ფეცტლონ
- საკვეთი — обсѣчка ПУУУВНЖ — ფეცტლონ-ფეცტინ
- საყრელი — тычокъ ПУУУВНЖ — იოსტეცმ
- ტარება — ХОДЪ ВЖЖУУУДОУЛОП — ბეცტეცტონ ფოსტეცტონ
- ტოტზე დაწოლა — ЛАЖИТСЯ НА ПОВОДЪ
- ტოტი მჩხატე — МЯГКІЙ ПОВОДЪ ფეცტლონ
- უკანა — задъ ПУУУВНЖ — იუცტეცტონ
- უზანგის თასმა — путлице ПУУУВНЖ — იოსტინ
- ფარაჯა, მაზარა — шинель ПУУУВНЖ — ტონტონ
- ფლოქვი — КАПЫТО ПУУУВНЖ — ბოლოუნბეცონ იუცტეცტონ
- ლობე — заборъ ПУУУВНЖ — ტონტონ
- ყაჯარი — вальтрапъ ПУУУВНЖ — იუცტეცტონ
- ყბის ქვეშედი, სანიკაპო — подбородникъ იოსტეცტონ
- შემსუბუქებული ჩორთი — облеченная рысь იოსტეცტონ
- შემოქდობილი — обхватъ ПУУУВНЖ — იოსტეცტონ
- შეჯე — садись ПУУУВНЖ — (სიოტეცტ) იოსტეცტონ

ჩამოხე — **საწვავი**
 ჩამოცმული ნახეწკი — **наклепки**
 ჩხვლეტა — **УКОЛЬ**
 ჩორთი — **РЫСЬ**

ცხენის შეკრეფა — **сборъ лошади**
 ცხენსაბამი ჰალო — **коновязный колъ**
 ცხენსაბამი — **коновязъ**
 ცხენოსნობა — **ѣзда**
 ცხენოსანი — **ѣздохъ**

ძეწკი — **заклепка**
 წავაფნა — **посыль**

წკებლა — **хлысть**
 წინანი, წინალი — **передъ**
 წაფარდნა — **выпадъ**

წნელოს ბარიერი — **хворостяной барьеръ**
 წყობრივი გზათვათაება — **строевой разборъ**

ხელის სიმჩატე — **мягкость руки**
 ხურჯინი — **переметныя суммы**
 ჰოპოსანი — **рошпиль**

შეგრძელებული შახლოვაები.

დაბეჭდილია.	მუხლი	უნდა იყოს.
ისეთებივია	1	ისეთივეა
ღ	2	ღა
საშუალო	2	შუალა
მწყვილს	2	წყვილს
ცერას	2	ცერის
გათავდავდება	4	გათავთავადება
მუშტები	4	მუშტი
გავას	6	გავის
მობრუნების თანავე	6	მინბრუნების თანავე
მხედართ	7	მხედარი
წარმოთქმება	8	წარმოითქმება
გათავთავდებკს	14	გათავთავადების
თითები-ღა	14	თითები და
(წინასწრობა)	17	(წონასწორობა)
დაჭერით	27	დაჭირებით
უხდა	30	უხდა
წაუდგავს	34	წადგავს
ცხენოსნების	35	ცხენოსნობის
მარცხენაზე	36	მარცხენაზეა
ღი	37	ღა

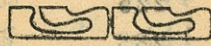
დაბეჭდილია	მუხლი	უნდა იყოს
მარცხენაზე	37	მარცხენაზე)
გათავთავდევ	39	გათავთავდევს
სამუალეზად	41	სამუალეზად
აღნიშნავს	47	აღნიშნავს
შემდეგიც	47	შემდეგიც
რაოდენადღევ	48	რაოდენადღევ
დაზოგვისთვის	49	დაზოგვისთვის
წამში	50	წუთში
დაეეშვება	54	დაეეშვება
შეამსუმუქე	54	შეამსუმუქე
წუთისა	55	წუთში
ტემაი	55	ტემში
ნავარდათ	56	ნავარდით
მიეშოს	57	მიეშვას
ნავარდით	72	ნავარდი
ცერებით	74	ცერად
მოქმედებით	76	მოქმედებით
წრიდგან)	76	წრიდგან),
უკანას	76	უკანანს
გვერდ-გვერდ	87	გვერდ-გვერდ
წინას	89	წინანას
კვლზე	89	კვალზე

დაბეჭდილია	ილმც	მუხლი	ილმც	უნდა იყოს
(მოგეცეს) ან	78	93		გმმცმცეცეს
ქნახირულოცგ	88	96		ტეცელოცურ
უმცრობნილი	118	98		უმცეკროლდეს
სმენა შემდეგ	74	98		ქცემს სმენა,
იჭვრსენ	74	99		იიგცეცეცეს
გამოდიანო	84	105		ცეცემგამოდის
ქვანძილები	94	107		ქიგმანძილების
ინწვლწ	08	122		ინწწა!
მეცადინეობდნენ	48	131		მეცადინეობდეს
შოსეხე	48	133		გზატყეცილებე
სადავეზე	88	137		სადავიით
სადავიით.	88	139		სადავიით ატაროთ.
განკარგულება	88	144		განკარგულებით
და უკანიდგან	88	144		უკანიდგან
ტემლიკში	78	145		ტემლიკში
ირულის	97	153		ირულის
უმენიშენა	47	153		უმენიშენა
იმრისკენონ	87	170		იმრისკენ
(ნაგრაააწ	87	175		(მეცემაგრაა
ქვარჯიშობაში	87	178		ვარჯიშობა
თლდგეთლდგე	78	184		თრცეგ-დადგეთ
ქშევაჯვარედენეთ	98	203		შევაჯვარედენეთ
ცხელი	98	204		ცხელით

დაბეჭდილია	მუხლი	უნდა იყოს
კანცელარია	209	კანცელარია
დავანტე	221	დავანტე
შეჯიბვის	221	შეჯიბვის
დავაგემლ	230	დავაგემლ
მხრის	236	მხრის
ბელით	237	ბელით
საყვირების ჯერა	249	საყვირების ჯერა
მოწყვეტა	216 გვ.	მოწყვეტა
(დავის)	219 გვ.	(დავის)
დავაგემლ	220 გვ.	დავაგემლ
მივიდეს	224 გვ.	მივიდეს
გასწვრივი	125 გვ.	გასწვრივის
მო ად 126 გვ.		მოხსენებულის თანახმად
მირცხეივ	225	მარცხნივ
დავის	233	დავის
გამოყენების	246	გამოიყენების
140		240
231		241
დალყმის	241	დარტყმის
შებრუნებულ	143 გვ.	შებრუნებულ
ერთს	245	ერთი
დავის რკალით	247	დავის რკალით
გინ	253	გინდ

დაბეჭდილია	მუხლი	უნდა იყოს
იღება	415	იღება
წესები	143 გვ.	წესები
თექალთოზე	150 გვ.	თექალთოზე
უნაგირის	150 გვ.	უნაგირის
შვა	150 გვ.	შუა
ტახტის	150 გვ.	ტახტა
ბოლთები	151 გვ.	ბოლთების
ბოლთებზე	153 გვ.	ბოლთებზე
პალტებში	153 გვ.	ბოლთებში
მხარე	156 გვ.	მხარე
სახელუებით	156 გვ.	სახელოებით

თითქმის ყველაფერი უნდა იყოს